

2016

NINA Rapport

Bruk og vern i Østmarka

Olve Krange, Helene Figari, Vegard Gundersen, Egil Bendiksen og Zander Venter

NINAs publikasjoner

NINA Rapport

Dette er NINAs ordinære rapportering til oppdragsgiver etter gjennomført forsknings-, overvåkings- eller utredningsarbeid. I tillegg vil serien favne mye av instituttets øvrige rapportering, for eksempel fra seminarer og konferanser, resultater av eget forsknings- og utredningsarbeid og litteraturstudier. NINA Rapport kan også utgis på engelsk, som NINA Report.

NINA Temahefte

Heftene utarbeides etter behov og serien favner svært vidt; fra systematiske bestemmelsesnøkler til informasjon om viktige problemstillinger i samfunnet. Heftene har vanligvis en populærvitenskapelig form med vekt på illustrasjoner. NINA Temahefte kan også utgis på engelsk, som NINA Special Report.

NINA Fakta

Faktaarkene har som mål å gjøre NINAs forskningsresultater raskt og enkelt tilgjengelig for et større publikum. Faktaarkene gir en kort framstilling av noen av våre viktigste forskningstema.

Annen publisering

I tillegg til rapporteringen i NINAs egne serier publiserer instituttets ansatte en stor del av sine forskningsresultater i internasjonale vitenskapelige journaler og i populærfaglige bøker og tidsskrifter.

Bruk og vern i Østmarka

Olve Krange, Helene Figari, Vegard Gundersen, Egil Bendiksen og Zander Venter

Krange, O., Figari, H., Gundersen, V., Bendiksen, E., Venter, Z.
2021. Bruk og vern i Østmarka. NINA Rapport [2016]. Norsk
institutt for naturforskning.

Oslo, juni 2021

ISSN: 1504-3312

ISBN: 978-82-426-4796-2

RETTIGHETSHAVER

© Norsk institutt for naturforskning

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

TILGJENGELIGHET

[Åpen]

PUBLISERINGSTYPE

Digitalt dokument (pdf)

KVALITETSSIKRET AV

Audun Ruud

ANSVARLIG SIGNATUR

Forskningsjef Kristin Thorsrud Teien (sign.)

OPPDRAGSGIVER(E)/BIDRAGSYTER(E)

Statsforvalteren i Oslo og Viken

KONTAKTPERSON(ER) HOS OPPDRAGSGIVER/BIDRAGSYTER

Christian Hillmann

FORSIDEBILDE

Klopp/plankesti i fuktig lende, utført av dugnadsgjengen ØX
(Østmarka på kryss og tvers) © Egil Bendiksen

NØKKEWORD

Østmarka, Nasjonalpark, Differensiert vern, Avbøtende tiltak,
Friluftsliv, Idrett, Forvaltning

KONTAKTOPPLYSNINGER

NINA hovedkontor
Postboks 5685 Torgarden
7485 Trondheim
Tlf: 73 80 14 00

NINA Oslo
Sognsveien 68
0855 Oslo
Tlf: 73 80 14 00

NINA Tromsø
Postboks 6606 Langnes
9296 Tromsø
Tlf: 77 75 04 00

NINA Lillehammer
Vormstuguvegen 40
2624 Lillehammer
Tlf: 73 80 14 00

NINA Bergen
Thormøhlens gate 55
5006 Bergen
Tlf: 73 80 14 00

www.nina.no

Sammendrag

Krange, O., Figari, H., Gundersen, V., Bendiksen, E., Venter, Z. 2021. NINA Rapport 2016. Norsk institutt for naturforskning.

Rapporten er en del av kunnskapsgrunnlaget som skal ligge til grunn for Statsforvalteren i Oslo og Viken sitt arbeid med en ny verneplan for Østmarka. Utredningsområdet, som utgjør 80 km², strekker seg fra Lutvann i nord til Bindingsvannet i sør og inkluderer Østmarka naturreservat i øst. Oppdraget har bestått i å identifisere fysiske inngrep og beskrive nåværende bruk av området, samt vurdere hvilke konsekvenser en nasjonalparketablering kan få for den fremtidige bruken.

For å kartlegge den nåværende bruken kvantitativt, har vi brukt data fra ferdselstellere og applikasjonen Strava. Kombinasjonen av de to metodene har vist seg å være en fruktbar måte å beskrive hovedmønsteret i den samlede ferdselen. Dataene fra Østmarka viser atbrukerintensiteten er svært høy i randsonene mot boligområdene i Oslo. Dette er aller tydeligst i områdene mellom byen og vannene Nøklevann, Ulsrudvannet og Lutvann. Brukerintensiteten avtar i sør, og er spesielt lav i den sør-østre delen av utredningsområdet.

Vi har estimert at antall besøk i utredningsområdet er om lag 1,2 millioner i løpet av et år, og at hele 25% av denne ferdselen foregår i områdene ved innfallsporten Rustadsaga og Nøklevann. Det er et svært tett sti- og løypenett i randsonen mot byen. Selv om det er noen tydelige innfallsporter, som Ulsrudvann, Rustadsaga, og Grønmo, viser de kvantitative kartleggingene at det innenfor den samme geografiske strekningen er mer enn 50 mindre innfallsporter som turfolket bruker. Videre ser vi at intensiteten i bruken strekker seg ganske langt inn i marka. Vi antar at dette skyldes at tilstrømningen av brukere lenger inn kommer fra en rekke forskjellige innfallsporter, og at mange brukere går ganske lange turer.

For å få et mer nyansert bilde av mangfoldet av aktiviteter og brukergrupper, samt trender i bruken av Østmarka, har vi foretatt kvalitative intervjuer med et utvalg representanter for offentlige myndigheter og interesseorganisasjoner. Samlet pekte informantene på at befolkningens bruk av marka er i sterk vekst, og at måten Østmarka brukes på har endret seg og blitt mer heterogen i løpet av de siste årene. Nye brukergrupper og aktiviteter har kommet til. Ny teknologi og nytt utstyr har ført til et mer sammensatt aktivitetsmønster.

Informantene hadde til gjengjeld ulike beskrivelser av forholdet mellom brukergrupper i marka. Mens noen fremstilte det som konfliktfylt, fremstilte andre det som preget av gjensidig respekt og hensyn. De forskjellige beskrivelsene så ut til å henge sammen med ulike syn på et styrket vern i Østmarka. På bakgrunn av de ulike oppfatningene som kom til uttrykk, har vi skissert to idealtypiske modeller for forståelse av forholdet mellom brukergrupper, og mellom bruk og vern. Vi har valgt å kalle dem harmoni- og konfliktmodellen.

Vi tror effekten av en nasjonalparketablering på den fremtidige bruken særlig vil avhenge av 1) fremtidige trender i friluftslivet, og 2) hvilken av de to overnevnte modellene som blir førende for implementeringen av et styrket vern. Disse to dimensjonene danner utgangspunktet for konstruksjonen av fire tentative scenarier for den fremtidige bruken i Østmarka, gitt at det etableres en nasjonalpark eller vernet av naturen styrkes på andre måter – for eksempel gjennom et differensiert vern.

Det er per i dag mange tilbud og attraksjoner innenfor eller i tilknytning til området som utredes med tanke på nasjonalpark. Det er seks serveringssteder, flere tilrettelagte bade- og bålplasser, mange utsiktspunkter, samt merkete stier og løyper. Flere av traseene går gjennom natur med spesielle opplevelseskvaliteter. Videre kommer kulturminner, sportskapell og selvbetjente turistforeningshytter. Bruken av disse bør til enhver tid veies opp mot hensynet til de naturverdier som blir berørt.

Utover det som er relatert til skogsdrift eller myrgrøfting, kan det synes begrenset hva som er mulig å få til av restaurering/tilbakeføring av inngrep. De aller fleste veiene som ikke brøytes til nytteformål, inngår i hovedløpenettet om vinteren, og mange er turveier om sommeren. Mest aktuelt ville det kanskje være å foreta en viss nedgradering av veistandarden på aktuelle strekninger, samt å fjerne noen få av dem. Med hensyn til de store innsjøreguleringene, er de fleste oppdemmingene knyttet til enten drikkevannsforsyning, eller til tidligere tømmerfløting som gir dem kulturminneverdi i dag.

Olve Krange, NINA, Sognsveien 68, 0855 Oslo, olve.krangle@nina.no

Helene Figari, NINA, Sognsveien 68, 0855 Oslo, helene.figari@nina.no

Vegard Gundersen, NINA, Vormstuguvegen 40, 2624 Lillehammer, vegard.gundersen@nina.no

Egil Bendiksen, NINA, Sognsveien 68, 0855 Oslo, egil.bendikseni@nina.no

Zander Venter, NINA, Sognsveien 68, 0855 Oslo, zander.venteri@nina.no

Innhold

Sammendrag	3
Innhold	5
Forord	6
1 Innledning	7
2 Data og metode	11
2.1 Strava-data	11
2.2 Data fra ferdselstellere	11
2.3 Kvalitative intervjuer.....	12
3 Østmarka som friluftslivsarena i dag	14
3.1 Funn basert på Strava-data.....	14
3.2 Funn basert på ferdselstellere	18
3.3 En brukerundersøkelse	24
3.4 Attraksjoner i utredningsområdet	27
3.5 Omtale av to bynære nasjonalparker i andre land	30
3.6 Fulufjellet nasjonalpark	33
3.7 Tilbake til Østmarka	35
4 Nasjonalpark i Østmarka; hvordan kan det endre bruken?	36
4.1 Kvalitative beskrivelser av trender i bruk.....	36
4.2 Forholdet mellom brukere av Østmarka: harmoni eller konflikt?	40
4.3 Konsekvenser av nasjonalparketablering	44
5 Østmarka nasjonalpark: Kan noen inngrep fjernes eller tilbakeføres?	51
6 Avbøtende tiltak	58
6.1 En modell og en oversikt over noen konkrete avbøtende tiltak	59
7 Oppsummering og konklusjon	62
8 Referanser	64
9 Vedlegg	67

Forord

Den foreliggende rapporten er et bidrag til kunnskapsgrunnlaget for verneplanen for Østmarka som Statsforvalteren i Oslo og Viken utvikler. Oppdraget går ut på å beskrive folks bruk av utredningsområdet, peke på utfordringer og mulige bruksendringer som følge av en eventuell nasjonalparketablering, og til slutt også identifisere tekniske inngrep og mulige avbøtende tiltak. Vi som står bak arbeidet er alle forskere ved Norsk institutt for naturforskning (NINA), men vi har ulik fagbakgrunn. To samfunnsvitere (sosiologer) og tre naturvitere (biologer/økologer) har samarbeidet om rapporten, som er typisk tverrfaglig.

Prosjektet kunne ikke vært gjennomført uten velvillig deltakelse fra en rekke informanter. De representerer organisasjoner og offentlige etater som på ulike måter har interesser i Østmarka og planene for endret vernestatus. Vi skylder dem stor takk.

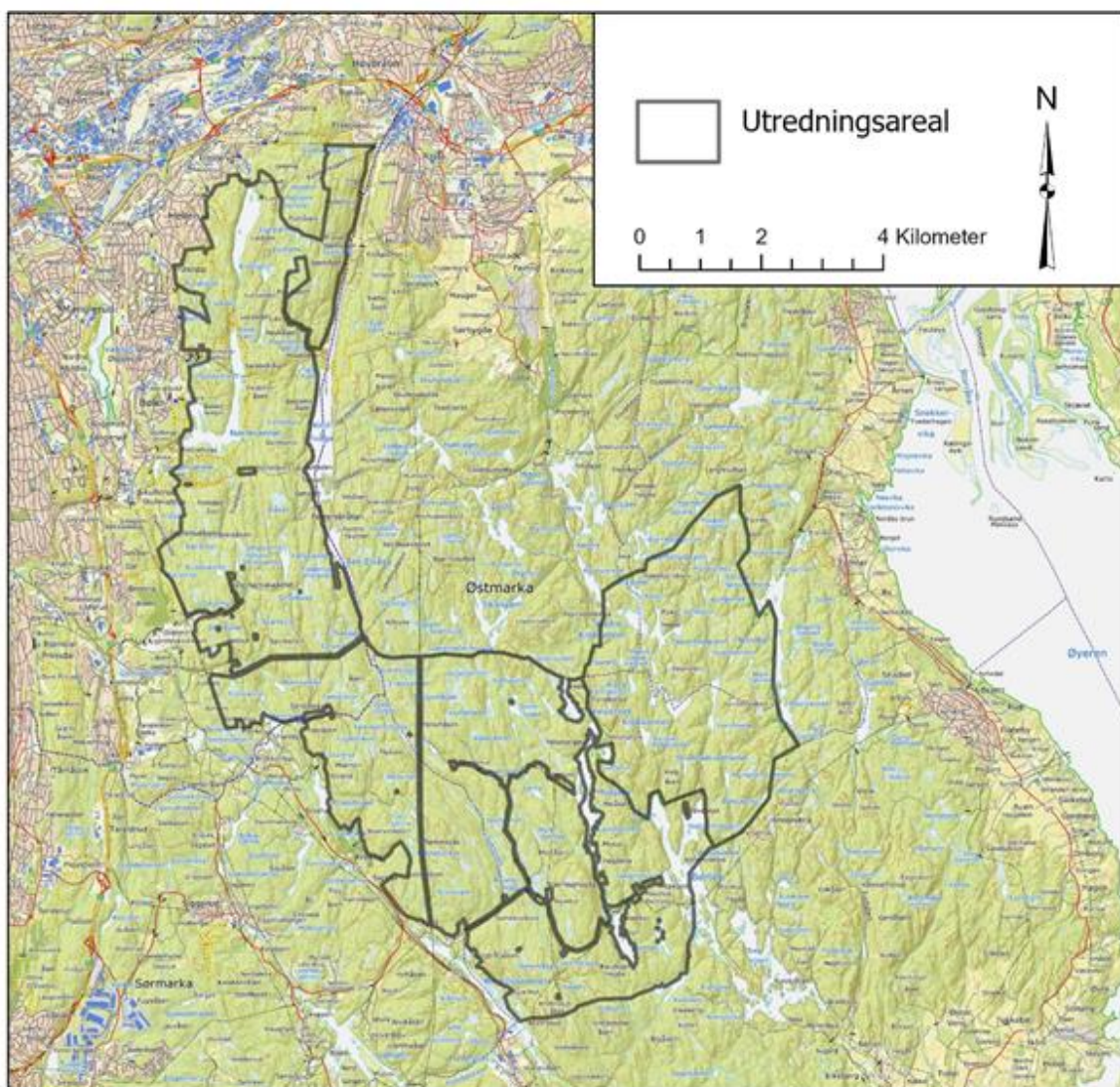
Olve Krange,
Oslo, 01.06.20201

1 Innledning

Prosjektet og rapporten har sin bakgrunn i en prosess som har vart siden mai 2012. Da foreslo Østmarkas Venner at det skulle opprettes en nasjonalpark i deler av Østmarka. Statsforvalteren i Oslo og Viken har fått i oppdrag fra Miljødirektoratet å igangsette en verneplanprosess for opprettelse av nasjonalpark i Østmarka. Den foreliggende rapporten er en, blant flere, som skal bidra til et styrket kunnskapsgrunnlag for den videre verneplanprosessen. Flere fagtema skal utredes før det endelige verneforslaget utarbeides. Et slikt tema er *bruksmønsteret* i områdene som er foreslått for endret vern. Hvordan vil for eksempel nåværende bruk legge føringer for utformingen av vern i den delen av Østmarka som er foreslått for endret vernestatus, og hvilke konsekvenser vil endret vern kunne få for bruken? I denne rapporten er det nettopp ulike sider ved *bruken* av utredningsområdet som beskrives, i nåsituasjonen og med mulige konsekvenser av nasjonalparketablering for framtidig bruk. Dagens bruk beskrives både ved bruk av kvantitative og kvalitative metoder. Basert på foreliggende litteratur og intervjuer drøftes mulige konsekvenser av nasjonalparketablering for framtidig bruk. Forvaltningsmessige utfordringer og mulige avbøtende tiltak blir også berørt.

Rapporten er delt inn i fire tematiske atskilte kapitler. I kapittel 3 kartlegges nåværende former for friluftsliv og idrett. Data fra Strava og ferdselstellere brukes til å estimere og kartfeste bruken av utredningsområdet, både i omfang og geografisk utstrekning. Den kvantitative framstillingen suppleres med resultater fra en mindre kvalitativ intervjuundersøkelse, som ble foretatt blant representanter for ulike brukere av marka. I tillegg presenteres data fra tidligere brukerundersøkelser. Kapittel 4 omhandler mulige konsekvenser for bruk ved en eventuell etablering av «Østmarka nasjonalpark». Kapitlet er hovedsakelig basert på de samme kvalitative dataene, med er supplert med erfaringer fra andre bynære nasjonalparker. Et tredje formål med rapporten er å kartlegge kjente tekniske inngrep og vurdere behovet for og den reelle bruken av disse (Kap.5). Gjennomgående drøftes forvaltningsmessige utfordringer knyttet til nasjonalpark i Østmarka og i kapittel 6 skisseres noen mulige avbøtende tiltak.

Statsforvalteren har definert et utredningsområde som dekker noe i overkant av 80 km². Se **figur 1.1**. Det utgjør dermed om lag en tredjedel av Østmarkas samlede areal. Det strekker seg fra Lutvann i nord, og sørover langs tett befolkede boligområder i Oslos østlige bydeler (som Helle-rod, Oppsal, Ulsrud, Bøler og Rustad), helt til Bindingsvannet i sør, som ligger nær Enebakkveien på grensen mellom Nordre Follo og Enebakk. Området har form som en speilvendt J, eller kanskje bedre en stor fiskekrok, og strekker seg i den sørlige delen østover slik at det helt i øst også inkluderer Østmarka naturreservat (se kart **figur 1.1**). Østmarka naturreservat. Reservatet som ble etablert i 1990 utgjør 18 km² og er Østmarkas første og største verneområdet.

Figur 1.1. Kart over utredningsområdet (kart vedlagt Statsforvalterens anbudskonkurranse)

Med sin beliggenhet tett på byen er Østmarka et svært populært naturområde for folk i Osloområdet. Ferske arealdekkende og tematisk omfattende brukerundersøkelser mangler, men en undersøkelse fra 2002 viser at det årlig er mer enn 110 000 som bruker Østmarka til friluftsliv (Saghaug 2002). Et omfattende sti-, løype- og veinett benyttes hele året både på hverdager og i helgene. Selv om Østmarka er godt benyttet av beboere i randsonen, benyttes marka også hyppig av folk som bor andre steder i Oslo og Viken/Akershus. Parkeringsplasser rundt marka fungerer som de viktigste innfartsårene til et skogsområde med gode muligheter for et mangfoldig friluftsliv. Fra disse innfartsårene starter et stort nett av veier, turstier og når forholdene ligger til rette for det, preparerte skiløyper. Det finnes mange gode fiskevann og badeplasser. Vannene gir også fine muligheter for padling, både med kano og kajakk. I perioder når isen har lagt seg, men snøen har uteblitt, kan folk gå på skøyter. Gjennom de seinere årene har marka blitt en stadig mer populær arena for sykling, ikke bare på de mange veiene, men også ute i terrenget på stiene. Nær Skullerud T-banestasjon er det etablert en egen 12 kilometer lang terrengsykkelbane, Pioneren. Østmarka er også et yndet sted for buldring, klatring på store steiner og lave klippevegger. Særlig kjent er nok områdene ved Hauktjern og Hellerud, men på nettstedet Klatring reklameres det for at det mellom disse feltene «ligger klippebåndene som

paddehatter». Den samme nettsiden framholder Østmarka som et «buldremerkka».¹ Også idrettsbevegelsen bruker områdene i marka. Her gjennomføres treninger i flere idretter, både for barn og voksne. Det arrangeres også idrettskonkurranser, for eksempel Terrenghjulet, Østmarka buldremeraton, turrennet Østmarkrunden og Østmarka Trail Challenge. Aktivitetene er varierte og mangfoldige. Eksempelene over er langt fra uttømmende, men illustrerer at Østmarka er arena for mange ulike bruksmåter, og at mange ulike brukergrupper kan kjenne seg hjemme der.

Flere studier viser at folk har klare oppfatninger av hvordan en skog bør være og se ut (Gundersen og Frivold 2008). Dette har vært tema for forskning i mange år. Et tidlig eksempel stammer nettopp fra Østmarka, hvor en slik studie ble gjennomført allerede i 1972 (Haakenstad 1972). Vi kjenner til mer enn 70 undersøkelser av folks preferanser for skog, og noen funn går igjen. Folk foretrekker eldre skoger med store trær, vertikal sjiktning, glenner, skogbunn med lyng og vegetasjon. Hogstflater, tette ensaldrete skoger, spor etter stubber og kvist, hjulspor, og død ved er mindre likt i befolkningen. I tråd med dette er de eldre skogsområdene man finner i Østmarka veldig godt likt og ettertraktet for tur og opphold (Gundersen m.fl. 2015). I tillegg foretrekker mange enkel tilrettelegging som tråkk og stier framfor mer tilrettelagte veier (Gundersen & Vistad 2016). Meningene om død ved i skogen, både liggende og stående trær, er mer varierte, men undersøkelser har vist at informasjon om hvor viktig død ved er for biologisk mangfold, kan bidra til at aksepten for død ved øker (Gundersen m.fl. 2011, 2018). Med dette handler også om tilgjengelighet. Stier som er ryddet i skog med mye død ved, er godt likt (Gundersen m.fl. 2016). Det å ha utsikt til eller gå tur i et tiltalende skogsmiljø har vist å gi svært viktige bidrag til folkehelse og livskvalitet. Med ulike metoder er det beregnet at skogene rundt Oslo er verdt milliarder av kroner for friluftsliv og opplevelse (Barton mfl. 2015). Verdien av skogene for befolkningen kommer spesielt godt frem under krisetider. Da Norge stengte ned 12. mars 2020 på grunn av Covid-19, økte bruken av skogene med nesten 300 prosent (Venter mfl. 2020, 2021 i trykk). Skogene fungerte da som «grønne tilfluktsrom» og ga befolkningen mulighet for å vedlikeholde både fysisk og mental helse samtidig som man kunne holde avstand og hindre smitte. Trolig er det dette som også slår ut i økning av skogsturer i SSBs nasjonale levekårsundersøkelse i 2020.²

Rapportens tema

Statsforvalteren har bedt om innspill på en eventuell endret vernestatus for deler av Østmarka. Nasjonalpark er bare en av flere mulige former for vern, og Østmarka har alt ulike former for vern. I tillegg til Østmarka naturreservat finnes det mindre reservatet, Ramstadslottet. To friluftsområder er vernet etter markalovens §11, Hauktjern og Spinneren. På generelt nivå gjelder selv sagt norsk lovgivning, som markaloven og naturmangfoldloven. Begge har doble formål. De skal bevare natur og i begge lover er friluftsliv et av formålene for ivaretagelse av arealene. Utfordringene dette kan skape er noe vi drøfter i denne rapporten.

Selv om et endret og utvidet vern kan ta mange former, har de politiske diskusjonene og den offentlige samtalen i all hovedsak dreid seg om etablering av en nasjonalpark. På statsforvalteren i Oslo og Viken sin hjemmeside brukes begrepet nasjonalpark i omtalen av den pågående utredningsprosessen. Informantene vi har snakket med henviste også i all hovedsak til spørsmålet om et nytt vern av Østmarka som etablering av nasjonalpark. I rapporten bruker vi derfor ofte ordet nasjonalpark når vi diskuterer ulike aspekter ved den pågående verneprosessen. De stedene der ulike verneformer eller differensiert vern er en del av drøftingen, er vi mer presise i språkbruken.

Et endret vern vil med stor sannsynlighet berøre Østmarkas svært ulike brukergrupper ganske forskjellig. På hvilke måter dette skjer, vil avhenge av verneprosessens konklusjoner; hvilken form for vern som vedtas, om det blir det samme vernet over alt eller om vernet differensieres. Videre vil det være knyttet til forskriftens eller forskriftenes formuleringer og regler, om påbud og forbud, tilrettelegging, kanalisering, informasjon og nyetableringer (for eksempel

¹ [Østmarka ved Oslo: Et buldremerkka | Buldring | NORSK-KLATRING.NO](#)

² [Idrett og friluftsliv, levekårsundersøkelsen - SSB](#)

nasjonalparksenter og innfartsparkering) – altså den konkrete iverksettelse og forvaltning. Det meste av dette er fortsatt uavklart og under planlegging mens denne rapporten skrives. Det preger også dette arbeidet. Konsekvensene for framtidig bruk er dermed ganske uviss. Det er i lys av dette denne rapporten må leses. Formålet har vært å identifisere viktige trekk ved bruken i dag, samt noen underliggende premisser som kan påvirke hvilke konsekvenser en nasjonalparketablering får for bruken i fremtiden. Det er de underliggende premissene, og ikke konkrete framskrivinger for omfanget av ulike aktiviteter i fremtiden, som står i fokus for diskusjonene om framtidig bruk. Poenget er å peke på og synliggjøre noen forhold som bør vurderes og tas stilling til under den videre verneprosessen.

2 Data og metode

Ulike metoder gir ulike former for innsikt. I denne rapporten har vi anlagt et bredt metodetilfang. Vi belyser med andre ord bruken av Østmarka fra ganske forskjellige innfallsvinkler. Ideen med dette, som av og til kalles metodetriangulering, er at man får fram et bredere og mer nyansert bilde av temaet som studeres. I dette kapitlet redegjør vi for de ulike metodene som benyttes her.

2.1 Strava-data

Strava er en mobilapplikasjon folk bruker til å følge med på egen sports- og turaktivitet. Strava-data er en form for "crowdsourced" GPS-sporingsdata som har blitt brukt til å kvantifisere fritidsbruk av grøntområder (f.eks. Heikinheimo et al., 2020; Venter et al., 2020, 2021 i trykk; Barton mfl. 2021). Strava-applikasjonen sporer GPS-plasseringen til brukeren i løpet av en utendørs aktivitet, og viser data på kartlag med stier, veier, gater og annen infrastruktur (innløsningen heter OpenStreetMap). Dette resulterer i en detaljert oversikt over bevegelsesmønstre i tid og rom for fritidsbrukere som går eller sykler. Basert på en kommersiell kontrakt med Strava, innhentet NINA stedfestede Strava-data for Norge som er anonymisert og samlet siden 2016, og som har en oppløsning som ivaretar brukernes privatliv. Venter et al. (2020) fant at det er betydelig med Strava-brukere i Oslo kommune, og de utgjør omtrent 8% av befolkningen. Til sammen registrerer brukerne i Oslo mer enn en halv million unike gå- eller sykkelaktiviteter hvert år. Det gjøres i sti-løypesegmenter som utgjør en lengde på 7000 km.

For dette prosjektet hentet vi ut Strava-data for sti- og løypesegmenter som befinner seg innenfor det identifiserte utredningsområdet. Vi beregnet daglig aktivitetstall for fotgjengere (gang, løping, fotturer) og sykkelaktivitetstyper i gjennomsnitt over en periode på ett år, fra og med januar til og med desember i 2019. En viktig begrensning er generelt sett at dataene representerer et skjevt utvalg av den totale brukerpopulasjonen. For eksempel er folk med høyere inntekter overrepresentert (Roy et al., 2019). Strava-brukeren er også oftere en mann (generelt mer enn tre fjerdedeler) og omtrent halvparten befinner seg i aldersgruppen 25 og 44 år (Lee & Sener, 2020). Dataene egner seg likevel godt til å identifisere hvilke områder der bruken er mest intensiv. Testing av Strava-data mot ferdsselsellere som måler spesifikke stisegmenter, viser en god korrelasjon og representativitet på lokaliteter med stor bruk. Her har vi dokumentasjon både fra Sognsvann og Rustadsaga (Venter et al. 2020). Strava har i dag så mange brukere at det ikke skal så mange til som bruker en sti, før den er registrert i Strava databasen. Dette ser vi ved å sammenligne med tilfeldige utplasserte ferdsselsellere. Samtidig vet vi fra studier i mer avsidesliggende områder som Hardangervidda nasjonalpark, at data fra Strava-basen gir god representasjon av hvor hovedferdselen på vidda går. Dette gjelder selv i områder hvor folk må gå i mange dager, riktignok med bedre representasjonen om sommeren enn om vinteren (Holtmoen 2021). Med den erfaringen vi har med Strava-data generelt, og etter hvert også spesielt i Østmarka, mener vi at vi har å gjøre med data som gir et godt bilde av hvilke deler av området som er i bruk og hvor aktiviteten er størst. Også ferdsel langs mindre brukte stier og tråkk registreres rett som det er i databasen, men her gir ikke dataene like god oversikt.

2.2 Data fra ferdsselsellere

Ferdsselsellerne som blir benyttet, er av typene EcoCounter og TrafX trailcounter, og har en sensor som rettes vinkelrett over stien i ca. 1 meters høyde. Sensoren registrerer infrarød stråling (varme) i et smalt felt fra folk som passerer telleren.³ Det praktiske knyttet til lokalisering, montering og ettersyn av tellere for Østmarka følger standard prosedyre (se Wold mfl. 2014), for å

³ Se <http://www.eco-compteur.com/en/products/pyro-range/pyro-sensor> og [TRAFx Products: Vehicle Counter, Trail Counter, Bike Counter](#), for mer informasjon.

sikre stor presisjon på telldata (Andersen mfl. 2014). Det er gjennomført kvalitetssjekk av tellerdataene. Det vil si at faktorer som når på døgnet tellingene er registrert, fordelingen på uke-dager, gjennom sesongen og dag-for-dag er vurdert etter standard prosedyre (Wold op.cit).

Ferdsestelloene følger imidlertid litt ulike prosedyrer for valg av lokaliteter og periode de har vært i funksjon. Dette varierer med formålet med tellingen. I 2015 gjennomførte NINA tellinger i Østmarka på 8 lokaliteter for å få kunnskap om bruksintensiteten langs en gradient fra grusveger, merka stier og umerka stier. Vi har gjengitt dette materialet her som en historisk referanse på telldata i området. Dernest har vi fått tilgang til 4 faste tellere som Oslo kommune her i området, og som viser tidsserier i bruken av disse stisegmentene over tid på både grusveger og merka stier. Til slutt har vi i et prosjekt brukt tellere i et stort studieområde i Oslo-Enebakk-Follo-området med i alt mer enn 100 tellelokaliteter. Vi presenterer her de lokalitetene som er innenfor eller rett utenfor utredningsområdet. Disse tellingene representerer tilfeldig utvalgte posisjoner innenfor et rutenett i området, og vi plasserte da telleren i retning av der man kan tenke seg at det går folk, enten dette er et "usynlig" tråkk, tråkk eller en sti. Disse dataene er dermed interessante som et mål på ferdsel utenfor hovednettet som bedre er dokumentert med Strava-data.

2.3 Kvalitative intervjuer

Rapporten er også basert på en kvalitativ komponent. Vi intervjuet representanter for myndigheter og frivillige organisasjoner, som med ulikt utgangspunkt har interesser i hva som skjer med Østmarka og planene for nasjonalpark. Hensikten med intervjuene var for det første å supplere dataene fra Strava og ferdselstelloene, og for det andre å få fram hvilke vurderinger informantene gjør av verneplanene. I tillegg danner intervjuene utgangspunkt for våre vurderinger av konsekvenser for bruken av utredningsområdet. Metodikken for denne delen av arbeidet blir nærmere forklart i kapittel 4.

Intervjuene forløp som en samtale strukturert av en intervjuguide (vedlegg 1). NINA deltok med to intervjuere (Figari og Krange). En hadde hovedansvaret for å stille spørsmål, den andre noterte og bidro med tilleggsspørsmål. Med utvalget av informanter (organisasjoner) var målet å dekke bredden av bruksmåter i så stor grad som mulig. Offentlige myndigheter og skogbruksinteressene er representert med Oslo kommune (Bymiljøetaten/Oslo kommunes skoger), naturvern med Østmarkas venner og Naturvernforbundet Oslo og Akershus (NOA), og friluftsliv/rekreasjon Norsk organisasjon for terrengsykling (NOTS), Skiforeningen og Den norske turistforening (DNT). Et stykke ut i prosjektperioden mottok vi en e-post fra IF Frøy ved styremedlem Jørn Michalsen, som mente at det var uheldig at de selv og den organiserte idretten ikke var representert. Som en respons kontaktet vi Oslo idrettskrets, som på kort varsel stilte opp til intervju. I tillegg sendte vi intervjuguiden til IF Frøy ved Michalsen, som besvarte temaene fra intervjuguiden skriftlig. Til sammen stilte elleve informanter til intervju. En oversikt over informantene i prosjektet er vedlagt (vedlegg 2).

Dette er et lite prosjekt med et stramt budsjett. Derfor er utvalget av informanter ganske begrenset. Østmarka er populær og mye av bruken skjer åpenbart på privat initiativ og uten at organisasjonene vi har intervjuet er direkte involvert. Også representanter for den uorganiserte brukeren kan ha meninger om hvordan opprettelse av nasjonalpark kan komme til å påvirke deres bruk. Dermed er det store brukergrupper som ikke er representert i denne studien, men flere av våre informanter har god innsikt i bredden i alle aktivitetene som foregår innenfor utredningsområde.

Anonymisering av individer og lokaliteter i skriftlige fremstillinger av kvalitativ forskning er en utbredt norm i samfunnsvitenskapen (Walford 2005). Informantene i dette prosjektet opptrer for så vidt ikke anonymt, men vi siterer ikke direkte. Dermed kan ingen meninger eller oppfatninger spores direkte tilbake til enkeltpersoner. I dette arbeidet er det ikke personene som uttaler seg som står i sentrum, men snarere meningene de har og kunnskapen de besitter. Vi har derfor ikke sett noe behov for å sitere direkte fra intervjuene. Av den grunn har ikke informantene fått

utkast til vurdering og gjennomlesning. Dette bryter med den vanligste praksisen i samfunnsvitenskap, som normalt opererer under parolen "show don't tell". Det er likevel ikke helt uvanlig, og nødvendig i dette prosjektet gitt stramme tids- og budsjettmessige rammer. Vi tillegger ikke informantene noe de ikke har sagt, men all kommunikasjon må tolkes og tolkningene står selvsagt for vår regning.

Innledningsvis ble informantene opplyst om retten til å trekke seg. Ingen av informantene har benyttet seg av denne muligheten. Når det gjelder bruk og oppbevaring av intervjumaterialet, følges standard prosedyrer. Opptaksfilene slettes ved prosjektets avslutning i tråd med de prosedyrer som er spesifisert av Norsk senter for forskningsdata – NSD.⁴

Et viktig element i det kvalitative metodearbeidet er også hva vi kan kalle litteraturstudier. Som en sentral del av arbeidet med denne rapporten, har vi funnet fram til litteratur som redegjør for erfaringer med andre nasjonalparker. Andre bynære nasjonalparker har selvsagt særlig stor relevans. Noe av denne litteraturen er forskningslitteratur, i form av artikler eller rapporter, men en god del er informasjon som er publisert på ulike nettsider, for eksempel de offisielle nettsidene til Tyresta Nasjonalpark nær Stockholm og Nuuksio nasjonalpark nær Helsinki.

⁴ [Norsk senter for forskningsdata | NSD](#)

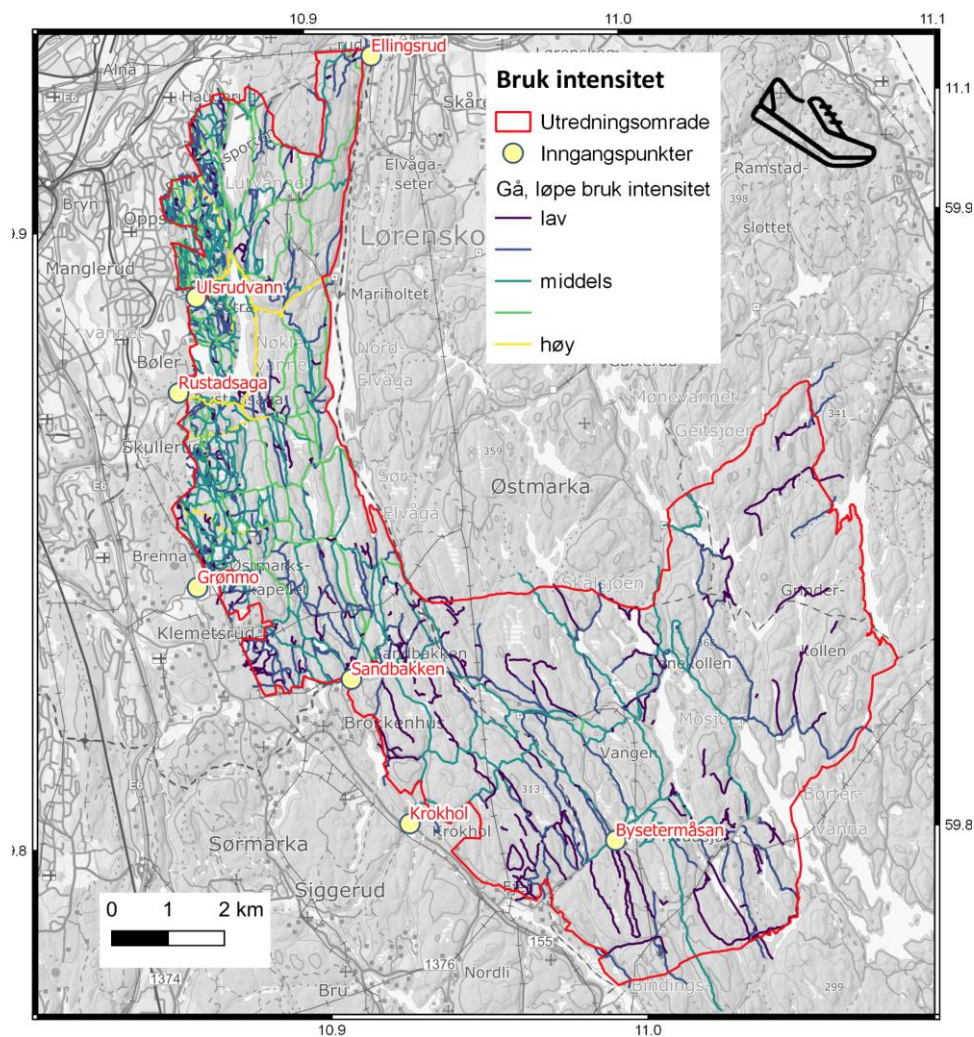
3 Østmarka som friluftslivsarena i dag

Dette kapitlet har som mål å beskrive nåværende bruk av utredningsområdet i Østmarka for friluftsliv og idrett. Data fra Strava og ferdselstellere brukes til å estimere og kartfeste bruken, både i omfang og geografisk utstrekning. I tillegg trekker vi veksler på intervjuene og en relativt fersk brukerundersøkelse. Vi presenterer også noen erfaringer fra to bynære nasjonalparker i våre naboland, Sverige og Finland.

Vi begynner med kvantitative Strava-dataene som kvantifiserer omfang og geografisk utbredelse av sykling og ferdsel til fots. Basert på Strava-data har Østmarka i alt 463 kilometer med grusveger, stier og tråkk.

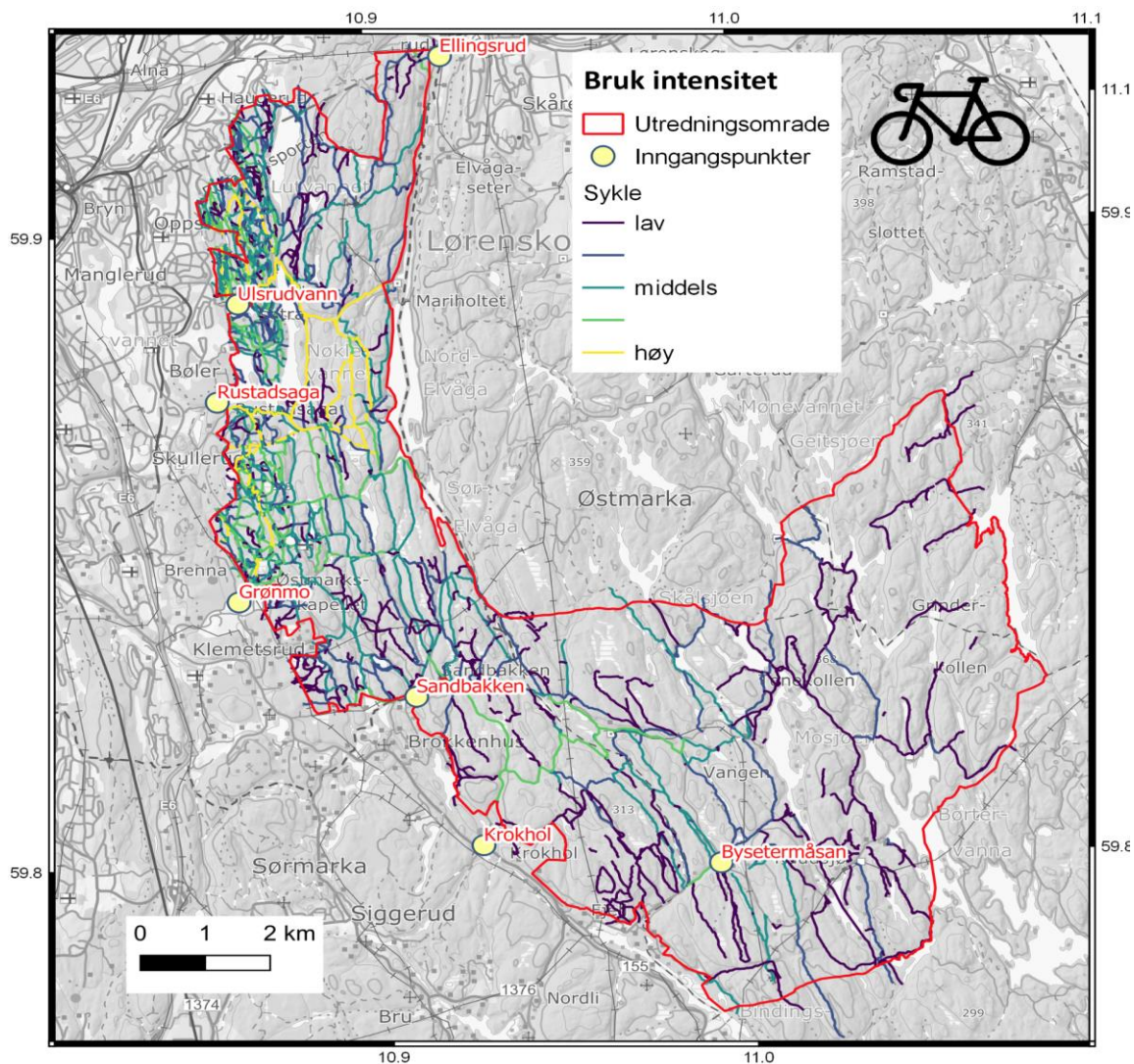
3.1 Funn basert på Strava-data

Kartet i **figur 3.1** viser at både tettheten av stier og intensitetene på stiene varierer mye for de som går på tur i utredningsområdet. Det er desidert størst bruksintensitet i de nordvestlige delene og innfallsportene Ulsrud, Rustadsaga og Grønmo, mens denne bruken avtar sørover og østover. Det er spesielt lav bruk i den sørøstlige delen av utredningsområdet.

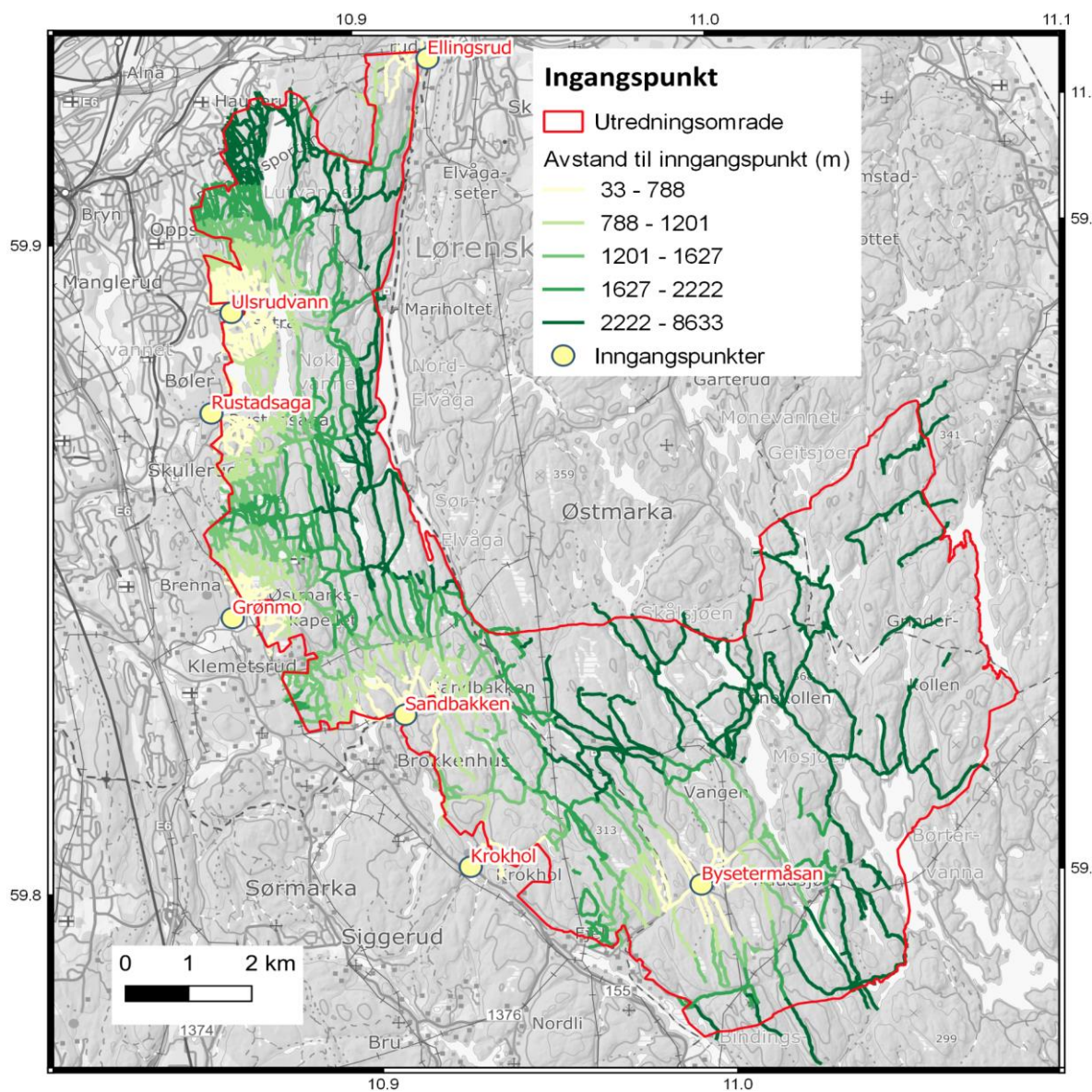
Figur 3.1. Kart over STRAVA fottur (gå, løpe) aktivitetsintensitet. Verdiene er gjennomsnitt for 2019 og har blitt omskalert til området med verdiene mellom 0-1 og presenteres med en logg-transformert fargeskala. Kategorien høy har meget stor bruk (>500 om dagen)

Kartet i **figur 3.2** viser at både tettheten av stier og intensitetene på bruken varierer stort for de som sykler i utredningsområdet. Det er desidert størst bruksintensitet i de nordvestlige delene og innfallsportene Ulsrud, Rustadsaga og Grønmo. Det er flere segmenter med høy intensitet enn for de som går tur. Dette skyldes også større tetthet av grusveger i dette området. Det er spesielt lav sykkelaktivitet i den sørøstlige delen av utredningsområdet.

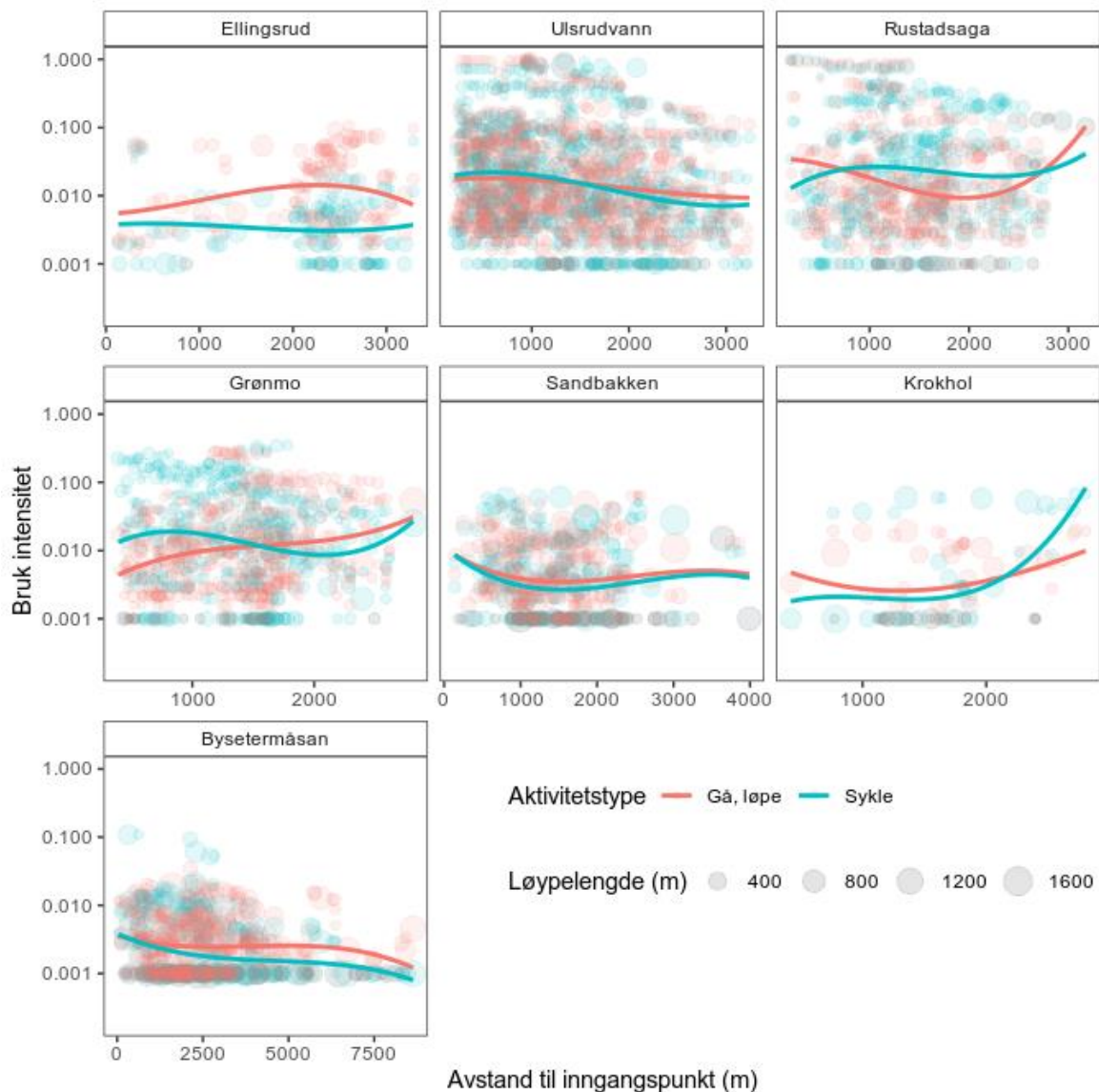

Figur 3.2. Kart over STRAVA sykkelstur. Verdiene er gjennomsnitt for 2019 og har blitt omskalert til området med verdier mellom 0-1 og presenteres med en logg-transformert fargeskala. Kategorien høy har meget stor bruk (>500 om dagen).

Kartet i **figur 3.3** viser at de viktigste innfallsportene til utredningsområdet har stor intensitet og at denne intensiteten vedvarer noen kilometer videre innover i marka. Dette betyr at folk går en ganske lang tur og at innfallsportene har stor betydning for bruken langt inn i Marka.

Figur 3.3. Kart over avstand til innfallsporter for personer som registrerer data i Strava.

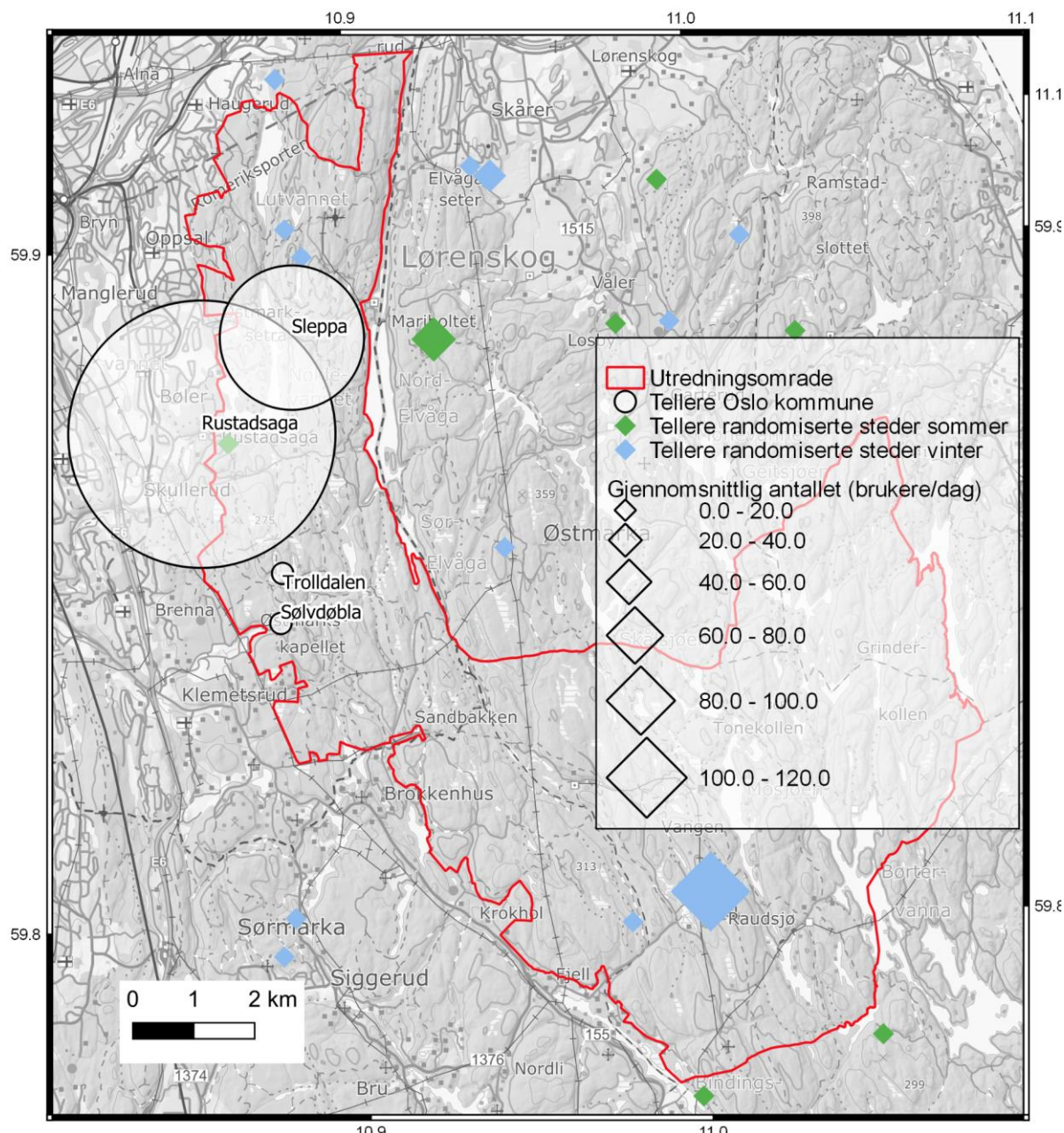

Figur 3.4. Viser bruksintensiteten på å gå og sykle med økende avstand fra innfallsportene. Hvert punkt representerer et Strava stisegment, og det er tatt hensyn til lengde på stien. Flerkurvede regresjonslinjer er vist for hver aktivitetstype.

I **figur 3.4** ser vi overraskende nok at intensiteten i bruken vedvarer langt inn i marka for de fleste innfallsporter. Dette er et noe overraskende resultat som må tolkes dithen at turfolket ofte er på ganske lange turer på 4-5 km. Likeledes vil det være slik at man får tilførsel fra flere innfallsporter på de sentrale delene av marka. For eksempel får Mariholtet, som har en beliggenhet 3-5 km fra bygrensen, tilførsel fra turfolk fra flere kanter, Ulsrud, Rustadsaga og fra Ellingsrud/Skårer. Vi ser også at Bysetermåsan har en avtagende brukstrend med avstand fra innfallsporten, og dette er typisk en innfallsport der man i mindre grad får tilførsel fra andre innfallsporter. Legg også merke til det store antall med stisegmenter på innfallsportene Ulsrud, Rustadsaga og Grønmo, som viser den store tettheten av stier i området rundt.

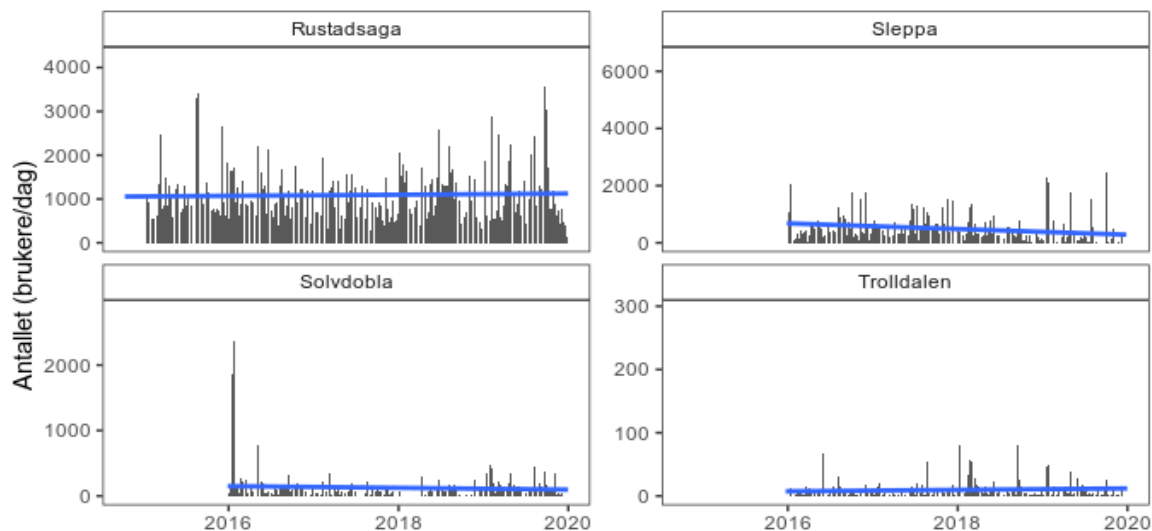
3.2 Funn basert på ferdselstellere

Dataene fra tellerne underbygger dataene fra Strava. Som vist i **figur 3.4**, har Rustadsaga svært høye besøkstall og er den innfallsporten med desidert mest ferdsel i utredningsområdet. Sleppa på Østside Nøklevann har også stor ferdsel. Det er likevel interessant at selv med svært korte avstander fra bygrensen, er det lokaliteter med svært lav bruk, slik som Trolldalen og Sølvdøbla. Dette er stier og landskap som man må kjenne til, for å besøke. Data fra de tilfeldige plasserte tellerne viser at utenfor det ordinære stinettet, kan det være ekstremt lav ferdsel, og det er nesten ingen som bruker områdene. Tallene viser på en god måte hvordan ferdselen i utredningsområdet varierer mye innenfor korte avstander og at hovedferdselen er knyttet til infrastruktur som veger og merka stier.

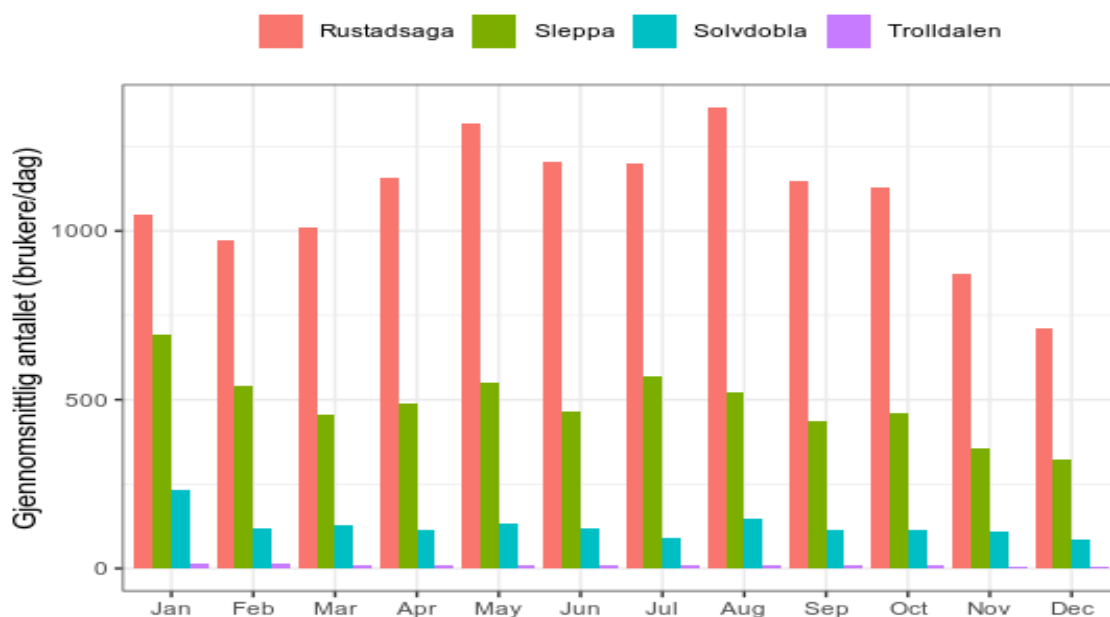
Figur 3.4. Kart som viser intensiteten på de ulike tellepunktet i studieområdet. Størrelsen på sirkelen gjenspeiler det gjennomsnittlige antall daglige tellinger.

De lange tidsseriene fra tellerne til Oslo kommune viser en trendutvikling i perioden som er ganske flat for lokalitetene Rustadsaga, Sleppa, Sølvdobla og Trolldalen (figur 3.5). Samtidig er det betydelig variasjon fra dag til dag og i enkelte perioder. I Trolldalen er det svært lav ferdsel, men ferdselen her kan variere mye mellom dager avhengig av helg-hverdag og værforhold.

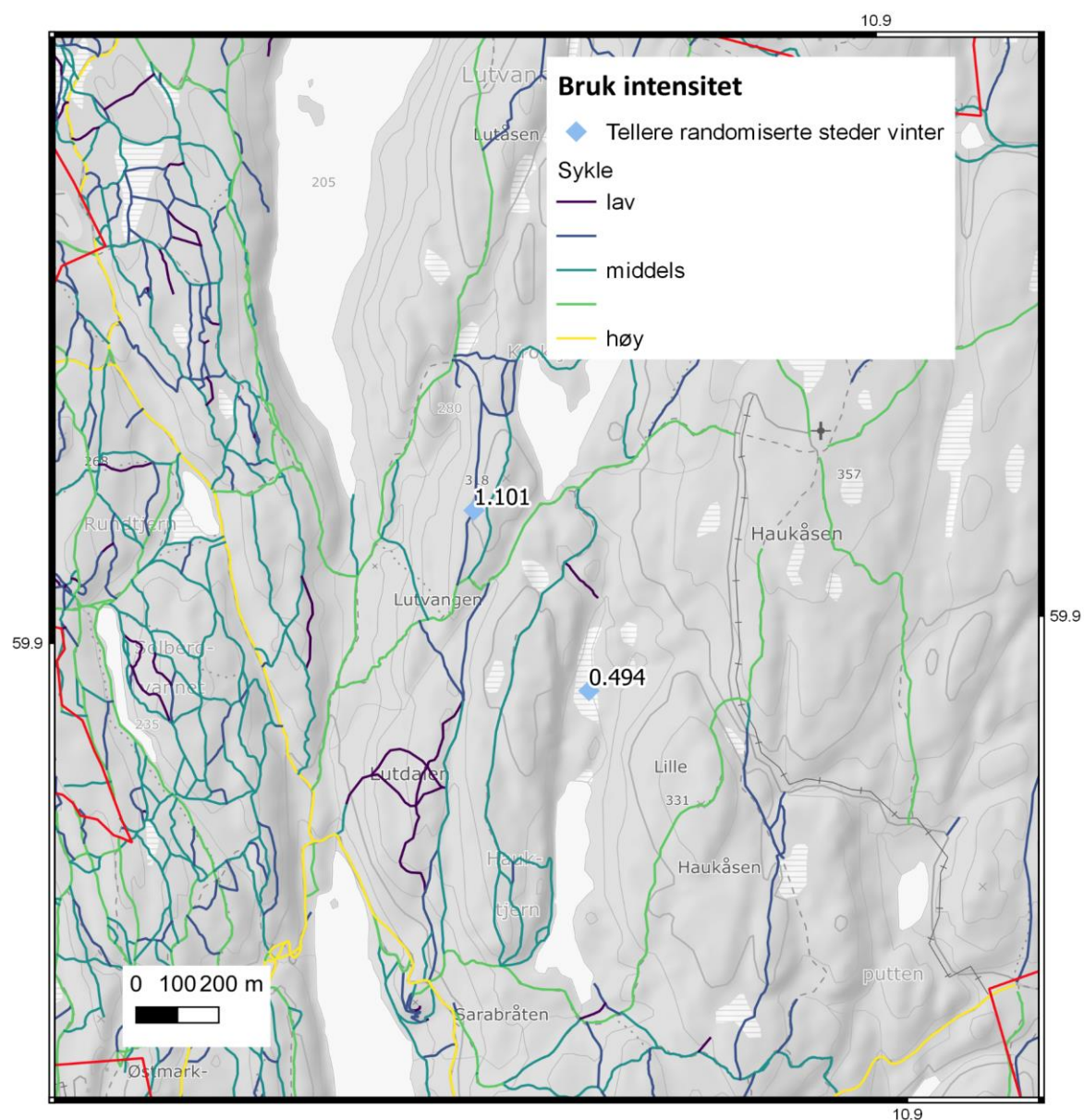
Figur 3.5. Lange tidsserier på dagnivå fra tellepunkt installert av Oslo kommune. Lineære regresjonslinjer er vist i blått. Plasseringen til disse tellere vises som sirkler på kartet ovenfor (**Figur 3.4**).

Det er interessant å se at det er ganske stabil ferdsel i Østmarka gjennom året, slik det vises i **figur 3.6**. Det er en tendens til at det er mest ferdsel på for- og ettersommeren, mens ferdselen går noe ned midt på sommeren. Denne sesongbruken ser man best på Rustadsaga. Desember er den måneden med lavest bruk av Østmarka.

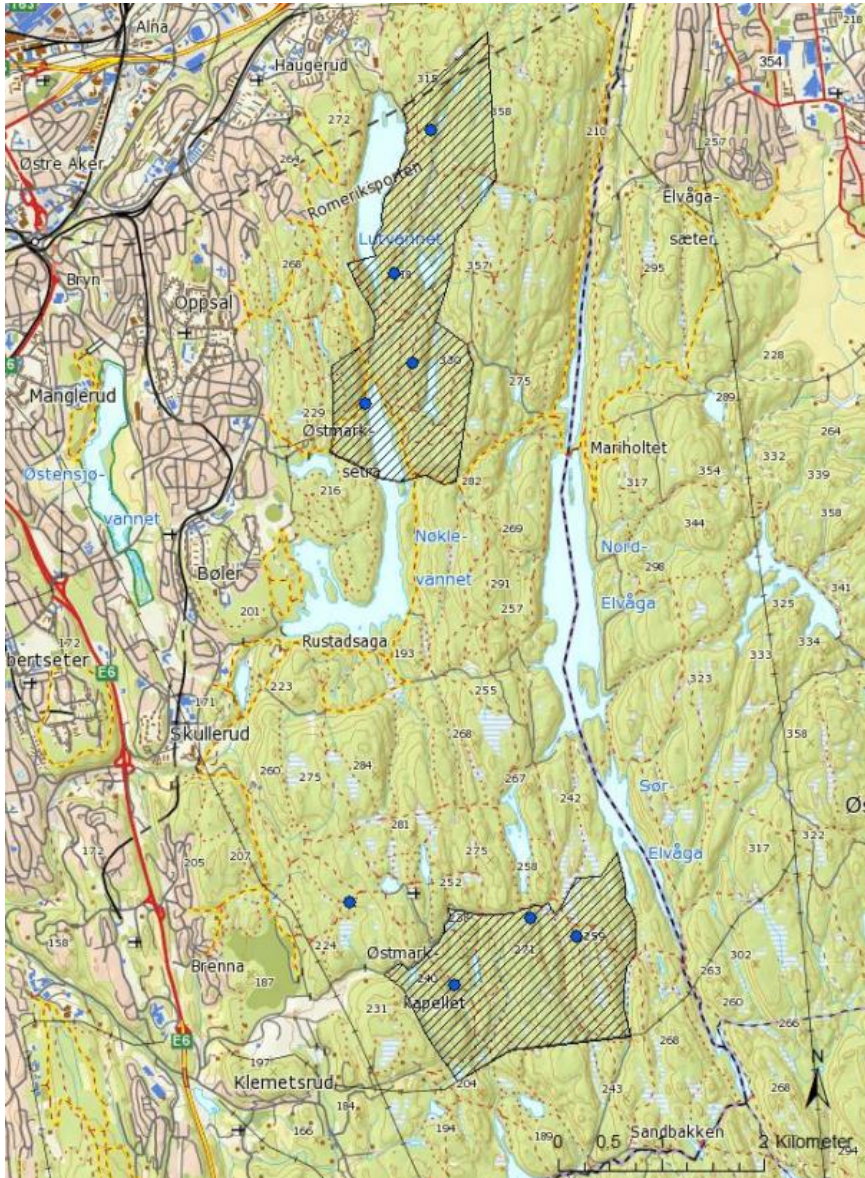

Figur 3.6. Gjennomsnittlig daglig telling per måned for tellere installert av Oslo kommune.

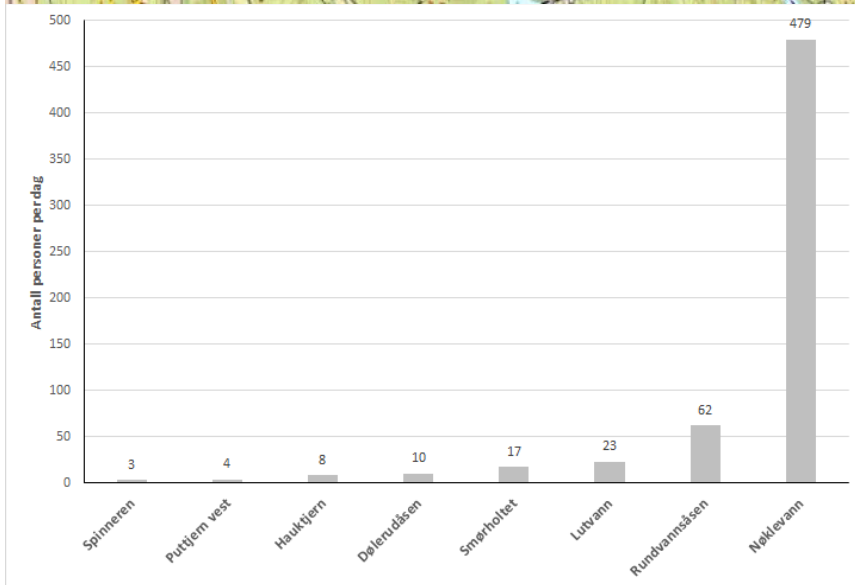
Strava-data viser hovedferdselen i studieområdet, og det kan være interessant å få noen tall på ferdsel utenfor dette hovednettlet. For å illustrere dette har vi zoomet inn to tilfeldig plassert tellere i området nord for Sarabråten mellom Lutvann og Nøklevann (**Figur 3.7**). I dette området viser den ene telleren omlag 1 passering i gjennomsnitt i løpet av en dag, og denne telleren er plassert på et tråkk som har Strava-data. Dette vil si at en sti/tråkk som har omlag 360 passeringer i året vil sannsynligvis ha Strava-data. Den andre tilfeldige telleren er plassert på et tråkk som har omlag 0,5 passeringer i gjennomsnitt per dag, det vil si at det går en person der annenhver dag. Dette tellepunktet har ikke Strava-data, så det vil si at en sti/tråkk som har færre enn 180 passeringer per dag ikke har Strava-data. Dette illustrerer noe av skjevhetene i Strava-data og at det er en del ferdsel utenfor hovedmønsteret av bruk som ikke fanges opp. Samtidig kan vi konkludere med at den ferdselen som er utenfor hovedmønsteret, har meget lav ferdselsintensitet med færre enn 1 person på stien per dag.

Figur 3.7. Gjennomsnittlig daglig telling per måned vinterstid for to tellerpunkt som er tilfeldig plassert i studieområdet.

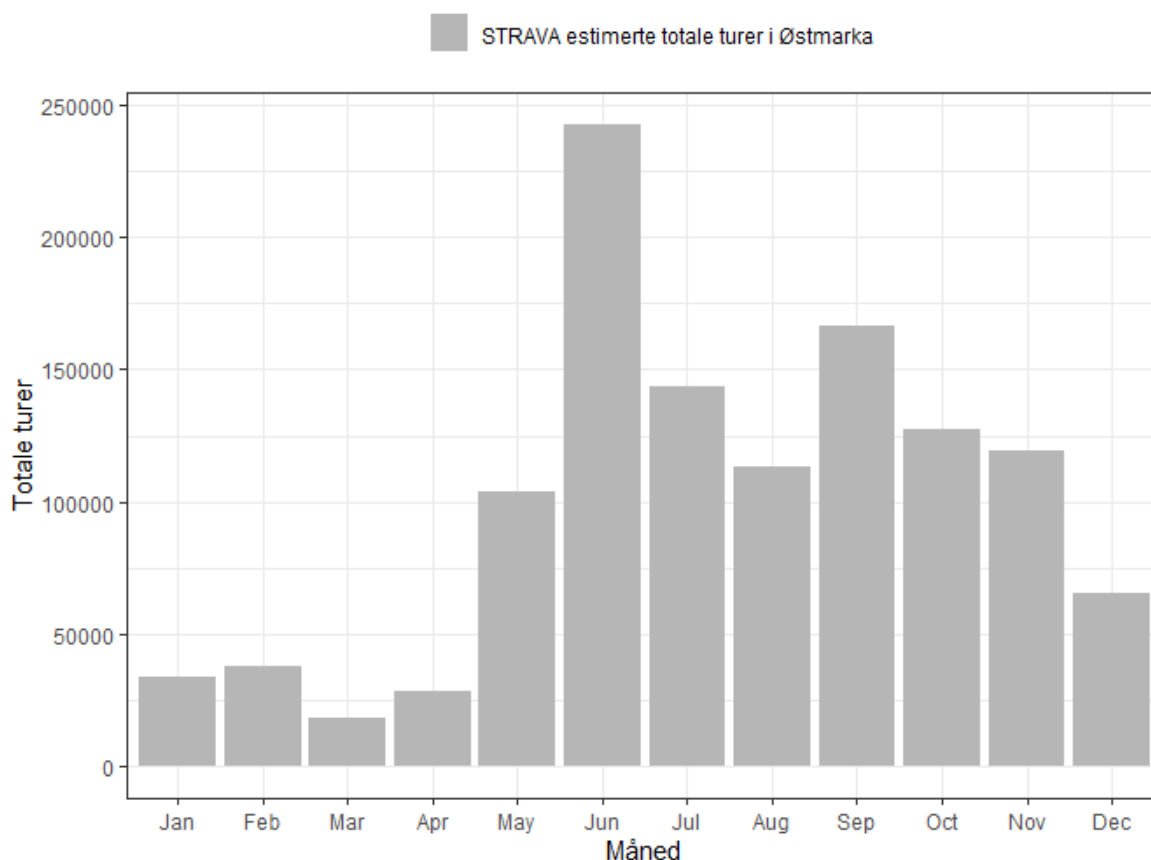
Figur 3.8. Figuren nederst viser tall fra automatiske tellere uttrykt som antall personer per dag i perioden 1. juni til 1. desember 2015 i området som vist i kart.

Tall fra tellere i utredningsområdet i 2015 underbygger hvor stor intensitet det er inn fra Rustadsaga og rundt Nøkle vann, sammenlignet med andre lokaliteter lenger inn i utredningsområdet (**Figur 3.8**). Tallene gjenspeiler i stor grad om det er grusveger (Nøkle vann og Lutvann), merka stier (Rundvannsåsen, Smørholtet, Dølerudåsen) eller umerka stier (Spinneren, Puttjern vest, Hauktjern). Dataene viser igjen at selv innenfor korte avstander varierer ferdselen i utredningsområdet stort, fra 3 - 8 passeringer per dag på Spinneren, Puttjern og Hauktjern, til om lag 480 passeringer på grusvegen i nordenden av Nøkle vann. I perioden etter 2017 viser tellerdata fra Oslo kommune på Rustadsaga at ferdselen er ganske så stabil og ligger på om lag 1000 passering per dag.

Totalt estimert antall skogbesøk i utredningsområdet

Vi har estimert den totale ferdselen i utredningsområdet ved å bruke en omregningsfaktor som er rapportert i Venter et al. (2020). Denne omregningsfaktoren er basert på kalibrering av Strava-data med automatiske tellestasjoner og viser at Strava-data i disse lokalitetene utgjør 3,5% av all aktivitet på stien/vegen. Dette inkluderer både aktiviteter som er knyttet til det å gå og å sykle. Videre forutsetter vi at den gjennomsnittlige lengden på turen er 5 kilometer. Dette er basert på erfaringstall fra Østmarka i 2015 (Gundersen et al. 2015), der vi anslo at hver tur i gjennomsnitt har en varighet på 2.7 timer. Dette inkluderer stopp og opphold i løpet av turen. Gitt omregningsfaktoren, og at turen i gjennomsnitt er 5 km lang, estimerer vi at det i løpet av hele 2019 ble gjennomført om lag 1 199 000 turer i utredningsområdet (**Figur 3.9**), 912 000 om sommeren (mai-november) og 287 000 om vinteren (desember-april). Dette inkluderer alle former for turer i området, fra de helt korte spaserturene til lange turer langt inn i Østmarka. Det er spesielt de korte spaserturene som er tallrike i randsonen til Østmarka, og spesielt ved vannene Nøkle vann, Ulsrudvann og Lutvann.

Figur 3.9. Figuren viser estimerte totaltall per måned fra Strava-data i 2019 i hele studieområdet basert på omregningsfaktor og gjennomsnittlig turlengde. Totalt var det estimert til 912000 på sommer og 287000 på vinterstid.

Videre har vi sammenlignet det totale estimerte antall turer med data fra den mest brukte lokaliteten i utredningsområdet, nemlig Rustadsaga. Her har ferdsselstelleren stått siden 1.12.2014, og har i hele perioden frem til 12.10.2020 registrert til sammen 2 412 000 passeringer fordelt på 2134 dager. Dette gir et gjennomsnitt på 1130 passeringer per dag, noe som gir 412 000 passeringer per år. Her må vi dog huske på de fleste går/løper eller sykler inn og ut på samme sted, og slikt sett passerer telleren to ganger. Imidlertid det er også en del som går ut på en annen lokalitet. Vi har ikke slike tall på om folk går inn/ut samme lokalitet eller annet, men et anslag basert på vår erfaring og innsikt kan likevel være at 300 000 turer i året som starter ved Rustadsaga. Med et slikt anslag utgjør ferdsel forbi Rustadsaga omlag 25% av all ferdsel i utredningsområdet.

Hva lærte vi av å se på data fra Strava og ferdseltellere?

Østmarka er et område med meget høy bruk i randsonene mot bygrensen, og spesielt i områdene mellom byen og vannene Nøkle vann, Ulsrudvannet og Lutvann. Dette er nærområdene til store befolkningskonsentrasjoner. Vi har estimert at om lag 1,2 millioner besøk gjennomføres i utredningsområdet i løpet av et år, og at hele 25% av denne ferdselen foregår ved innfallsporten Rustadsaga/Nøkle vann.

Det er et meget tett sti- og løypenett i randsonen mot byen. De har ulike innfallsporner, og folk starter turen på en rekke forskjellige steder. Selv om det er noen tydelige innfallsporner slik som Ulsrudvann, Rustadsaga, og Grønmo, ser det ut som det er mer enn 50 innfallsporner mellom disse tre mest brukte. Dette preger også den lokale bruken og det bekrefter at mange brukere er lokalkjente.

Vi har erfart at Strava-data er godt egnet til å beskrive hovedferdselen i Østmarka. Tidligere studier har vist at det er god korrelasjon mellom Strava-bruk og tellere i bestemte lokaliteter (Venter et al. 2020), og vi har i Østmarka vist med tilfeldig plassert tellere, at det er meget lav bruk av områder der det ikke er registrert Strava-data i løpet av ett år. Vi kan derfor konkludere med at ferdselen utenfor områder registrert med Strava-data, er svært begrenset, men den kan likevel representere viktige brukergrupper knyttet til jakt, fiske, villmarksturer osv. som sjelden er på Strava.

Både sykkel- og fotgjengere som knyttes til Strava ser ut til å være konsentrert i nord rundt Rustadsaga / Ulsrudvann. Den mest brukte stien/vegen (eksponentielt høyere aktivitet enn resten), er den rundt Nøkle vann. Den nest mest brukte vegen, er vegen til Mariholtet. Den tredje mest brukte forbinder innfallsporene Rustadsaga og Grønmo. Rekreasjonsbruken avtar i sør og spesielt mye i den sør-østre delen av utredningsområdet.

Man kunne forvente at aktivitetsintensiteten synker med avstanden fra innfallsporene. Strava-dataene viser imidlertid at dette ikke alltid er tilfelle. Den eneste innfallsporten som viser en klar nedgang i aktivitet med økende avstand, er Bysetermåsan. På de andre innfallsporene endres ikke fritidsaktiviteten med avstanden fra inngangen. Dette forklares med to forhold: Det ene er at folk gjerne går en lengre tur, for eksempel rundt Nøkle vann, og det andre er at man får tilførsel fra mange andre innfallsporner som ligger mellom hoved-innfallsporene.

Fastpunkts tellerstasjoner bekrefter at stien/vegen inn fra Rustadsaga og rundt Nøkle vann har svært mye høyere bruk sammenlignet med de andre traséene. Telleren ved innfallsporten på Rustadsaga registrerer i gjennomsnitt 1130 passeringer per dag (gjennomsnitt over 5 år). I motsetning til det registrerer telleren ved siden av Grønmo (Sølvdøbla) i gjennomsnitt 125 passeringer per dag.

Aktivitetsnivået har holdt seg stabilt på det fleste av tellerne. På Sleppa-telleren som ligger ved Nøkle vann, har det imidlertid vært en liten nedgang i aktivitetstall (629 brukere / dag i 2016 og 397 brukere per dag i 2019). Aktiviteten er ganske jevnt fordelt på månedene av året, og viser at ski erstatter gang/ sykling om vinteren.

3.3 En brukerundersøkelse

Den historiske bruken av Oslomarka og Østmarka er gjengitt i en rekke publikasjoner (f. eks. Aasetre 1994, Gundersen m.fl. 2011,). Her gjengir vi bare kort noen hovedresultater fra en av sist gjennomførte undersøkelsene (Gundersen mfl. 2015). Noen av resultatene herfra har klar relevans for spørsmålet om etablering av nasjonalpark og konsekvenser for bruk.

De aller fleste i Norge driver en eller annen form for friluftsliv, men aktiviteten vi kaller friluftsliv varierer betydelig når det gjelder motivasjon og preferanser for opplevelsesmiljø, og selvsagt også i typer av aktivitet. Undersøkelsen fra Østmarka viser at folk aktivt velger hvilke deler av marka de besøker ut fra preferansene de har for naturmiljøet.

Tabell 3.1. Bruksprofiler i tre forskjellige soner i Østmarka. ANOVA og Kji-kvadrat tester mellom brukere i de ulike kategorier. Basert på en spørreundersøkelse ved bruk av svarkasser i skogen (Gundersen 2015)

	Avsides-lig- gende om- råder (W)	Turterreng (SC)	Innfall- sporter (S)	Test statistikk
Kjønn				
Kvinne	39,5%	43,3%	51,4%	Chi ² = 20.193, df = 1; p < .000
Mann	60,5%	56,7%	48,6%	
Alder	52	45	45	p < .000; W > SC, S
Varighet tur (i timer)	4.2	3.6	2.7	p < .000; W>SC>S
Overnattet i skogen	4%	5%	2%	Chi ² = 9.777, df = 1; p = .002
Gruppestørrelse	1.6	1.9	2.2	p = .041; W, SC < SC, S
Barn yngre enn 15 år	3%	8%	18%	Chi ² = 74.033, df = 1; p = .000
Barnevogn eller rullestol	0%	1%	5%	Chi ² = 33.229, df = 1; p = .000
Hvor ofte besøker du Østmarka?				
Daglig	16%	14%	14%	Chi ² = 2.326, df = 1; p = .127
Ukentlig	75%	66%	64%	
Måndly	4%	13%	16%	
Sjeldnere	2%	6%	4%	
I helt spesielle tilfeller	3%	2%	2%	
Hvor godt vil du si at du kjenner Østmarka?				
Veldig godt	32%	21%	18%	Chi ² = 4.624, df = 1; p = .032
Ganske godt	56%	51%	58%	
Ganske lite	9%	19%	17%	
Lite	3%	8%	6%	
Kjenner ikke til		1%		
Purismegrad (middel)	3.3	3.1	2.9	p < .000; W > SC > S
Low purist (1 – 3.5)	68%	72%	82%	P < .05; W, SC < S
Medium purist (3.51 – 4.49)	24%	22%	14%	P < .05; W, SC > S
Strong purist (4.5 – 7)	8%	6%	5%	N. S
N	181	948	2165	

N.S. = Ingen signifikante forskjeller

For det første ser man fra **tabell 3.1** at profilen til de besøkende varierer stort og det er mye knyttet til hvor man befinner seg i Østmarka. De mer avsidesliggende områdene med smale stier og tråkk har helt andre type besøkende enn grusveier nær innfallsportene. I de avsidesliggende områdene er det flere som bedriver enkelt tradisjonelt friluftsliv. Her er det flere menn, de har høyere alder, det er folk som går lengre turer, gruppestørrelsene er mindre og det er færre barn i turfølget. I slike områder støter man med stor sannsynlighet på «markatraveren»: Dette er den veldig aktive brukeren som kjenner Østmarka svært godt som har preferanser for enkel tilrettelegging (merka sti, tråkk) og som helst ikke vil møte andre folk når han eller hun er på tur.

Størstedelen av befolkningen i Norge driver en eller annen form for friluftsliv på naturarealer (SSB 2020). Selv om man ofte snakker om «friluftslivet i Norge» viser undersøkelser at det er et stort «spekter» av type brukere som kan organiseres langs en rekke faktorer som blant annet type aktivitet, motivasjon for turen og preferanser for opplevelsesmiljø. Undersøkelsen fra Østmarka viser at folk velger «bevisst» hvilke deler av marka de besøker ut ifra de preferansene de har for naturmiljøet, og det er vanlig å dele opplevelsesmiljøene langs en gradient som spenner fra de mest urbane områdene (det vi her kaller innfallsporter) og ut til de mest avsidesliggende områdene i marka. Langs denne gradienten kan man dele inn i ulike opplevelsesklasser med ulik grad av tilrettelegging/service, urørthet (f. eks. Avstand til veg) og sosiale faktorer som antall folk og type aktivitet. Vi har for enkelthet skyld valgt å dele inn i tre klasser: Avsidesliggende områder, turterreng og innfallsporter. I **tabell 3.1** ser vi at preferansene for tilrettelegging og det å møte andre folk varierer innenfor disse tre kategoriene, der for eksempel de som går tur i avsidesliggende områder har lavest preferanser for tilrettelegging og det å møte andre folk.

Tabell 3.2. Fordelingen av respondenter langs en 7-delt Likert skala for åtte spørsmål i en enkel purismeskala, og som viser middelerverdi for de tre ulike arealkategoriene i Østmarka: Avsidesliggende områder, Merka turstier, innfallsporter. Spørsmålet er uavhengig av denne turen i Østmarka: Forestill deg at du går på en tur på flere timer i en skog sommerstid, og forestill deg din «idealtur» for denne turen. Vil det være negativt eller positivt for din egen turopplevelse?

Vil det være positivt eller negativt for deg:	Svarfordeling prosent (%)							Gjennomsnitt				
	Svært negativt 1	2	3	Nøytralt 4	5	6	Svært positivt 7	Avsidesliggende områder (W)	Turterreng (SC)	Innfallsporter (S)	P-verdi	Tukey HSD
at det finnes tilrette- lagte leirplasser med do, ved, bål, søppeldunker	5.1	6.6	7.2	34.6	15.0	11.1	20.3	4.3	4.3	4.8	.000	SC, W < S
at du kan bli kvitt søp- pel i utplasserte søppel- dunker	3.6	4.7	5.4	24.2	12.9	14.5	34.6	4.5	4.8	5.4	.000	W < SC < S
at det finnes merkede stier i området	.3	.6	1.8	9.2	14.4	23.1	50.7	5.7	6.1	6.1	.000	W < SC, S
.at det er god skilting ved stistart og stikryss i området	.4	.8	1.1	7.5	12.5	22.5	55.3	5.9	6.2	6.2	.000	W < SC, S
at det er lagt ned tre- stokker til å gå på der stien går over våt myr	1.0	.8	1.4	7.6	10.6	20.7	57.9	6.0	6.2	6.2	.025	W, SC < SC, S
at det finnes hytter med matservering og oppredde senger i området	3.6	5.1	7.5	40.4	16.8	10.4	16.2	4.3	4.4	4.7	.000	W, SC < SC, S
at du møter mange andre friluftsfolk i løpet av turen	5.0	9.5	15.2	42.1	12.6	8.2	7.3	4.0	3.9	4.1	.001	SC, W, S
at du kan gå milevis uten å møte et men- neske	3.8	4.8	8.4	35.7	16.8	14.5	16.0	4.6	4.8	4.6	.000	S, W < W, SC

Av **tabell 3.2** ser vi at de besøkende til Østmarka har ulike preferanser for tilrettelegging alt ettersom hvilke område de søker av de tre kategoriene nevnt over og som spenner fra innfallsporter til avsidesliggende områder. Det er lavest preferanse for tilrettelegging og det å møte folk i avsidesliggende områder. Vi ser videre av **tabell 3.1.b** at det er meget sterke preferanser for merkede stier, god skilting ved startpunkt og underveis, samt det å legge ned trestokker og klopplagte våte partier langs stien. Ved innfallsportene er det også preferanse for tilrettelagte

leirplasser med toalett, og at det er søppeldunker å bli kvitt søpla, samt at det er steder i Marka med matservering. Vi ser av tabellen at det er lavest preferanse for å møte andre friluftsfolk på turen; folk ønsker i stor grad å gå alene eller sammen i en gruppe uten å møte mange andre på tur, og dette gjelder både på innfallsporter og i avsidesliggende områder.

3.4 Attraksjoner i utredningsområdet

Østmarka brukes aktivt av ulike brukergrupper med ofte vidt forskjellige behov. På det populære *Turkart over Østmarka*, i realiteten 8. utgave siden 1964 (ny versjon siden 1996), er det inntegnet en rekke tilbud og attraksjoner fordelt over hele utredningsområdet. Det er størst tetthet i den nordlige halvdelen/Oslo kommune, der brukertettheten pga. nærheten til boligkonsentrasjonene i Oslo er størst.

Arealene innenfor utredningsområdet har vært mye brukt som turområde gjennom mer enn hundre år og mesteparten av naturen er sterkt påvirket av skogsdrift, myrgrøfting mm. Det kan derfor i stor grad sies å være preget av en balansering mellom hensynet til naturverdiene og bruk. Dette gjelder spesielt den type aktiviteter som har pågått gjennom mange tiår, som det enkle friluftsliv, turgåing på sti eller vei, skigåing, bruk av badeplasser og leirslagning ved vann. Konflikter oppstår oftest i sammenheng med mer permanente og ofte irreversible inngrep og i forbindelse med ren slitasje på arealer uten spesiell tilrettelegging.

For områder med høy naturverdi, ofte kartlagt som naturtypelokaliteter, er begge deler et problem. Med hensyn til slitasje, for eksempel knyttet til badeplasser og utsiktspunkter lokalt, er dette kanskje et mindre problem for naturen, men det kan forringe andre verdier som har naturopplevelse og estetiske verdier å gjøre.

Det som kan skape større konflikter, og da særlig innenfor rammen av en nasjonalpark, kan være et mulig press om tilrettelegging fra nye brukergrupper og at flere brukere i området kan øke slitasje av samme type som kjennetegner området i dag. Også en gradvis endring av tradisjonelle aktiviteter kan skape konflikter med hensyn til press for enda mer tilrettelegging, for eksempel forslag om bredere og planerte skiløypetraséer. Et eksempel på en nylig konflikt i Spinnern friluftslivsområde, som ligger i den sørlige delen innenfor Oslo kommune, inkluderte et forslag om storløype over det gamle kulturlandskapet Dølerud.

Nedenfor presenterer vi en oversikt over attraksjoner og tilbud som finnes i Østmarka i dag. Oversikten er ikke fullstendig. For mer utfyllende informasjon og utdyping, se for eksempel Saugstad (2012) og Gunnarsdottir mfl. (2016).

Serveringssteder

Det er seks marka-serveringssteder av varierende størrelse i umiddelbar tilknytning til utredningsområdet. Disse er som følger: Mariholtet, Rustadsaga, Østmarkskapellet, Sandbakken, Skjelbreia og Vangen. Skullerudstua ligger også nær marka, men det er et belte med privatskog som skiller mot tilbudt verneområde.

Alle serveringsstedene er tilknyttet vei og sti-/løypenett. Noen av dem er også knyttet til gamle kulturlandskaper. Det er ingen kjente konflikter mot naturverdier pr. i dag. Spesielt på Sandbakken bidrar sauebeite til aktiv opprettholdelse av gamle bruksformer og med husdyr som attraksjon særlig for barna (jf. også Vangen). Et interessant spørsmål er om dagens serveringssteder vil ha nok kapasitet til et økende antall publikum. Det kan også være aktuelt å utvikle nye tilbud for å ta imot den økte mengden tilreisende turister som eventuelt vil besøke Østmarka nasjonalpark.

Bade-/bålplasser etc.

En rekke tilrettelegginger av denne typen er tegnet inn som offentlige på nevnte kart. Tilrettelagte badeplasser finnes ved flere vann; Lutvann, Nøkle vann (flere steder), Ulsrudvann, Rundvann, Mosjøen, Tonevann og Tangentjern (Børtervanna). Inntegnede bålplasser er delvis overlappende. Leirslagning ses ofte i de samme områdene. Dette er viktige elementer for dagens fri-luftsliv. Det er også spesielt på dette området det kan tenkes å kunne bli en overbelastning av marka med tanke på sterk slitasje av skogbunnen med erosjon og også mulig lokal negativ påvirkning av flora og fauna. Dette vil også være særlig knyttet til innsjøtrendene og atkomstveiene til slike steder. Under koronarestriksjonene så man høsten 2020 en usedvanlig omfattende bruk, der det i mange deler av Østmarka ble observert tallrike bål og telt også på hverdagskvelder langt ut i oktober. Hvis det legges til rette for populære stier og rundturer i en eventuell Østmarka nasjonalpark, vil man kunne oppleve en stor økning i vegetasjonsslitasje på slike steder. Det finnes imidlertid omfattende erfaring fra andre nasjonalparker om hvordan man kan forvalte og tilrettelegge for å unngå denne type slitasje (Hagen et al. 2019). Det å kanalisere den økte mengden tilreisende til konkrete steder, vil kunne være et viktig redskap for forvaltningen. Her sørger allerede dagens lovverk for en viss kanalisering i og med at bålbrenning er forbudt i hele sommersesongen utenom godkjente og sikrete bålplasser. Det er da imidlertid nødvendig med et tilstrekkelig effektivt oppsyn.

Utsiktspunkter

Med Østmarkas markerte kløft-/ryggtopografi med relativt store lokale høydeforskjeller, er området rikt på fine utsikter. Det å utvikle gode utsiktspunkter blir noe av det viktigste kanaliseringstiltaket man kan gjøre for den økte mengden tilreisende turister. Dette er et svært ettertraktet produkt, og gir samtidig forvaltningen en unik mulighet til å kanalisere de tilreisende turister. Dette kan gjerne legges opp som enveis rundturer slik at man slipper å møte så mange folk på turen. Her viser vi fem utsiktspunkter som på kart fått status som offisielle utsiktspunkter

- Haukåsen, 357 m o.h., høyeste punkt i utredningsområdet, tidligere brannvaktårn, nå lokalitet for radartårn for sivil luftfart, og kalt «Golfballen»
- Lutvann, på brattkant NØ for Rundtjern, vestsida av vannet
- St. Hansåsen, 224 m o.h., liten, men markert topp like SSØ for Rustadsaga
- Tømmerås, 312 m o.h., Krokholmarka, høyeste punkt i (tidl.) Ski kommune. Benker, bålsted, kart med sikteskive
- Kjerringhøgda, 348 m o.h., øst for Bysetermåsan, med stort utsiktstårn

Det er ellers storslagne utsikter flere steder på toppen av brattkantene på begge sider av Lutvann og Nøkle vann. Det må gjøres en grundig utredning av hvilke utsiktspunkter man ønsker å videreutvikle for å ta imot store besøksmengder, både av hensyn på opplevelsesverdier og for naturens sårbarhet. De fleste av toppområdene er næringsfattige og uten særskilte naturfaglige verdier. Unntak er topper som Slettfjellet med et verdifullt gammelskogsmiljø, og svært gammel furuskog (Bendiksen et al. 2021). Ferdsel bør også kanaliseres unna områder med tiurleik og viktige dagområder for storfugl, i tillegg til rovfuglreir.

Natur med spesielle opplevelseskvaliteter

Østmarka har med sin topografi mange områder med stor opplevelseskvalitet. Det er rikelig med små og store innsjøer, trange kløfter og juv, ofte med steile bergvegger. Disse avveksles av ofte markerte rygger med lysåpen furuskog. Særlig i Rausjømarka og Krokholmarka er det store myrer. Flere av kløftene har et vilt preg, men mange av dem har samtidig vært hesteveier for tidligere tiders tømmerdrifter, som det ofte kan ses rester av. Slike kan være egnet som anbefalte stier for naturopplevelse. Flere av de naturfaglig mest verdifulle områdene ligger i kløftene, i de av dem som bærer preg av liten påvirkning. Trolig vil det være enklest å kanalisere ferdsel ut fra hvilke kløfter som er merket, da de aller fleste turgåere vil følge merket stier. De mest sårbare områdene vil da også i positiv forstand framstå som utlignende for mange.

Området Lutvann – Nøklevann, som også i dag har stor trafikk, har samtidig de mest kalkrike områdene i Østmarka, men de mest verdifulle naturtypene befinner seg ofte i bratte lier og rasmarker og berøres ikke av ferdsele på veiene i bunnen.

Østmarka naturreservat ligger inne i utredningsområdet, men det vil uansett få en viss beskyttelse ved å være et fjernområde ganske langt inn i marka, har høy verdi som gammel naturskog, og det anses svært viktig for naturverdiene at det får beholde dagens regelverk som naturreservat. Her bør stier og løyper holdes på dagens nivå og mer tilrettelegging unngås. De villmarkspregete naturelementene i Østmarka som er nevnt over, gir området karaktertrekk og særpreg. Samtidig er dette et område som eventuelt skal markedsføres for de tilreisende turister.

Opplevelse av villmark er svært ettertraktet internasjonalt, og mange av dem som kommer til Norge vil forsøke å ta del i denne opplevelsen. Både Tyresta utenfor Stockholm og Nuukio utenfor Helsinki som omtales senere, markedsføres som villmarksparker, og Østmarka vil helt klart tilfredsstille dette kravet når vi sammenligner med disse to parkene.

Øvrige tilbud/ attraksjoner og kulturminner

Mange gamle plasser/gårdsbruk som sikkert i dag ville hatt kulturminneverdi, gikk tapt som følge av de store drikkevannsreguleringene i Elvåga, Nøklevann og Lutvann, dels ved at de havnet helt eller delvis under vann – dels ved at mange gamle bosettinger (flere med servering) måtte rives pga. drikkevannsrestriksjoner. Noen av arealene holdes fortsatt åpne ved slått. Sarabråten, Lut og Bråten er store åpne, parkaktige områder og viktige badeplasser og turmål. Årlig holdes et historisk spill på Sarabråten (Saugstad 2016). Av andre attraksjoner i området, kan nevnes:

- Rausjøgrenda var et helt lite samfunn, basert på skogsdrift, med fløting og sagbruk. Her finnes fortsatt flere bygninger intakt. Alle serveringsstedene ligger på tidligere setre eller plasser. I tillegg skal særlig nevnes Dølerud og Bysetra.
- Østmarkskapellet, innviet i 1957, har sportsgudstjeneste hver søndag og også servering i tilknytning til dette.
- Svartoren er et langt og smalt vann på grensa mellom Enebakk og Ski. Det er kunstig og ble oppdemt for fløting i sin tid, men er i dag en form for attraksjon, der man kan trekke seg over til andre sida på en flåte.
- DNT (Den norske turistforening) har tre selvbetjeningshytter i området; Dølerud, Bøvelstad og Øvresaga.
- Med sine langstrakte vann er Østmarka populært til turskøyting, særlig i kalde, snøfattige vinterperioder og tilsvarende padling om sommeren. Særlig populære skøytevann i utredningsområdet er Nøklevann, Elvåga, Svartoren, Mosjøen og Børtervanna.

Eventuelle problemer knyttet til økt press som følge av et større antall brukere, antas særlig å være knyttet til sommersesongen. Videre er det flest mennesker i Oslo i turistsesongen og som kan tenke seg å kombinere urban turisme i byen med besøk og tur nasjonalparken. Slitasje på terreng og sårbar natur er nødvendigvis spesielt knyttet til barmark. De siste 30 års mildere klima i Oslo-området har hatt effekt på lavereliggende markaområder, og spesielt Østmarka med gjenom en kort og redusert skisesong.

Erfaringer fra andre nasjonalparker viser at lokalisering av eventuelle nasjonalparksenter og parkeringsplasser med tilhørende tilbud av opplevelser, vil være det viktigste redskapet forvaltningen har for å håndtere den økte bruken i en eventuell Østmarka nasjonalpark. Dette innbyr til relativt kort dagsbesøk. I hvilken grad man markedsfører lengre turer og overnattingsturer vil ha betydning for bruken lenger inn kjerneområdene av Østmarka (jf. naturreservat).

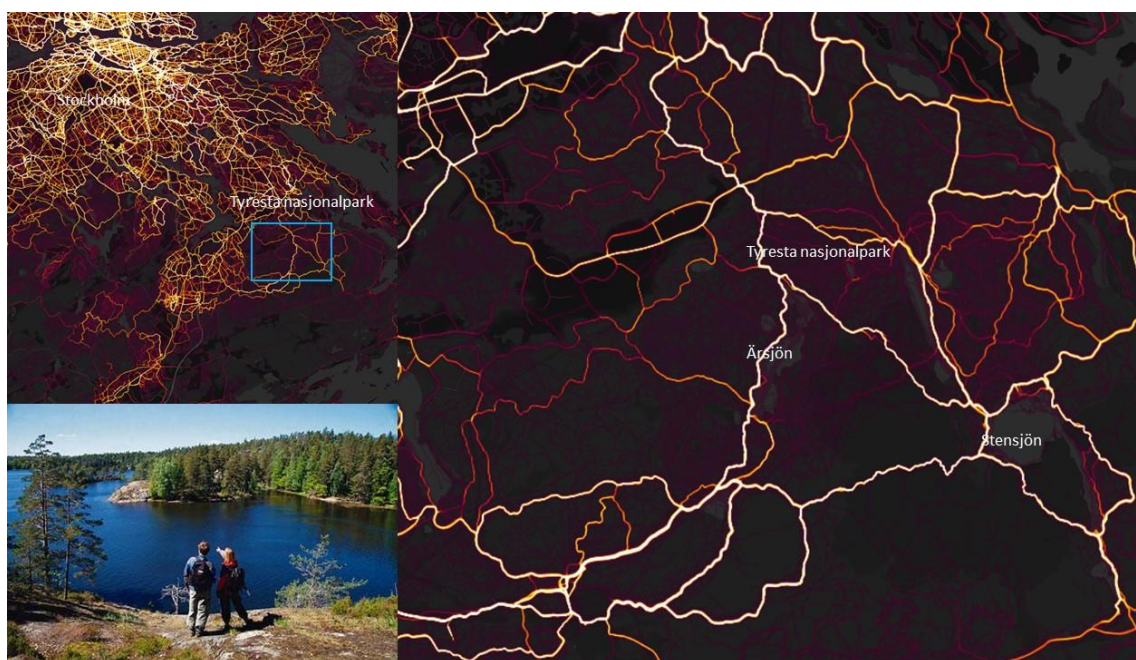
3.5 Omtale av to bynære nasjonalparker i andre land

Et særtrekk ved en nasjonalpark i Østmarka kommer til å være at den ligger svært tett rett ved en stor by. Det finnes en god del eksempler på nasjonalparker som ligger inntil større urbane sentra her i verden. Det er nok likevel mindre vanlig at de bynære nasjonalparkene er like sterkt preget av boreal skog som det Østmarka er, men det finnes eksempler også på dette, som gjør de mer sammenlignbare. Eksempler på slik er Tyresta nasjonalpark i Sverige og Nuuksio nasjonalpark i Finland.

Tyresta nasjonalpark ⁵

Parken ble etablert i 1993, ligger ca. 20 kilometer sør for Stockholm og dekker et område på 20 000 dekar. Den ikke blant de største nasjonalparkene i Sverige, men sammen med et tilgrensende naturreservat⁶ dekker det samlede arealet nærmere 50 000 dekar, og er dermed et av Sveriges største urørte skogsområder.

Formålet med vernet er todelt. Gjenkjennelig fra norske forhold skal man både oppnå å bevare naturmiljøet i sin naturlige tilstand, samtidig som det legges til rette for at folk skal kunne oppleve naturkvalitetene. Området er kjent for sitt forrevne landskap med urørt skog, store furutrær opptil 400 år gamle, våtmarker og sjøer. Et nettverk av turstier på mer enn 50 kilometer går på kryss og tvers gjennom området, slik det er vist i **figur 3.10**.

Figur 3.10. figuren viser beliggenhet i forhold til storbyen Stockholm, Strava-data for fot- og spaserturer, i Tyresta nasjonalpark. Intensiteten i bruk av stisegmentene angis med fargeskala, der stor intensitet er angitt med sterkest lys.

⁵ Informasjonen i avsnittene under er hentet fra følgende rapporter og nettsteder: [\[FULLTEXT01.pdf \(diva-portal.org\) / https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:851955/FULLTEXT01.pdf / \(Säkerhet och regler - Tyresta nationalpark - Sveriges nationalparker | Besöksinformation - Tyresta nationalpark - Sveriges nationalparker | Tyresta nationalpark - Sveriges nationalparker | Väli nationalpark | Sveriges nationalparker\]](#)

⁶ I Sverige er terminologien en annen enn i Norge. Her i landet innebærer reservat det strengeste vernet, og følgelig strengere en nasjonalpark. I Sverige er det motsatt. Der er nasjonalpark et strengere vern enn reservat.

Det er flere innganger til parken, men i Tyresta by ligger en parkens «Huvudentré». Mye av bruken kanaliseres herfra. Her finnes en stor parkeringsplass og man kan ta seg hit med offentlig kommunikasjon. I Tyresta by finnes også besøkssenteret Nationalparkernas hus, kafe, fugletårn, besøksgård, og dette er utgangspunkt for flere merkede turstier. Her finnes også stier og veier som er tilrettelagt for barnevogner og rullestolbrukere.

Reglene for bruken av Tyresta nasjonalpark er kort oppsummert og redegjort for på nettstedet www.sverigesnationalparker.se:

Som besøkare får du:

- plocka bær og matsvamp
- ta med hunden, men den ska vara kopplad
- tälta, men bara i anslutning till de iordningsställda eldrastplatserna, som är markerade på kartan. Du får övernatta en natt på samma plats, fram till klockan tio dagen efter
- arrangera läger och annan organiserad campingverksamhet, men bara vid Stensjödalen, efter samråd med Stiftelsen Tyrestaskogen
- ordna organiserade arrangemang, men du måste först samråda med Stiftelsen Tyrestaskogen om ni är fler än 10 deltagare. För skolor gäller kravet för samråd vid mer än 50 deltagare.
- cykla, men bara på skogsbilvägarna till Långsjön och Stensjön
- elda, men bara på anlagda eldplatser som förvaltningen satt upp. Dessa är markerade på kartan och är ibland i anslutning till ett vindskydd. Där har du även tillgång till ved. Stormkök är tillåtet utanför de anlagda eldrastplatserna. Ibland råder eldningsförbud på grund av hög risk för skogsbrand. Ring Brandriskupplysningen på tfn 08-741 00 10 för besked.

...men du får inte:

- plocka blommor, mossor, lavar eller vedsvampar
- bryta kvistar, skada eller fälla träd (gäller både levande och döda träd)
- skada eller störa djurlivet
- fiska
- framföra båt mm på sjöarna i nationalparken
- vara högljudd så att du stör andra besökare
- tälta utanför eldrastplatserna
- genomföra idrottstävlingar eller idrottsarrangemang
- genomföra organiserade arrangemang (tex organiserad träning) med fler än 10 deltagare utan samråd med förvaltningen
- sätta upp snitslar eller skyltar
- rida eller köra med häst och vagn
- framföra motordrivet fordon
- framföra drönare på lägre höjd än 300 m över marken
- cykla på stigar eller i skogen.

Som vi ser er ferdsel og bruk strengt regulert innenfor nasjonalparkens grenser, mye strengere enn vi normalt er kjent med fra norske nasjonalparker. I det tilstøtende reservatet er reguleringen ikke like streng. Her kan man for eksempel sykle på grusveier (ikke på stier), man kan plukke blomster og sette opp telt etter vanlige regler for allemannsretten. I reservatet tillates rett og slett en friere ferdsel enn det som gjelder innenfor nasjonalparken. Vernet og forvaltningen av skogsområdet illustrerer en forvaltningsmessig utfordring for de fleste nasjonalparker: Den potensielle motsetningen mellom vernet av naturverdier og folks bruk gjennom idrett og friluftsliv. Det svenske eksemplet illustrerer en forvaltningsmodell hvor dilemmaet er løst med differensiert vern. I selve nasjonalparken er ferdsel og aktivitet meget strengt regulert. Bål og telting er for eksempel bare tillatt på markerte områder. I det omkringliggende reservatet er reguleringen mindre streng. Selv om det også her er klare påbud og forbud, er det i større grad allemannsrettens alminnelige regler som gjelder.

En brukerundersøkelse fra 2003 viser at de besøkende til parken i særlig stor grad verdsetter opplevelsen av fred og ro, at området ikke er forsoyret, vakker natur, villmark og lite trengsel. Et stort flertall rapporterer å ha opplevd uberørt natur (75%), avkobling (74%) og stillhet (69%) (Fredmann og Hansson 2003). Det som verdsettes av de som besøker Tyresta nasjonalpark, er det vi her i landet ofte assosierer med det tradisjonelle enkle friluftslivet.

Nuukio nasjonalpark⁷

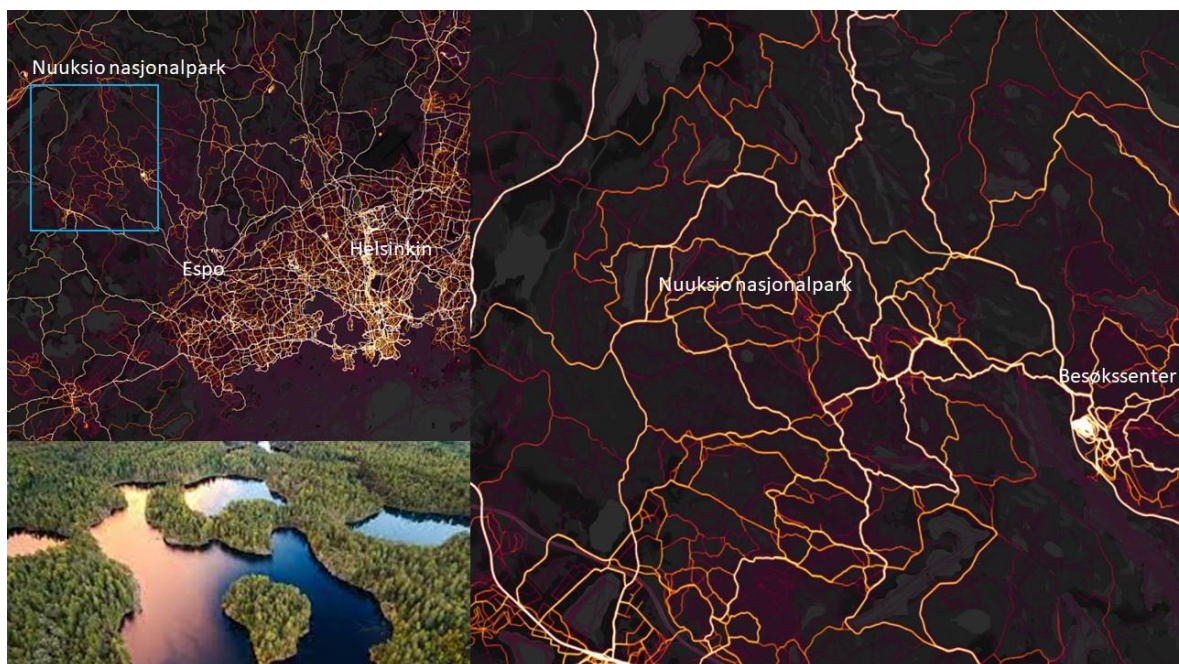
Parken ligger omlag 30 kilometer nordvest for Helsinki sentrum (ref. Google Maps) – se **figur 3.11**. Det vernede arealet, som består av sjøer, tjern, klipper og skog, utgjør om lag 45 km². Ifølge den finske nasjonalparkforvaltningen trives her flere arter som bare hører hjemme i gammel skog. Det utrydningstruede arten sibirsk flygeekorn er parkens emblem.

I Finland er det jevnlig overvåking av besøkstallene til de 40 nasjonalparkene. Nuukio nasjonalpark er den tredje mest besøkte, med et besøkstall på 330 600 i 2019. Naturattraksjonene, men også tilrettelegging for turisme, er de viktigste grunnene til at folk oppsøker parken. Et stort besøksenter, som viser naturkvalitetene i hele Finland, trekker til seg veldig mange besøkende: Det er utviklet en rekke merka stier som kanaliserer de besøkende rundt i parken. Parken blir markedsført som et spektakulært villmarksområde rett ved Helsinki.

Til forskjell fra Tyrestaskogen, er det her ingen differensiering av vernet. Også i Nuukio er det klare regler for hva man kan og ikke kan foreta seg som besøkende. Det er også her det vi forbinder med tradisjonelt friluftsliv som er mest tilgjengelig, men sykling er tillatt langs 30 km lang trasé.

⁷ Framstilling her er basert på følgende nettsteder:
https://www.metsa.fi/wp-content/uploads/2020/06/visitationnumbers_2019.pdf

[Activities in Nuukio National Park - Nationalparks.fi](https://www.nationalparks.fi/activities-in-nuukio-national-park)

Figur 3.11. Viser beliggenhet i forhold til storbyen Helsinki, Strava-data for fot- og spaserturer, i Nuukio nasjonalpark. Intensiteten i bruk av stisegmentene angis med fargeskala der stor intensitet er angitt med sterkest lys.

3.6 Fulufjellet nasjonalpark

Fulufjellet nasjonalpark ligger langt fra nærmeste storby. Når vi likevel tar med en kort presentasjon av denne parken er det fordi man her var tidlig ute med å dele området inn i soner etter tilretteleggingsgrad, bruksintensitet og menneskelige inngrep, altså et differensiert vern (Hörnsten & Fredman 2002, Fredman m.fl. 2005). Fulufjellets nasjonalpark ble opprettet i 2002, og allerede i 2005 var det forslag med å dele det 380 km² store området inn i fire hovedsoner: urørt sone (I), lavaktivitetssone (II), høyaktivitetssone (III) og en tilretteleggingssone (IV) (Naturvårdsverket 2002). Kunnskapsgrunnlaget for denne inndelingen bygger på omfattende registreringer av brukerne, naturverdier og landskapet, både før (2001) og etter (2003) at nasjonalparken ble opprettet (Hörnsten & Fredman 2002).

I Fulufjellet ble de besøkende delt i 3 kategorier: puristene, nøytralistene og urbanistene, der puristene er de som i størst grad ønsker å være alene på tur, langt fra folk og i urørte naturomgivelser (Fredman m.fl. 2005). Hovedpoenget med denne inndelingen var nettopp å kombinere ivaretagelse av naturverdier og legge til rette for bruk, for eksempel gjennom "lokal" turistnæring – både inne i og i tilknytning til området. Det er gjennomført et turisme-utviklingsprosjekt med hensikt i å utvikle turismen i området rundt nasjonalparken (Naturvårdsverket 2003).

Besøksstudier i Sverige er som i Norge i de fleste tilfeller basert på de besøkende sommerstid, det er anvendt en eller annen form for selvregistrering, i noen tilfeller er automatiske tellere (biler og folk) blitt benyttet, og også i noen tilfeller en oppfølgende postundersøkelse (Fulufjellet, Femundsmarka Rogen-Långfjellet) (Fredman & Wikström 2015). Bortfallstudier av besøkende som ikke frivillig svarer på skjemaet, er analysert i Fulufjellet (Fredman m.fl. 2009). Kunnskap om de besøkende er anvendt for forvaltning og for utvikling av turisme. Et relevant spørsmål i forbindelse med opprettelse av nasjonalpark og utvikling av tilretteleggingssone, er i hvilken grad disse attraksjonene medfører flere besøkende (Fredman m.fl. 2005).

Njupskär. Foto: Vegard Gundersen

De fire sonene i Fulufjellet har ulike retningslinjer for hva som er tillatt, hvilke aktiviteter man ønsker å fokusere på, hvordan det fysiske miljøet skal se ut og hva de besøkende kan forvente seg av opplevelser. I praksis betyr dette at begrensede områder utnyttes mer intensivt til friluftsliv og turisme, mens det aller meste av arealene har et urørt preg med lav besøksintensitet. Naturvårdsverket (2003) vurderte at nasjonalparken hadde plass til enda flere besøkende. Nettopp det med å se utviklingsmuligheter i forbindelse med opprettelse av nasjonalparken, ble sett på som en viktig del i forhold til lokalbefolkningen ønsker og forventninger om videre utvikling av området (Wallsten 2003). Den lokale opinionen ble snudd fra å være negativ til en nasjonalpark til å bli mer positiv. Planene ble fulgt opp med investeringer i såkalte Naturum (besøkssenter), gruslagt gangveger, tilrettelegging (informasjon og skilt) og annen infrastruktur (store parkeringsplasser, broer, bordganger, steinlegging, plattformer osv.), det aller meste i sone IV. Fulufjellet er av de første eksempler i Norden, der omfattende kunnskap om de besøkende er grunnlag for utvikling av planer og investeringer i tilretteleggingstiltak. Vi kan si at denne form for sonering av nasjonalparken har medført en klar strategi for hvordan nasjonalparken skal kommunisere og fungere mot i særlig grad lokal næringsutvikling, fordi man helt konkret viser hvilke arealer man kan tolerer økt bruksintensitet og hvilke areal dette ikke er ønsket. Den lokale turismen har da gode definerte rammer å utvikle produkter ut ifra.

Soneringen og oppfølgende undersøkelser gir indikasjoner på at ROS-sonene har fungert med hensyn til hvordan de besøkende opplever de ulike stedene i nasjonalparken (Fredman m.fl. 2005, Fredman & Wikström 2015). Et åpent spørsmål er fortsatt om man har lyktes med å hindre negative konsekvenser av bruken på verneverdiene. Man har uansett lyktes med å kanalisere mye av turismen og dagsturbesøk til relativt små arealer i nasjonalparken, i området rundt Naturum i sone IV, rundturer i området, og spesielt til Sveriges høyeste fossefall, Njupeskär.

Oppdatert kunnskap om bruken av Fulufjellet fra Strava Heatmap viser at det aller meste av ferdselen i dag er knyttet til sone IV i nord ved besøkssenteret Naturum og fossen Njupeskär, og dels i sone III (**Figur 3.12**). Det er noe ferdsel i sone II, og spesielt inn til en spektakulær flushflom området, men ellers er det svært begrenset ferdsel i sone I og II. Dette ferdselsmønsteret

er i henhold til intensjonen i planen fra 2005, og viser at man har lyktes med å dytte de besøkende til de store attraksjonene som er delvis naturlige (foss, skog, naturlandskapet) og menneskeskapt (Naturum, p-plasser, gangveger osv.).

Figur 3.12: Fülufjellet nasjonalpark på svensk side av grensen (Fulufjellet nasjonalpark på norsk side også) og som viser opprinnelig soneinndeling fra 2005 til venstre, aktivitet i parken ifølge Strava Heatmap med sonene nedtegnet i midten og området sone IV med Naturum og Njupskär til høyre.

3.7 Tilbake til Østmarka

I alle eksemplene over står to målsettinger sterkt. Naturen, artene og de økologiske prosessene skal bevares. Samtidig skal parkene være tilgjengelige for besøkende, og begge parkene er meget godt besøkte. Både i Tyresta og Nuksio har man løst dette mulige dilemmaet ved å innføre strenge regler for bruk. Oversiktene over hva som er lovlig, er detaljerte og forbudene mange. Som vi har sett, er bruken av Østmarka meget variert og stedvis er trykket stort. Gjennom året kan man treffe på folk som deltar i et stort mangfold av aktiviteter: Familier på søndagstur (bål og kanskje pløser på spidd), skiløpere, turgåere, joggere, småbarnsforeldre med barnevogn, syklistene på veier og stier, bærplukkere og soppsankere, folk som er ute for å bade, vennegjenger som drar ut for å overnatte, folk som er ute for å oppleve og observere natur, klatreentusiaster som driver med buldring og hvis man ser godt etter - ungdommer som stikker til «skogs» for å bryte noen grenser. I Østmarka kan man til og med komme til få øye på ulv eller spor etter ulv. Samlet er aktiviteten betydelig og slitasjen på naturen kan bli stor. For stor vil noen mene, i alle fall der aktiviteten er som mest intens. Dilemmaet, eller skal vi si balansekunsten, som går ut på å nå den doble målsettingen om naturvern og tilgjengelighet på samme tid, kan være en utfordrende forvaltningsoppgave. Foreløpig er det et åpent spørsmål hvordan man vil løse dette i Østmarka. Dersom man legger seg på samme linje som man har gjort i Tyresta og Nuksio, vil deler av dagens aktiviteter ekskluderes. Det vil trolig genere konflikt og nasjonalparkprosjektets legitimitet kan bli utfordret. Brukerundersøkelsen fra Tyresta viste fornøyde besøkende, men en svakhet ved slik undersøkelser, hvor man rekrutterer respondenter blant folk som har oppsøkt parken, er at «de ekskluderte» brukerne ikke kommer med i utvalget.

4 Nasjonalpark i Østmarka; hvordan kan det endre bruken?

I dette kapitlet går vi først gjennom det vi oppfatter som de viktigste trendene i dagens bruk av Østmarka, slik de ble beskrevet av informantene vi intervjuet. Deretter skisserer vi to idealtypiske orienteringer vi ser som underliggende premisser for informantenes noe motstridende beskrivelser av dagens situasjon og syn på et styrket vern i Østmarka. At vi kaller dem idealtyper innebærer at vi har rendyrket noen trekk ved de meningene informantene har gitt uttrykk for. I samfunnsvitenskapen er idealtyper konstruksjoner som ikke finnes i virkeligheten. Det er først og fremst en metode for å foreta sammenligninger og klassifiseringer av sosiale fenomener (her representert ved de kvalitative dataene). Vi har valgt å kalle idealtypene konflikt- og harmonimodellen. Dette er et analytisk grep vi har valgt for å systematisere og sette informantenes tanker om hvordan en etablering av nasjonalpark i Østmarka kan endre bruken i fremtiden inn i en større sammenheng.

Skillet mellom de to normative orienteringene danner utgangspunktet for en diskusjon om konsekvensene av en endret vernestatus for deler av Østmarka. I den sammenheng knytter det seg etter vårt syn særlig stor usikkerhet til 1) fremtidige trender i friluftslivet, og 2) hvilken av de to nevnte orienteringene som legges til grunn for regulering og forvaltning av et eventuelt verneområde. Ettersom det siste usikkerhetsmomentet i mye større grad lar seg påvirke enn det første, har vi også tillagt det størst vekt i diskusjonen. I diskusjonen om konsekvenser av endret vernestatus har vi latt oss inspirere av tankegangen som ligger til grunn for utviklingen av scenarier, og skissert fire tentative scenarier for hvordan etablering av en nasjonalpark kan tenkes å påvirke bruken av Østmarka.

Om scenarier

I motsetning til konsekvensanalyser, som tar sikte på å predikere fremtiden, er formålet med scenarier å utforske muligheter (Thomassen m. fl. 2008). I samfunnsvitenskapelig sammenheng dreier scenariemetodikk seg i all hovedsak om å identifisere drivkrefter som kan tenkes å påvirke samfunnsutviklingen, og usikkerhetsmomenter som kan være avgjørende for hvilken retning utviklingen tar (UNEP 2002). På den ene siden bygger utforskningen på erfaringer fra samtiden. På den andre siden bygger den på menneskers tanker om fremtiden. I prosesser som omhandler utviklingen av et lokalsamfunn eller sted, for eksempel et potensielt verneområde, trekker man gjerne på beskrivelsene og tankene til et utvalg deltakere med god kjennskap til området. Ofte omtales deltakerne som «stakeholders» eller interessenter. For å få vite mer om hvilke drivkrefter som påvirker den nåværende bruken av området, og hva eventuelle endringer i vernestatus kan ha å si for den fremtidige bruken, har vi på lignende vis benyttet oss av et utvalg informanternes kjennskap til forholdene i Østmarka. Som ved scenariebygging, har ikke målet vært å dekke hele spekteret av ulike sosiale segmenter eller interesser, men å benytte informantenes tanker til å peke på noen av premissene for den nåværende situasjonen. Videre bruker vi dette til å drøfte hvilke konsekvenser en endring av dagens situasjon kan få. Deltakerne i vår lille undersøkelse er personer som gjennom sitt arbeid eller engasjement besitter verdifull kunnskap om hvordan Østmarka anvendes. Informantene representerer vårt utvalg av «stakeholders», og ved hjelp av den samlede informasjonen de har gitt oss har vi identifisert noen mulige trender i bruken av Østmarka. Samtidig peker den kvalitative analysen på noen usikkerhetsmomenter som kan være avgjørende for hvordan en eventuell nasjonalpark vil påvirke bruken i fremtiden.

4.1 Kvalitative beskrivelser av trender i bruk

Resultater fra den siste levekårsundersøkelsen (SSB 2020b) viser at nordmenns deltakelse i en rekke friluftslivsaktiviteter, som skigåing, alpint, fiske og bær- og soppsanking, gradvis har sunket de siste ti årene. Deler av levekårsundersøkelsen ble gjennomført etter at de første koronatiltakene ble innført i mars 2020, og noe av nedgangen kan muligens tilskrives dette. Endringene

kan likevel spores lenger tilbake i tid. Dessuten viser oppslutningen om andre utbredte friluftslivsaktiviteter et mer stabilt mønster i den samme tidsperioden. Det gjelder særlig fotturer i skogen og på fjellet samt utendørs bading.

Når det gjelder utendørsaktiviteter i Oslomarka, viste imidlertid kartlegginger foretatt av NINA en kraftig økning i aktiviteter både til fots og på sykkel etter nedstengningen i mars 2020 (Venter m.fl. 2020). Det økte aktivitetsnivået så ut til å vedvare også utover høsten det samme året (Venter m. fl. 2021). I likhet med de dataene som ligger til grunn for analysen i kapittel 3 i denne rapporten, hefter det seg imidlertid usikkerhet til om denne økningen gjenspeiler en endring i hele befolkningen, eller bare utvalgte deler av den (se også Venter m. fl. 2021). Videre er det vanskelig å si om endringene primært kan tilskrives koronarestriksjonene, eller om det dreier seg om en forsterkning av en forutgående trend.

Nyere statistikk og kartlegginger gir med andre ord et noe sprikende bilde av utviklingstrekk ved deltakelsen i friluftslivet både i Norge generelt, og i Oslo. Dessuten fanger ikke slike stordata opp mer lokale variasjoner i aktiviteter. Den såkalte markaundersøkelsen fra 2011 (Dalen 2011) anslo for eksempel at hele 86 prosent av Oslos innbyggere hadde benyttet seg av marka de siste 12 månedene. Selv om 86 prosent er mye, sier tallet i seg selv lite om trender i bruk og mangfoldet av aktiviteter og brukergrupper. Våre intervjuer kan supplere slik tallmessige informasjon og gi et mer nyansert bilde av dagens bruk, selv om de ikke kan brukes til å fastslå omfanget av brukere eller bruksformer, eller styrken i ulike friluftslivstrender.

Flere brukere

Mellom årene 2000 og 2010 sto Oslo og de omkringliggende kommunene for over halvparten av den samlede befolkningsveksten i Norge (Høydahl 2010). Takten i befolkningsøkningen rundt hovedstaden økte ytterligere i det påfølgende tiåret, og veksten var enda kraftigere i det området som nå er Viken, enn den var i Oslo (Viken fylkeskommune 2020). Statistisk sentralbyrås regionale befolkningsframskrivninger (hovedalternativet) anslår at den norske befolkningen vil fortsette å vokse med 11% fram til 2050, og at den største veksten vil skje i og rundt de store byene (SSB 2020a).

Befolkningen i Oslo er forventet å overstige 700 000 innen kort tid. Målt i prosent tror SSB hovedstaden vil vokse med 15,4% fram mot 2050. Også i fremtiden er det imidlertid kommunene rundt Oslo som forventes vokse mest, landet sett under ett, og noen av de raskest voksende kommunene i Viken grenser til Østmarka. Eksempelvis anslår befolkningsframskrivingene at både Rælingen og Lørenskog vil ha over 27% flere innbyggere i 2050 enn i dag. De tilsvarende tallene for Enebakk og Nordre Follo er henholdsvis 17,6% og 14,9%.

Selv om levekårsundersøkelsen ikke gir noe entydig bilde på utviklingen i nordmenns oppslutning om friluftslivet, gir befolkningsutviklingen i Oslo og Viken all grunn til å forvente at antallet brukere av Østmarka vil øke i tida som kommer. Når vi i tillegg vet at mellom 70% og 80% av grøntarealene som fantes i norske byer og tettsteder for omtrent 70 år siden i dag er borte (Miljødirektoratet 2021), virker det svært sannsynlig at bynære naturområder blir mer og mer attraktive, og at vi kan forvente en betydelig økning av ferdselen i Østmarka i årene kommer.

Våre informanter vektla også at befolkningens bruk av Østmarka stadig øker, og har gjort det jevnt de siste ti til tjue åra. En informant som tilbringer mye av sin arbeidstid i marka, fortalte for eksempel at det er langt flere mennesker der nå enn før. I likhet med de øvrige informantene, knyttet vedkommende noe av den økte bruken til koronatiltakene det siste året. Ikke desto mindre fremhevet deltakeren at det dreier seg om en mer langvarig trend med økt aktivitet i hele Oslomarka. Flere av de andre deltakerne kom med liknende beskrivelser.

Samtlige informanter fremholdt at måten Østmarka brukes på også har endret seg og blitt mer mangfoldig i løpet av de siste årene. De hadde forskjellige måter å beskrive hva mangfoldet og det nye besto i. Det er kanskje ikke så overraskende, sett i lys av at de representerte ulike

organisatorer, interesserer og erfaringer. Samlet pekte de imidlertid på det samme: Nye brukergrupper og aktiviteter har kommet til. Ny teknologi og nytt utstyr har ført til et mer sammensatt aktivitetsmønster.

Nye brukergrupper

Blant gruppene som i intervjuene ble karakterisert som «nye» brukere av Østmarka, var mennesker med innvandrerbakgrunn. En av informantene fortalte for eksempel at minoritetsgrupper er blitt et vanligere syn i skogen enn før, og at disse gruppene gjerne benytter marka til aktiviteter de er kjent med fra hjemlandet, som sinking og fiske. En annen deltaker mente derimot at innvandrere først og fremst trekkes til mer tilrettelagte grøntarealer i randsonen. Selv om det ikke er en del av Østmarka, brukte vedkommende Sognsvann som eksempel på hvordan økt tilrettelegging og bedre tilgang til fasiliteter som benker, bord og toaletter bidrar til at slike områder i økende grad tas i bruk av minoritetsbefolkningen. Informantenes observasjoner av økt deltakelse i friluftslivet stemmer godt med tall fra levekårsundersøkelsen, som viser at andelen innvandrere som oppgir at de går på tur én eller flere ganger månedlig, økte med 13% fra 2017 til 2020. Undersøkelsen viser også at flere med ikke-vestlig bakgrunn går på ski enn før⁸.

Andre mente at den aktuelle bruken av Østmarka kanskje aller mest bærer preg av at det har skjedd et generasjonsskifte. Blant dagens yngre brukere, mente for eksempel en av deltakerne, er det ikke lenger sånn at far tar med barna på tur i skogen mens mor er hjemme og lager mat og passer de minste barna. Nå går gjerne hele familien sammen på tur, og barnevogner har blitt et fast innslag langs grusveiene i Østmarka. Dette ble bekreftet av andre informanter, som på lignende vis fremhevet økningen i familiefriklivslivet som en av de viktigste endringene som har skjedd i bruken av marka de siste åra. En av deltakerne var spesielt opptatt av å formidle at barn er en voksende brukergruppe, og mente dette henger sammen med at det har blitt mer «trendy» blant unge å oppleve «urørt» natur. Vedkommende hadde dessuten observert et tiltagende antall grupper av jenter og kvinner som driver med aktiviteter som før var mer mannsdominerte, som for eksempel fiske.

Nye måter å bruke marka på

Gjennomgående mente informantene at det også har skjedd en klar endring i måten marka brukes på. Det «enkle» eller tradisjonelle friluftslivet, som turgåing, langrenn, sinking og fiske, har ikke forsvunnet, men nye aktiviteter og bruksformer har føyet seg til de mer tradisjonelle. Blant de vi intervjuet, var det likevel litt ulike synspunkter på om det «enkle» friluftslivet har styrket eller tapt seg i møte med det nye.

Noen av informantene mente at det klassiske friluftslivet fortsatt dominerer bruken av marka. Andre fremholdt at oppslutningen om både nye bruksformer og det tradisjonelle friluftslivet har økt kraftig, uten at de presiserte hvilke aktiviteter de trodde hadde økt mest. Endelig mente enkelte av deltakerne at det har skjedd en dreining bort fra det klassiske friluftslivet, over mot en mer kommersialisert og utstyrsdrevet anvendelse av naturen som arena for sport, og at denne trenden gjenspeiler seg i det lokale friluftslivet. En av deltakerne nevnte for eksempel at sykler i prisklassen 40 000 – 50 000 kr har blitt et vanlig syn i Østmarka. Sinking, fiske og turskigåing er eksempler på aktiviteter som ble beskrevet som mindre populære enn før, mens terrengsykling, trening på ski, ulike natteaktiviteter (for eksempel nattsvømming og arrangerte nattløp), bruk av bellybåter⁹ og buldring ble nevnt som eksempler på nye eller voksende aktiviteter.

En del av aktivitetene som ble beskrevet som nye eller tiltagende i omfang, ble knyttet til restriksjonene under koronapandemien. De fleste informantene hadde observert en nesten eksplosiv

⁸ Funnene fra levekårsundersøkelsen er gjengitt på Norsk Friluftsliv sine hjemmesider: <https://norskriluftsliv.no/nye-ssb-tall-flere-innvandrere-deltar-i-friluftslivet/>

⁹ En liten og lett oppblåsbar båt som særlig brukes av sportsfiskere. Siden man kan bruke føttene til å styre båten, kalles den også for «kick boat» på engelsk.

økning i bruk av hengekøyer i kjølvannet av nedstengingen av Oslo i mars 2020. Ifølge en deltaker som har fulgt nøye med på ferdselen i marka under koronaperioden, har hele perioden i tillegg vært preget av mer telting, bålbrekking, bading, ulovlig hogst og forsøpling. Flere av deltakerne påpekte at selv om disse endringene må ses i lys av koronasituasjonen, har de feste i dypere og mer langsiktige trender i friluftslivet.

Blant de nye eller voksende aktivitetene informantene viste til når de snakket om endrede bruksmønstre, ble én utpekt som den desidert største. Samtlige informanter understreket at terrengsykling i løpet av de siste ti til tjue åra har gått fra å være en mindre utbredt aktivitet til å bli en de aller største. Både sykling på grusveiene og på sti har økt kraftig, fortalte deltakerne. Av de to var det likevel stisykling som sto mest i fokus når samtalen dreide seg om endringer i bruk og nye aktiviteter.

Et av hovedintrykkene vi sitter igjen med etter intervjuene, er at bruken av Østmarka har blitt «tøffere», slik en av informantene ordla seg. Blant annet kan det virke som om aktivitetene som har kommet til i nyere tid er mer preget av fart og spenning, og at de er mer fysisk krevende eller prestasjonsorienterte. Noen av informantene hadde også observert at bruken har blitt mer intens gjennom hele døgnet, i motsetning til tidligere, da ferdselen i stor grad var konsentrert til ettermiddager og helger. Ikke bare er det mer aktivitet på kveldene og nettene. Marka tas også mer i bruk gjennom hele dagen.

Når det gjelder hvilke områder i Østmarka folk bruker mest, fortalte deltakerne om to parallelle trender. På den ene siden uttrykte flere at det aller meste av ferdselen skjer på veiene, og at dette mønsteret har blitt forsterket over tid. En av informantene anslo litt uhøytidelig at 90% av markas brukere holder seg til grusveiene. Beskrivelsene stemmer godt med kartleggingene vi har presentert kapittel 3, og med informantenes observasjoner av at det er flere syklistene, flere barnevogner, flere familier, flere folk i alle aldre og med ulik etnisk bakgrunn å se i de mest tilrettelagte områdene av marka. Gjennomgående bekreftet også informantene det STRAVA-dataene viser, nemlig at aktivitetsintensiteten er desidert størst i de nordvestlige, bolignære delene av Østmarka, samt rundt innfallsportene ved Ulsrud, Skullerud og Grønmo. På den andre siden påpekte flere av informantene at veksten i nye aktiviteter har ført til at flere tar i bruk terrenget på andre måter, og at det har blitt vanligere å bevege seg utenfor tilrettelagte ferdselsårer. Bruk av hengekøyer, bålbrekking, stisykling og turer til utsiktspunkter eller mer «urørte» områder, er alle eksempler på aktiviteter som dels foregår andre steder enn langs veiene eller i randsonen mot vest. Ifølge informantene har denne trenden blitt spesielt tydelig i perioden med koronarestriksjoner, samtidig som økt ferdsel utenfor veier og merkede traseer ble omtalt som en forutgående tendens.

Alt i alt tegnet deltakerne på den ene siden et nokså samstemt bilde av et mer mangfoldig, men også mer spesialisert bruksmønster, med nye og mer utfordrende aktivitetsformer som dels foregår på nye og mindre trafikkerte steder og involverer mer utstyr, mer spenning og en sterkere prestasjonsorientering. På den andre siden hadde de ulike oppfatninger om oppslutningen om det tradisjonelle friluftslivet de siste åra: I noen av intervjuene ble det «enkle» friluftslivet beskrevet som truet på den måten at det utfordres eller fortrenses av nye former for bruk. I andre intervjuer mente deltakerne at det «enkle» friluftslivet fortsatt dominerer bruken av Østmarka, og at noe av det som kjennetegner dagens situasjon er at de tradisjonelle aktivitetene går hånd i hånd med andre og nyere aktiviteter. Ofte involverer de nye aktivitetene bruk av sofistikert teknologi.

Ny teknologi

Flere av deltakerne trakk også frem ny teknologi som en viktig ingrediens i det som ble omtalt som det endrede eller nye friluftslivet. At langt flere enn tidligere ser ut til å ha råd til å kjøpe avansert og kostbart utstyr, som for eksempel stisykler, er en del av det dette mønstret. Her fremstår imidlertid skillet mellom det tradisjonelle og nye friluftslivet som glidende. De som snakket om en tiltagende utstyrsorientering blant friluftslivsutøvere, ga uttrykk for at dette også berører

mer tradisjonelle bruksformer, som for eksempel langrenn. Samtidig fikk vi inntrykk av at det flere omtalte som det «enkle» friluftslivet nettopp kjennetegnes av fraværet av sofistisert utstyr og teknologi. På spørsmål om hva som ligger i begrepet «enkelt» friluftsliv, svarte for eksempel en informant at det er det samme som «ikke-teknologisert» bruk av naturen. En annen deltaker beskrev det «enkle» friluftslivet som aktiviteter i naturen som ikke krever mye tilrettelegging, og der naturopplevelsen står i fokus.

Noen nye teknologier har blitt en nesten selvfølgelig del av manges friluftsliv, og bruken av dem har spredt seg på tvers av ulike grupper og aktiviteter. Eksempler er hodelykter og digitale mobiltjenester. Hodelykter illustrerer hvordan tilsynelatende små endringer eller nyvinninger på utstyrsfronten kan føre til større endringer i bruksmønstre, ettersom belysning nettopp muliggjør mange av de tidligere omtalte nattaktivitetene i Østmarka.

Flere av deltakerne var også opptatt av hvordan mobilbruk har påvirket friluftslivet i Østmarka. For eksempel fortalte en av informantene som selv var glad i å sykle i skogen, at de aller fleste terrengsyklister orienterer seg ved hjelp av GPS. Ved å følge digitale kart, heller enn merkede løyper, finner sykklistene lettere fram til nye områder og uprøvde stier. Tips og erfaringer deles flittig i sosiale medier. Slik blir også større deler av Østmarka tilgjengelig for flere. Det er rimelig å anta denne typen bruk av digitale kart, også har blitt vanligere blant andre brukergrupper, som ski- og turgåere.

I en brukerundersøkelse fra Nuukio nasjonalpark utenfor Helsinki fra 2014, konstaterte forskerne litt overrasket at den store majoriteten av besøkende (inkludert barn og unge) fortsatt sverget til kart på papir (Oksanen 2014). Mye har imidlertid skjedd på teknologifronten siden 2014, og inntrykket vi sitter igjen med fra intervjuene er at mobilens inntreden i friluftslivet kan ha påvirket ferdsele på en sånn måte at flere tar i bruk større deler av marka, og kanskje også beveger seg mer i områder som ligger utenfor kjente og merkede traseer. Noen snakket om fremveksten av en ny friluftslivskultur, der selve målet med turen er å dele bilder og filmer av seg selv i sosiale medier. Og smitteeffekten er stor, mente de. Uansett om formålet er å ta bilder av seg selv, andre mennesker eller naturen, kan trender som involverer bruk av denne typen teknologi bidra til at stadig flere søker til det de opplever som unike eller «urørte» naturområder i marka.

4.2 Forholdet mellom brukere av Østmarka: harmoni eller konflikt?

Brukerkonflikter i Østmarka ble drøftet i alle intervjuene. Nesten alle deltakerne tok opp temaet på eget initiativ. I noen intervjuer handlet store deler av samtalen direkte eller indirekte om konflikter fordi informantene var spesielt opptatt av å få belyst sine perspektiver på saker det hersker uenighet om blant friluftslivsutøvere. I andre tilfeller anså informantene konfliktene som små, samtidig som de viet konflikttemaet oppmerksomhet på den måten at de var opptatt av å få fram at det er små og få brukerkonflikter i Østmarka. Før vi går nærmere inn på informantenes ulike forståelser av omfanget av brukerkonflikter, vil vi si litt om den brukerkonflikten samtlige informanter tross alt pekte på som den viktigste i Østmarka, nemlig den som handler om terrengsykling.

Konflikt om terrengsykling

Blant informantene rådet det stort sett enighet om at det er nokså skarpe konflikter i Østmarka om sykling, først og fremst stisykling. Kun i et intervju ble disse konfliktene omtalt som små. Ikke overraskende var deltakerne splittet i synet på om den økte deltakelsen i stisykling er en positiv eller negativ trend. De som var skeptiske til stisykling mente at aktiviteten fører til kraftig slitasje på stier og løyper, og at de store konfliktene de skaper fører til dårligere trivsel blant brukerne av marka. I tillegg var det noen som var opptatt av å få fram at konflikten ikke bare dreier seg om hensynet til naturen, men også om estetiske verdier og at gjørmete og nedslitte stier ødelegger for turgåernes naturopplevelser.

Allerede på 1990-tallet var det store konflikter rundt sykling i Oslomarka. Den gangen sto striden mellom fotgjengere og syklister på de mest brukte grusveiene, og fotgjengerne oppga utrygghet

som det største problemet i møte med nærgående syklist i stor fart (Gåsdal 1997). Også studier fra andre land har løftet fram interessemotsetninger mellom terrengsyklist og turgåere som en dominerende brukerkonflikt i periurbane nasjonalparker og naturområder (f. eks Taylor & Brendehaug 2015, Pickering & Rossi 2016, King & Church 2020). I likhet med det som kom fram i våre intervjuer, viser disse studiene at turgåere som er negative til terrengsykling er særlig opptatt av slitasjeproblematikk og at syklingen forringer opplevelsen av fred og ro.

Mens det finnes lite litteratur om konflikter rundt terrengsykling i periurbane naturområder i land det er naturlig å sammenlikne oss med, som Finland og Sverige, har temaet vært gjenstand for forskning i Australia og New Zealand i lengre tid. En av hovedkonklusjonene i en undersøkelse fra New Zealand fra 1994 (Horn) var at slike konflikter som oftest er asymmetriske. Litt forenklet betyr det at turgåere misliker terrengsyklist mer enn terrengsyklist misliker turgåere. På bakgrunn av informasjonen vi fikk fra våre informanter, fremstår også sykkelkonflikten i Østmarka som asymmetrisk. Mens noen betegnet forholdet mellom brukergruppene som svært konfliktfylt, beskrev andre konfliktnivået som lavt.

De som var mest positive til terrengsykling i Østmarka, tegnet et langt mer harmonisk bilde av forholdet mellom turgåere og stisyklist. Riktig nok ble det også blant disse påpekt at noen former for sykling, først og fremst organiserte sykkelritt, gjerne utløser konflikter. Selv om disse informantene anerkjente at det finnes en del skepsis til stisyklist, understreket de at konflikter som oppstår i møtet mellom syklist og andre er sjeldne. Disse informantene snakket mye om det ansvaret som hviler på syklistene selv for å forebygge nettopp konflikter og kritikk. De fortalte at det jobbes aktivt blant syklist for å spre informasjon om «stivettregler» og hensynsfull framferd, både overfor andre brukergrupper og i sårbar natur. Å unngå at stisyklist ferdes i store grupper er et ledd i denne strategien.

Selv om informantene som var positive til stisykling, beskrev forholdet mellom stisyklist og andre brukergrupper som langt mindre konfliktfylt enn de som var skeptiske, uttrykte de frustrasjon over påstanden om at stisykling fører til økt slitasje i terrenget. De understreket at slike påstander må bygge på vitenskapelig dokumentasjon og ikke «syensing». Både forskningslitteraturen vi har referert til over, og den informasjonen vi fikk i andre intervjuer, antyder imidlertid at motstanden mot terrengsykling ser ut til å dreie seg vel så mye om turgåeres oppfatninger av hva gode naturopplevelser består i som effekten av sykling har på naturen og det biologiske mangfoldet.

Dette er det viktig å huske på i en tid der verdikonflikter mer og mer tvinges inn et «kunnskapsbasert» format, og oversettes til enkle spørsmål som kan besvares gjennom vitenskapelig dokumentasjon. Siden Gåsdaals brukerundersøkelse fra 1997, ser det ganske riktig ut til at diskusjoner om terrengsyklingen har gått over til å dreie seg om hvorvidt det kan dokumenteres at sykling faktisk fører til dypere og bredere stier enn tråkk, riding eller annen bruk av terrenget (Evju m. fl. 2020). I den grad konflikten skyldes ulike verdier og forståelser av hva gode naturopplevelser består i, lar den seg imidlertid neppe løse eller mildne utelukkende ved hjelp av dokumenterbar kunnskap om effekter på naturen som peker i den eller den andre retningen.

To idealtypiske orienteringer: Harmoni- og konfliktmodellen

Under intervjuene avtegnet det seg en skillelinje som vi tolket som viktigere enn de ulike deltakernes lojalitet og ståsted i spesifikke konflikter - mellom ulike brukergrupper og aktivitetsformer. Etter vårt syn ga de ulike beskrivelsene av dagens bruk av Østmarka forskjellige svar på om konflikter i det hele tatt forekommer, og eventuelt i hvilket omfang. Det dreier seg med andre ord om ulike forståelser av den samme virkeligheten.

Enkelte informanter beskrev gjennomgående en situasjon der ulike former for bruk konkurrerer om plassen, og der noens friluftslivsutøvelse går på bekostning av andres naturopplevelse. Eksempler som ble gitt på brukerkonflikter er mellom folk som driver hardtrening, det vil si sykler eller løper i høy hastighet, på de samme grusveiene som barnefamilier og andre «lavterskel»-

brukere ferdes; eller mellom turgåere som oppsøker stier med lite folk for å oppleve stillhet og være tett på naturen, og syklistene som oppsøker de samme stiene for å oppleve fart og spenning, hopp og hindre – i naturen.

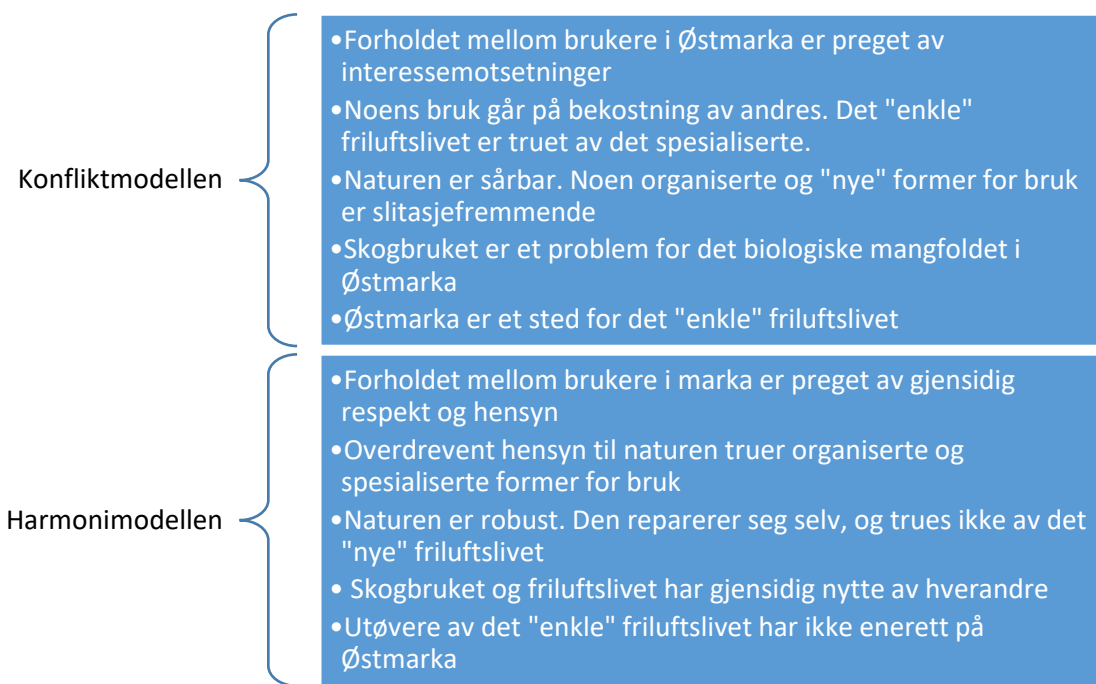
De konfliktorienterte beskrivelsene av situasjonen i Østmarka hang gjennomgående sammen med synet på det «enkle» friluftslivet som «truet» av det mer spesialiserte og prestasjonsorienterte friluftslivet. Naturen i Østmarka ble også fremstilt som truet i denne sammenhengen, i den forstand at økt bruk og «tøffere» aktiviteter sliter på terrenget. De aller fleste informantene, også noen av de som var lite opptatt av brukerkonflikter, mente at den intensivt ferdsele i Østmarka fører til slitasje på naturen.

Andre informanter brukte helt andre ord for å beskrive den samme virkeligheten. Som eksemplene med de som var positive til stisykling viste, ble brukerkonflikter nedtonet i denne versjonen av virkeligheten, og Østmarka fremsto som et område med rikelig rom og plass til et stort spekter av aktiviteter. Videre ble hensynet til naturen noe mindre vektlagt i denne virkelighetsbeskrivelsen, mens hensynet til brukerne ble fremhevet som det aller viktigste. Naturen ble fremstilt som mer robust, og det ble lagt vekt på at slitasje og skader, for eksempel som følge av sykkelritt på stier, «fikser seg sjøl», slik en informant uttrykte det. Noen mente at for stor vekt på bevaring av naturen i Østmarka utgjør en trussel mot, snarere enn å legge til rette for, friluftslivet. Hensynet til naturen ble særlig omtalt som en potensiell trussel mot de mer spesialiserte formene for bruk, som organisert idrett og sykling.

I den siste virkelighetsbeskrivelsen står normen om Østmarka som flerbruksområde sterkt. For å underbygge argumentet om at Marka er til for alle brukergruppene som ferdes der nå – ikke bare de som identifiserer seg med det «enkle» friluftslivet – viste informantene til den såkalte «hensynsparagrafen» i markaloven¹⁰. Interessant nok ble også paragrafen brukt som en slags bekreftelse på at det råder harmoni mellom brukerne av marka i dag, det vil si som en virkelighetsbeskrivelse mer enn en norm. En informant beskrev for eksempel den daglige interaksjonen mellom friluftslivsutøvere som gjennomsyret av en «vise-hensyn-kultur», og «et vakkert syn». Vedkommende forklarte at det er nettopp denne kulturen som gjør at ulike aktiviteter kan leve side om side, tross det økende mangfoldet i bruksformer og brukergrupper. Andre viste ganske enkelt til hensynsparagrafen som et slags svar på om bruken av Østmarka er preget av konflikt eller harmoni.

Figur 4.1 oppsummerer de to ulike idealtypiske orienteringene for forståelse av relasjonen mellom brukergrupper og mellom bruk og natur i Østmarka:

¹⁰ I § 12 i Lov om naturområder i Oslo og nærliggende kommuner (Markaloven) heter det at eventuelle forskrifter om hensynsfull bruk av Marka «skal bidra til å bevare og utvikle et godt forhold mellom brukere av Marka innen henholdsvis friluftsliv, idrett og næringsutøvelse i tillegg til hytteeiere og fastboende». Videre skal det «legges vekt på at flerbruken i Marka skal foregå innenfor rammen av bærekraftig bruk».

Figur 4.1. To modeller for forståelse av forholdet mellom brukere og mellom bruk og natur i Østmarka

Det er viktig å understreke at vi ikke kan knytte de ulike fortellingene om virkeligheten i Østmarka til spesifikke informanter. Snarere dreier det seg om glidende overganger mellom de som la stor vekt på konflikter, de som mente at konfliktnivået i Marka er lavt, og de som vekslet mellom ulike virkelighetsbeskrivelser gjennom intervjuet, avhengig av samtalens tema og kontekst. Dette betyr ikke at informantene var inkonsekvente eller uklare. I praksis opererer folk sjelden med absolutte holdninger i den daglige kommunikasjonen med omgivelsene, men er i stadig dialog med seg selv og andre om hvordan verden ser ut og bør se ut. Det siste er viktig fordi det innebærer at folks virkelighetsbeskrivelser er grunnleggende normative. De sier ikke bare noe om hvordan ting er, men også hvordan de bør være.

Det er heller ikke sånn at informanter som hadde sterke interesser knyttet til for eksempel idrett eller naturvern, helte systematisk til den ene eller den andre virkelighetsforståelsen. Riktignok var det en tendens til at de som var spesielt opptatt av å bevare naturen og det «enkle» friluftslivet, også la mer vekt på brukerkonflikter i sine beskrivelser av Østmarka; mens de som representerte organiserte eller mer spesialiserte former for bruk beskrev konfliktnivået som lavt. Samtidig er for eksempel noen av illustrasjonene på brukerkonflikter over hentet fra et intervju der den organiserte idrettens interesser sto i fokus.

Ikke desto mindre vil vi påpeke at det å få gjennomslag for den ene eller den andre virkelighetsforståelsen kan tjene ulike interesser. Legger man for eksempel til grunn at Østmarka er åsted for store sosiale konflikter, kan det bidra til å legitimere bruken av avbøtende tiltak som kan virke konfliktdepende, for eksempel gjennom regulering og kanalisering. Er det derimot bildet av mangfoldig harmoni og fredelig flerbruk som får dominere den offentlige samtalen om friluftslivet i Østmarka, vil også inngrep for å regulere ferdsele fremstå som unødvendige, malplasserte og kanskje til og med provoserende.

Slik det også fremgår av diskusjonen over, er det liten tvil om at de aller fleste brukere av Marka identifiserer seg som friluftslivsutøvere, og har interesse av å gjøre nettopp det. Etter å snakket med informantene, satt vi igjen med et inntrykk av at det pågår en definisjonskamp om hva som er verdige former for friluftsliv, og hva som befinner seg i grenselandet for hva friluftsliv egentlig er og skal være. I kjernen av denne diskusjonen står det «enkle» friluftslivet, som alle

informantene så ut til å være er enige om hører hjemme i Østmarka. Spørsmålet blir da om aktiviteter som for eksempel buldring, sykkelritt, bruk av bellyboats, eller store sportsarrangementer, ødelegger for det «enkle» friluftslivet.

Eksistensen av brukerkonflikter vitner om at noen føler seg fortrent av andre, og hvis det er det «enkle» friluftslivet som fremstår som fortrent, kan nettopp den verdigheten den tillegges ramme andre brukergruppers interesser. Slik vi oppfatter det, blir det desto viktigere for disse andre brukergruppene å få gjennomslag for sin virkelighetsforståelse, nemlig at flerbruken og mangfoldet er uproblematisk og at forholdet mellom brukere av Østmarka preges av harmoni og hensyn. Uavhengig av hvilken aktivitet de representerte la informantene vekt på naturopplevelse som viktig motiv for egen virksomhet. Sagt annerledes: De forskjellige brukergruppene i Østmarka er alle opptatt av bli definert som en del av friluftslivet, ettersom friluftslivet har en selvskreven plass i Marka. Men på samme måte som idretten har fått ideologisk eierskap til folkehelse (Tjønndal 2020), har det «enkle» friluftslivet på mange måter fått ideologisk eierskap til Marka. Heller enn å utfordre det «enkle» friluftslivet på hjemmebane, har mer organiserte og spesialiserte brukergrupper kanskje mer å tjene på å utfordre konfliktforståelsen til utøverne av det «enkle» friluftslivet.

4.3 Konsekvenser av nasjonalparketablering

Informantene vi intervjuet hadde ulike, men også ambivalente og nyanserte synspunkter på etablering av nasjonalpark i Østmarka. Gjennomgående var de fleste informantene mindre opptatt av om deler av Østmarka vernes som nasjonalpark eller ikke, enn de var av spørsmål som handler om den generelle reguleringen av ferdselen i Marka, og hvordan et eventuelt styrket vern vil omsettes til forskrifter og forvaltes. Hva vil være lov og ikke lov? Hvem eller hva er det som skal vernes, og mot hva?

Skepsis til regulering

De fleste av deltakerne stilte seg nokså positive eller nøytrale til nasjonalpark i Østmarka, men med ulike forbehold og under ulike forutsetninger. En av informantene mente imidlertid at markaloven er den beste formen for vern av hele Østmarka, og at reservater, nasjonalpark og andre former for styrket vern går på tvers av hensynet til brukernes interesser. Ifølge denne deltakeren har ikke Østmarka de kvalitetene som forbindes med en nasjonalpark. Et nasjonalparkvern kan dermed bidra til å svekke betydningen nasjonalparkbegrepet har som noe «hellig» og unikt. Vedkommende pekte også på noe som også ble nevnt av flere, nemlig at ulike verneregimer i et og samme område kan føre til et «lappeteppe» av forskrifter som vil være svært forvirrende for brukerne.

Andre stilte seg mer avventende eller nøytrale til et styrket vern. På den ene siden mente de at en etablering av nasjonalpark kan ha positive ringvirkninger, fordi det kan trekke til seg flere mennesker og gjøre områder som i dag er mindre brukt tilgjengelig for flere. Flere av informantene uttrykte for eksempel at det er plass til alle i Marka, og at alle former for bruk av naturen i friluftslivssammenheng er positivt. Hvis målet er å få flest mulig folk ut i Marka, kan vi ikke skille mellom brukergrupper etter hva de gjør og hvor de kommer fra.

Næringsaspektet ved eventuelt økt turisme i Marka ble i liten grad drøftet, men det lå muligens implisitt i denne typen betraktninger. En av informantene uttalte for eksempel at det er viktig at skogen drifter seg selv, rent økonomisk. Selv om vedkommende her siktet til skogbruket, er det ikke urimelig å anta at en del av de som ønsker turister velkomne, også gjennomgående stiller seg mer positive til bruk av Marka til næringsformål.

På den andre siden var de som var avventende eller nøytrale til nasjonalpark bekymret for begrensningene et slikt vern vil kunne legge på bruken av Marka. Gjennomgående fryktet de at for strenge begrensninger på bruken og muligheter for å drifte og vedlikeholde infrastrukturen vil gå

på bekostning av folks muligheter til fritt å bruke naturen. Under flere av intervjuene, uttrykte informantene at det vil være svært uheldig om et styrket vern av Østmarka fører til økt byråkratisering og lange søknadsprosesser i saker som omhandler for eksempel sportslige arrangementer eller nødvendig vedlikehold. Eksempler på infrastruktur som ble løftet fram som viktig for friluftslivsutøvere, er grusveier, skiløyper og turisthytter. Flere understreket at strenge reguleringer, som for eksempel forbud mot bestemte aktiviteter (som sykling), eller ulike former for kanalisering av brukere til bestemte traseer eller områder, i tillegg kan utfordre allemannsretten.

I dette perspektivet fremstår regulering av ferdsel som «unorskt». Ordet ble brukt av mange av informantene til å begrunne hvorfor begrensninger og regulering av ferdselen er galt. Ingen av informantene presiserte hva de mente med «unorskt», men ut fra sammenhengen ble det klart at offentlig innblanding i hvordan folk bruker naturen ble oppfattet som en form for «overformynderi» det er lite tradisjon for i Norge. En informant nevnte for eksempel at forsøk på å risikoregulere turistattraksjonen Trolltunga virker svært provoserende, og at man må ha tillit til at folk flest vet hvordan de skal ta hensyn til hverandre og naturen.

Skepsisen til regulering var gjennomgående forankret i det vi tidligere har beskrevet som en harmoniorientert virkelighetsforståelse. Ettersom en nasjonalpark vil legge begrensninger på skogbruket, ble også skogbruk tematisert i forbindelse med diskusjonene om nasjonalpark i Østmarka. Flere betonet den gode relasjonen mellom grunneierens i marka og noen brukergrupper, og beskrev hvordan de drar gjensidig nytte av hverandre. For eksempel fortalte de om hvordan tilrettelegging i regi av brukerorganisasjoner, som rydding av stier og traséer for langrenn og stisykling, sparer skogbruket for mye arbeid. Tilsvarende sørger grunneiere for drift og vedlikehold av traséer og veier som kommer brukerne til gode. Slik preget også harmoniorienteringen disse informantenes beskrivelser av forholdet mellom friluftslivutøvere og skogbruket.

De som uttrykte skepsis til sterkere regulering av bruk i Østmarka, begrunnet blant annet dette med regler om begrensninger knyttet til ferdsel og infrastruktur kan komme i konflikt med framtidige behov. Noen mente for eksempel at klimaforandringer kan fremtvinge nye behov for utbedring av infrastrukturen for å legge til rette for friluftslivet også i fremtiden. Blant annet understreket flere at varmere vintre og vann som ikke lenger fryser ordentlig til, gjør at det etter hvert må opparbeides nye skiløyper rundt vannene. Andre behov som kan oppstå knytter seg til endrede bruksmønstre og nye brukergrupper. Noen av informantene i denne kategorien mente for eksempel at flere innvandrere i marka vil øke behovet for flere tilrettelagte traséer og områder med fasiliteter som benker og toaletter. Andre argumenter som ble fremmet som gode grunner til å utvise varsomhet i regulering av ferdselen i Østmarka, var hensynet til barn og til folkehelse. I tråd med dette argumentet vil begrensninger på organisert idrett generelt, og terrengsykling spesielt, ødelegge for folks, og særlig barns, motivasjon og mulighet til å drive friluftsliv på egne premisser.

Argumenter for styrket vern

Noen av deltakerne var udelt positive til et styrket vern av Østmarka, og fremhevet betydningen det vil ha for bevaring av skogen og det biologiske mangfoldet. Videre mente de at en nasjonalpark kan være en måte å skjerme både naturen og det «enkle» friluftslivet på. I nasjonalpark-sammenheng ble det «enkle» friluftslivet særlig forbundet med tur- og turskigåing. Det slike aktiviteter og naturen må skjermes mot, er mer intensive former for bruk som medfører slitasje, og dermed også skader mulighetene for gode naturopplevelser. Etter disse informantenes syn, sikrer ikke markaloven disse verdiene, fremfor alt fordi loven ikke omfatter skogbruket.

Vekten på hensynet til det biologiske mangfoldet, knytter skepsisen til skogbruk i Østmarka til andre konfliktorienterte beskrivelsene av dagens situasjon i **figur 4.1** (se delkapittel 4.2). I dette perspektivet er skogbruket en trussel mot viktige naturverdier, og dermed også verdier knyttet til opplevelser av natur. Såkalte eventyrskog, det vi si skogsområder som har stått urørte over tid, ble ved flere anledninger nevnt som et eksempel på en type skog som legger til rette for slike opplevelser.

Enkelte av dem som uttrykte ønsker om en styrking av vernet i Østmarka, var imidlertid også bekymret for at etablering av en nasjonalpark vil bidra til å legitimere flere inngrep i de områdene av Østmarka som ikke blir en del av nasjonalparken. De mente at hensynet til naturen og det «enkle» friluftslivet i verste fall vil kunne svekkes i Østmarka som helhet. Det ble også uttrykt bekymring for at nasjonalparkstatus kan føre til «masseturisme» i Østmarka, og at dette kan føre til trengsel og kommersielle hensyn prioriteres framfor lokalbefolkningens behov for rekreasjon og gode naturopplevelser. Også disse informantene var opptatt av allemannsretten. Etter deres syn, er det særlig økt grad av tilrettelegging for turisme som kan true allemannsretten ved å frarøve lokale brukere bevegelsesfrihet. En av deltakerne understreket at myndighetene må ha et avklart forhold til formålet med en nasjonalpark, at man ikke kan ta naturopplevelsen fra folk for å tjene penger. Noen av dem som argumenterte for et styrket vern var hadde også et langt mer positivt syn på regulering av ferdselen enn de mer harmoniorienterte informantene. Forbud mot stisykling ble av enkelte nevnt som en forutsetning for at det styrkede vernet skal tjene det de oppfattet som hovedformålet; nemlig å beskytte sårbar natur, vilkårene for tradisjonell friluftslivsutøvelse og mulighetene for gode naturopplevelser.

Behovet for regulering ble også begrunnet med turisme og økt ferdsel som en følge av ny nasjonalparkstatus. En av deltakerne mente at nasjonalparken bør gjøres litt utilgjengelig for å unngå for hard bruk og sterk slitasje på naturen. Vedkommende var opptatt av at det må opprettes innfallsporter med tilrettelagte stier inn i skogen, at det må kloppes og tilrettelegges på andre måter for å skåne naturen, og at mesteparten av bruken må kanaliseres til bestemte områder. En annen av de informantene som ønsket sterkere vern, var mer ambivalent til regulering av ferdselen. Med unntak av terrengsykling, som personen mente bør kanaliseres til avgrensede områder, mente også denne informanten at begrensninger på ferdselen er «unorsk». Dessuten, hevdet vedkommende, vil det også ramme aktiviteter som forbindes med det «enkle» friluftslivet.

Forente synspunkter på etablering av nasjonalpark

På en del områder hadde informantene nokså like synspunkter på konsekvensene av en nasjonalparketablering i Østmarka. I andre spørsmål var skillet mellom de som var skeptiske til en sterkere regulering av bruken og de som ivret for styrket vern glidende eller utydelig. Overordnet vil vi påpeke at nesten alle informantene mente at noen former for regulering av ferdselen vil være nødvendig ved en eventuell etablering av nasjonalpark. De aller fleste antok at selve merkelappen «nasjonalpark» vil tiltrekke seg mange nye brukere, både fra innland og utland, og dette vil kreve både tilrettelegging og også noe regulering. Behovet for god informasjon, klopper, toaletter og andre fasiliteter ble gjennomgående tematisert, og risikoen for slitasje på naturen ble også omtalt av de som i andre sammenhenger omtalte naturen som robust og selvhelbredende.

Flere av informantene som fryktet at et nasjonalparkvern vil ødelegge for mulighetene til å ivareta viktig infrastruktur, og som uttrykte generell skepsis til former for regulering som kanalisering, differensiert bruk og forbud, mente også at det kan være hensiktsmessig å kanalisere akkurat terrengsykling til bestemte områder eller traseer i Østmarka, for å unngå en eskalering av de konfliktene som allerede er der. Hvorvidt terrengsykling bør kanaliseres til bestemte stier inni nasjonalparken, eller om man må jobbe for å tilrettelegge for denne aktiviteten andre steder i Marka, hadde deltakerne litt ulike meninger om. Med unntak av to informanter, var imidlertid alle enige om at dette er en konflikt myndighetene er nødt til å forholde seg til ved en eventuell etablering av nasjonalpark.

Samtlige informanter var dessuten skeptiske til at det etableres nasjonalpark i de mest bolignære områdene i vest. Både de som var generelt skeptiske til regulering og de som ivret for styrket vern av deler av Østmarka, mente at bruken i randsonen mot vest er for intensiv til at området egner seg til nasjonalpark. Det aller viktigste argumentet mot nasjonalparkvern i de mest bolignære områdene er at det vil skape store konflikter mellom brukergrupper med ulike behov, fra

kollektive idrettsutøvere til de som bruker Marka til korte turer i hverdagen, hundeeiere, syklister, småbarn og folk som trener i «Tufteparker» - for å nevne noen.

Av ulike former for regulering er opplæring og informasjon blant de minst inngripende. Absolutt alle deltakerne mente at forvaltningsmyndighetene har mye å gå på når det gjelder å informere og opplyse om hva som er tillatt og ikke. Allerede nå, hevdet flere, mangler mange kunnskap om at de skal etterlate seg naturen i samme tilstand som de fant den. Andre fremhevet betydningen av å spille på det vi tidligere har omtalt som «vise-hensyn-kulturen», og oppfordre til skikk og bruk. Det var utbredt enighet blant informantene om at behovet for slike lavterskeltiltak vil være langt større ved etablering av en nasjonalpark, og at det er viktig at det settes av ressurser til denne typen arbeid.

Til sist i denne delen vil vi peke på et tema deltakerne så ut til å være lite opptatt av i diskusjonene om behovet for tilrettelegging, frihet, allemannsretten, det «norske» og det «unorske», behovet for gode naturopplevelser og innbyggernes muligheter til å bedrive friluftsliv: Til tross for at mange var opptatt av at Marka er til for alle, og at store grupper som barn og hensynet til folkehelse må holdes høyt, var det ingen som på egen hånd kom inn på det vi kanskje litt upassende kan kalle «svake grupper». Vi tenker for eksempel på eldre og mennesker med funksjonsnedsettelse sine muligheter til å bruke naturen. Disse gruppenes behov var heller ikke en del av argumentasjonen rundt behovet for infrastruktur. Det synes vi er et tankekors.

Usikkerhetsmomenter og scenarier

Hvilke konsekvenser et styrket vern vil ha for bruken av Østmarka, avhenger av en rekke usikre forhold. Noen slike forhold ligger i stor grad utenfor beslutningsmyndighetenes kontroll. Andre forhold lar seg i større grad påvirke av politiske valg. Vi har allerede pekt på noen nåtidige trender som kan tenkes å legge viktige premisser for bruken av Østmarka i tiden som kommer, som økt brukerintensitet, nye brukergrupper, endrede bruksformer og økt bruk av teknologi. Når vi nå går over til å utforske mulige perspektiver på fremtiden og konsekvenser av en eventuell nasjonalparketablering, må vi ta stilling til hvilke av disse forholdene vi anser som mest usikre og utslagsgivende, og hva vi har best grunnlag for å si noe om.

Av det som har kommet fram i kapittel 3, samt delkapittel 4.1, er det etter vårt syn rimelig å legge til grunn at både bruken av Østmarka og tilstrømningen av nye brukergrupper vil øke i årene som kommer (jfr. delkapittel 4.1). Vi antar videre at den teknologiske utviklingen vil fortsette å påvirke friluftslivet i tida som kommer. På hvilke måter, har vi imidlertid dårlige forutsetninger for å si noe om. Derimot har vi ved hjelp av intervjuene fanget opp et forhold det fester seg usikkerhet til, som også dels lar seg påvirke av politiske valg. På den måten vil det kunne være premissgivende for bruken av Østmarka, gitt en endring i vernestatus. Vi kaller dette forholdet for usikkerhet 1:

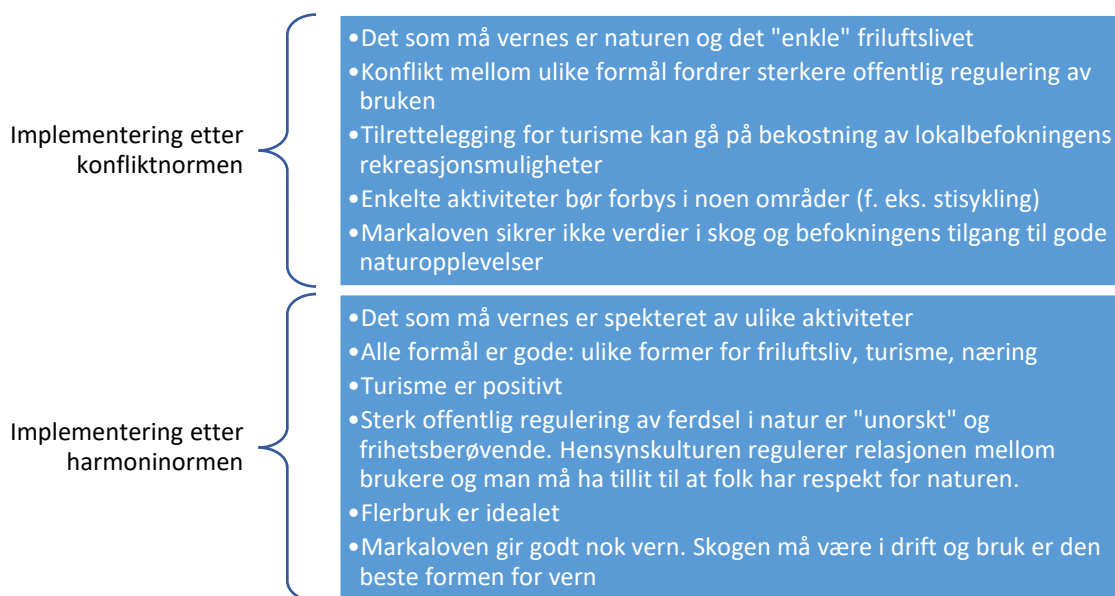
Usikkerhet 1: Forholdet mellom det tradisjonelle og organiserte/spesialiserte friluftslivet i Østmarka, gitt en endring i vernestatus. Det noe uklare skille mellom det tradisjonelle, eller «enkle», friluftslivet og mer organiserte eller nyere former for bruk av Marka, ble diskutert del 4.1 og 4.2. Som det også fremgår av disse drøftingene, er vi klar over at friluftslivsbegrepet, og særlig den «enkle» varianten, er ideologisk ladet. Likevel er dette begreper som informantene brukte aktivt, og som i samtalene om dagens bruk bidro til å klargjøre hva interessekonflikter i Østmarka kan handle om. Derfor mener vi de fanger opp noe viktig.

Ettersom ulike synspunkter på forvaltningen av et fremtidig verneområde i Østmarka nødvendigvis bygger på oppfatninger av dagens situasjon, er det en direkte sammenheng mellom de ulike virkelighetsbeskrivelsene som er formidlet i figur 4.1 (se delkapittel 4.2), og de ulike vurderingene av hva et vern vil ha å si for den framtidige bruken. Sagt med andre ord knytter det seg til hver av de to virkelighetsforståelsene, den konfliktorienterte og den harmoniorienterte, en tilsvarende modell for hvilken orientering som skal ligge til grunn for forvaltningen av Østmarka. Valg av modell for implementering og konkret forvaltning av et nasjonalparkvern, vil kunne ha stor

innvirkning på de ulike bruksformenes vilkår. Videre vil det påvirke forholdet mellom ulike brukergrupper. Vi kaller valg av modell for implementering for usikkerhet 2:

Usikkerhet 2: Implementering etter konflikt- eller harmonimodellen

Figur 4.2 viser hvordan de ulike virkelighetsbeskrivelsene gjenspeiler seg i to ulike tilnærminger til spørsmålet om et styrket vern i deler av Østmarka:

Figur 4.2. To modeller for forståelse av forholdet mellom brukere og mellom bruk og natur i Østmarka

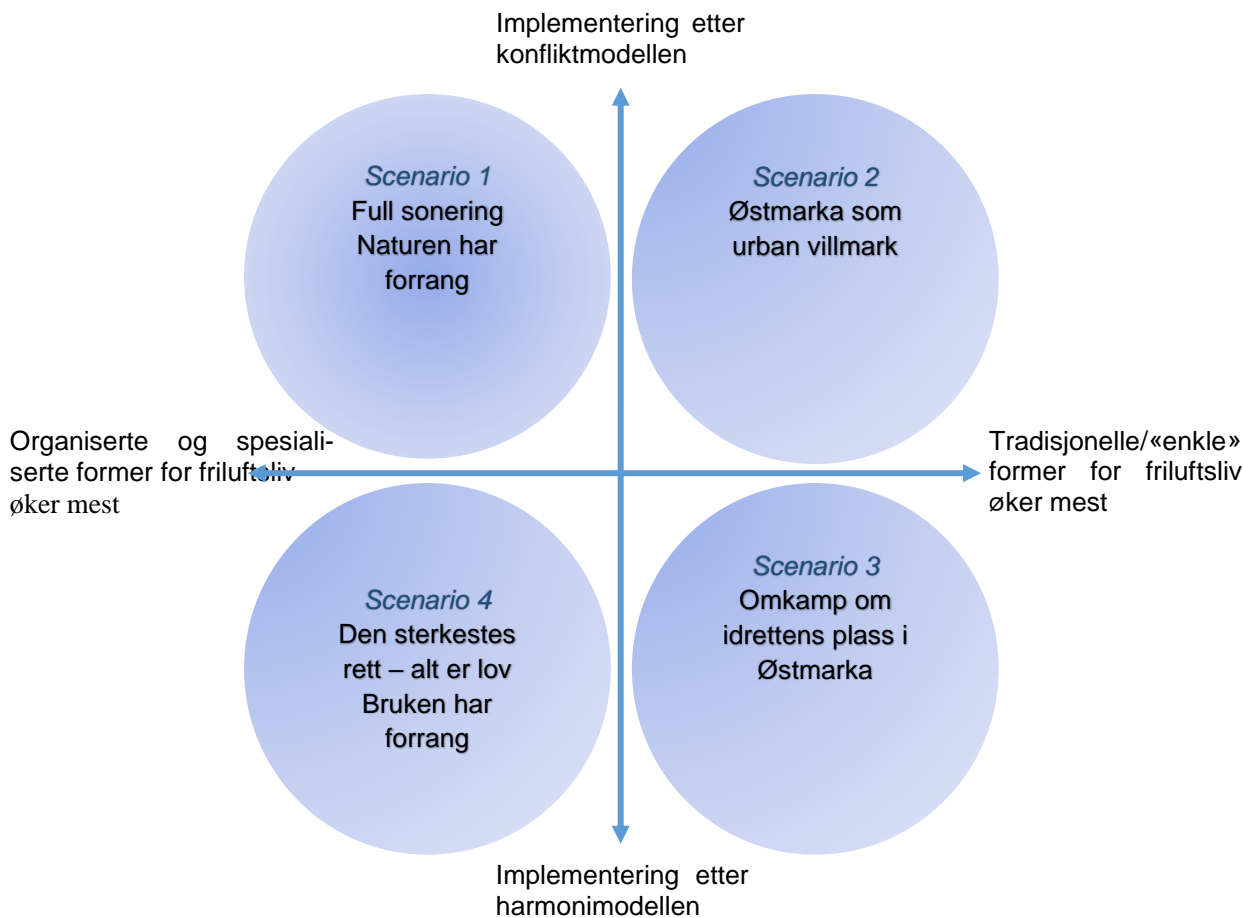
I likhet med de normative virkelighetsbeskrivelsene, kan heller ikke de to modellene for implementering føres tilbake til enkeltinformanter. Igjen dreier det seg om en kategorisering av synspunkter vi har observert, representert ved to ytterpunkter. Det vi her ønsker å få fram, er at av alle drivkrefter som kan tenkes å påvirke effekten av et nasjonalparkvern på bruken av Østmarka, er det noen som i større grad enn andre handler om fremtidige valg. Legger man harmonimodellen til grunn i den politiske behandlingen av den videre verneprosessen, så viderefører man i all hovedsak et allerede eksisterende regime der man går ut fra at «hensynskulturen» er – og skal være – det rådende prinsippet for reguleringen av forholdet mellom brukere av marka, og mellom brukere og naturen. Legger man derimot konfliktmodellen til grunn for implementering og forvaltning av en nasjonalpark i Østmarka, bryter man med gjeldende praksis og det som ser ut til å være en norsk vernetradisjon.

I en undersøkelse av hvordan internasjonale juridiske regimer for etablering og forvaltning av verneområder er implementert i Norge og Sverige, fant Fauchald m. fl. (2014) store kontraster. Selv om Norge og Sverige er underlagt det samme internasjonale lovverket, har ulike politiske tradisjoner og *normative* regimer ført til at lovene har gitt seg svært forskjellige utslag i de to landene. I Sverige har implementeringen ført til en styrking av tradisjonelle naturvern hensyn og nasjonale standarder for vern. I Norge har internasjonale verneregimer derimot blitt tolket innenfor rammen av innenrikspolitiske normer om bærekraftig bruk, lokale hensyn og desentralisert forvaltning.

Undersøkelsen til Fauchald m. fl. bekrefter vårt inntrykk av at det ligger sterke normative premiser til grunn for de ulike tolkningene av hva det som skal vernes og på hvilken måte. Poenget med våre idealtypiske konstruksjoner er å vise at det nettopp dreier seg om valg, og om

underliggende premisser som ikke må forveksles med virkeligheten. Sagt med andre ord: Når noen hevder at forholdet mellom brukere i Østmarka er konfliktfylt eller preget av gjensidig respekt og hensyn, har vi å gjøre med en normativ beskrivelse av virkeligheten, og ikke med virkeligheten selv.

Figur 4.3 utforsker noen tenkte scenarier for den framtidige brukersituasjonen i Østmarka, avhengig av hvilken modell for implementering som legges til grunn og utviklingen i brukstrender, gitt at det etableres en nasjonalpark der. Vi identifiserer fire mulige utfall, avhengig av utviklingen på de områdene vi har definert som de mest usikre: 1) Forholdet mellom det tradisjonelle og organiserte/spesialiserte friluftslivet i Østmarka, gitt en endring i vernestatus (usikkerhet 1), og 2) valg av implementeringsmodell (usikkerhet 2):

Figur 4.3. Fire tenkte scenarier for bruken av Østmarka i fremtiden

Scenario 1 bygger på en hypotese om at en nasjonalpark implementeres etter konfliktmodellen, samtidig som den fremtidige interessen for nye former for friluftsliv øker mer enn deltakelsen i tradisjonelle aktiviteter. Kombinasjonen av de to vil føre til et behov for å ta i bruk virkemidler som forbud, kanalisering og differensiering av områder og traseer etter bruksform. I sin ytterste konsekvens ser vi for oss en fullstendig inndeling av Østmarka i soner, der noen soner legger til rette for et mangfold av ulike aktiviteter, mens andre soner forbeholdes «enkle» former for friluftsliv. Implisitt i konfliktmodellen ligger også et premiss om det er naturen som skal vernes (se figur 4.2), og at intensiv bruk, særlig de organiserte og spesialiserte formene, skader det biologiske mangfoldet. Dersom hensynet til det biologiske mangfoldet holdes høyt ved etableringen

av en nasjonalpark, er det rimelig å anta at det «enkle» friluftslivet vil få forrang inne i parken, mens organiserte og spesialiserte aktiviteter kanaliseres til områdene utenfor. Man vil kunne forvente sterke protester fra den kollektive idretten og representanter for aktiviteter som innebærer bruk av spesialisert utstyr. Allemannsretten, tap av frihet og «det typisk norske» vil løftes fram som argumenter mot regulering.

Scenario 2 beskriver en tenkt situasjon der det tradisjonelle friluftslivet får et kraftig oppsving, for eksempel som en følge av endrede bruksmønstre i kjølvannet av koronarestriksjonene, eller en global «back to nature» trend. Skulle det skje, ser vi for oss en omfattende offentlig debatt med kritisk søkelys på utstyrtunge og slitasjefremmende aktiviteter. Hvis konfliktmodellen i tillegg legges til grunn for implementeringen av en nasjonalpark i Østmarka, vil trendene i friluftslivet og det normative grunnlaget for politiske beslutninger gjensidig forsterke hverandre. Det kan føre til at nye former for bruk gradvis ekskluderes fra Østmarka. I dette scenariet fremstår Østmarka som en bynær villmark. Konfliktmodellens premisser om at det er naturen og det «enkle» friluftslivet som vernes vil samtidig føre til en tydelig kontrast mellom by og natur – mellom det som ligger innenfor og utenfor nasjonalparken. Det er ikke vanskelig å se for seg at en utbredt oppfatning av Østmarka nasjonalpark som «villmark» vil gjøre området attraktivt for tilreisende turister.

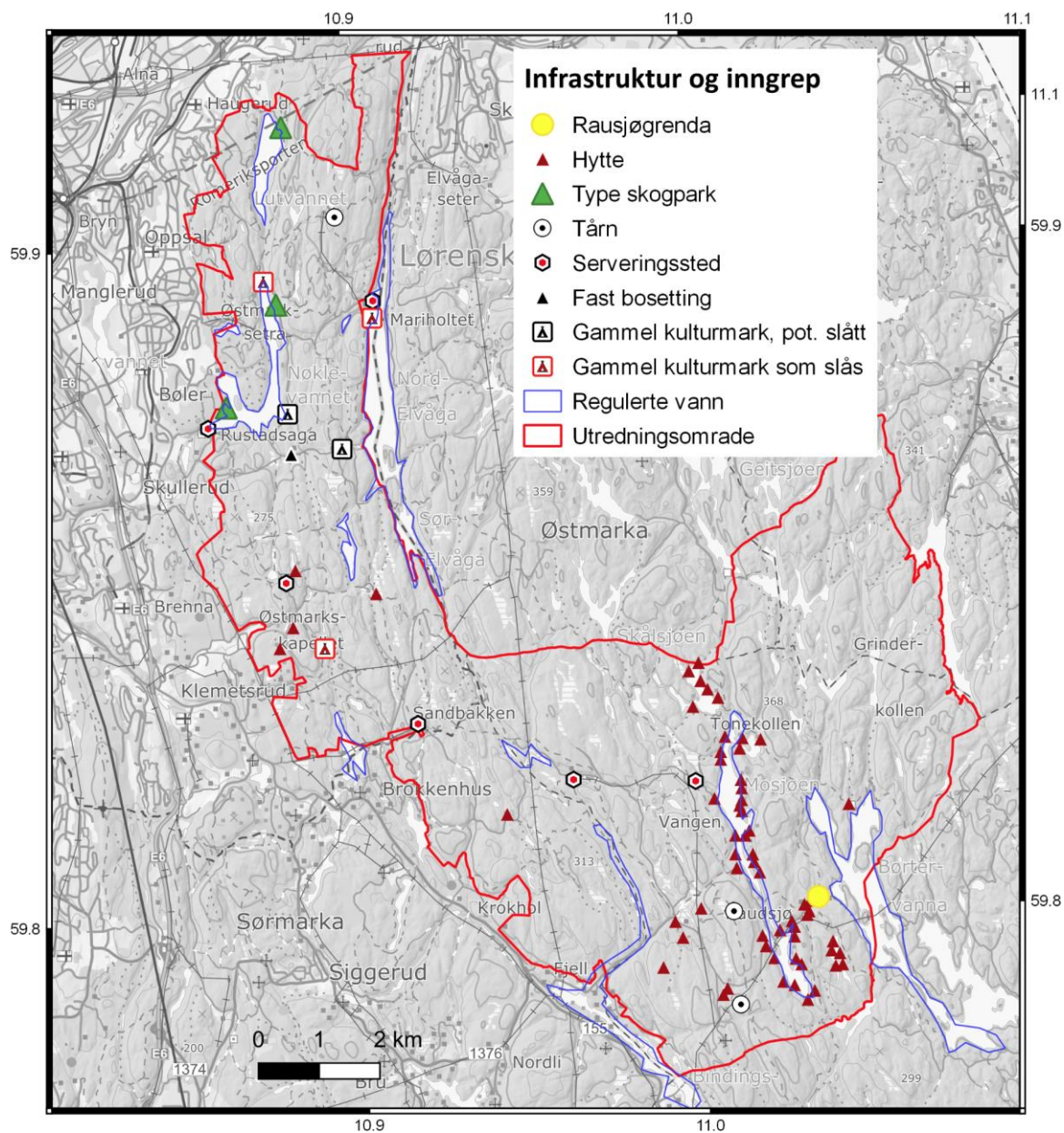
Scenario 3 tar utgangspunkt i at deltakelsen i det tradisjonelle friluftslivet øker kraftig, samtidig som en nasjonalpark implementeres etter harmonimodellen. I en slik situasjon vil det kunne oppstå konflikter mellom de som mener at de har naturlig forrang i nasjonalparken – utøverne av det «enkle» friluftslivet – og en hypotetisk minoritet av folk som driver med organiserte eller nye former for friluftsliv. I sin ytterste konsekvens kan det føre til en omkamp om idrettens posisjon, ikke bare i nasjonalparksammenheng, men også i markaloven, der idretten per i dag er definert som en av flere aktiviteter det skal legges til rette for i Marka.

Scenario 4 bygger på hypotesen om at en nasjonalpark implementeres i henhold til harmoninormen, samtidig som spesialiserte, utstyrtunge og prestasjonsorienterte bruksformer øker i omfang. Brukerkonflikter overses, ettersom de ikke svarer til hegemoniske fortellinger om gjensidig respekt og hensyn i forholdet mellom brukerne, og mellom brukerne og naturen. I sin ytterste konsekvens fører dette til en alles kamp mot alle, der jungelloven og den sterkeste rett gjelder. Østmarka fremstår i dette scenariet som et slags utvidet byrom, der prinsippet om flerbuk kan føre til den typen konflikter som har fulgt i kjølvannet av el-sparkesyklenes inntog i de store byene. I tråd med harmonimodellen, slik den er beskrevet i **figur 4.2**, får hensynet til bruk og fri utfoldelse forrang fremfor behovet for vern av det biologiske mangfoldet i Østmarka. Talsmenn for harmonimodellen vil etter all sannsynlighet argumentere for at naturen i Østmarka er lite verneverdig, og at man heller bør ta vare på biologisk mangfold i mer egnede og urørte områder av landet.

Disse scenariene er rene tankeeksperimenter. Dessuten er de satt helt på spissen. Ingen av fortellingene de bygger på er etter vår oppfatning optimale eller ønskelige. Av de fire mener vi likevel scenariene om full sonering og den sterkeste rett er de mest relevante. Ikke fordi de fremstår som mer realistiske, men fordi de tydeliggjør mulige fordeler og ulemper ved å vektlegge den ene eller den andre av de idealtypiske modellene for implementering av en nasjonalpark i Østmarka – gitt at mangfoldet i bruken fortsetter å øke. Hva angår forholdet mellom de ulike formene for bruk, har den kvalitative analysen vist at den samme virkeligheten fremstilles ulikt av forskjellige interessenter. Det er det viktig å være klar over når Østmarka skal vurderes som nasjonalpark.

5 Østmarka nasjonalpark: Kan noen inngrep fjernes eller tilbakeføres?

Det ligger til dette oppdraget å identifisere kjente tekniske inngrep og vurdere nytten de har for dagens bruk av marka. Inngrepene som her er vurdert, er markert på kartet nedenfor i figur 5.1. I det følgende er det gjort en vurdering av ulike typer eksisterende inngrep med diskusjon om noe kan fjernes eller tilbakeføres, veid mot den bruksverdi de måtte ha i dag og i fremtiden. Flere tidlige inngrep vil også sortere under kulturminner, men de er ikke aktuelle å fjerne.

Figur 5.1. Kart over relevant infrastruktur innenfor det foreslåtte verneområdet. Infrastrukturpunkter og geometrier ble kartlagt basert på lokalkunnskap fra Egil Bendiksen.

Skogsdrift og myrgrøfting

Det som arealmessig utgjør de største inngrep i undersøkelsesområdet pr. i dag, er resultatet etter en lang epoke med aktiv skogsdrift. Det har i praksis berørt hele skogarealet. Her er det et viktig tidsskille mellom tidligere plukkhogst og moderne flateskogbruk, der store arealer med yngre, ensaldret planteskog vitner om sistnevnte virksomhet. Videre har skogbrukets ønske om å øke produksjonsarealet for skog ført til at mye myr og sumpskog ble grøftet på 1900-tallet. Noen av myrene ble også grøftet for kommersielt uttak av torv.

Restaurering av skog og myr er behandlet i rapporten om naturverdier i Østmarka (Bendiksen mfl. 2021).

Veier og skiløyper

Veier er ofte det mest sentrale temaet når det skal vurderes å tilbakeføre natur der det er gjort inngrep i et område som vernes. I Østmarka er dette temaet nær koplet til skiløypenettet og behandles derfor under ett.

I mange verneområder har enkelte arealer med veiinngrep blitt inkludert. Det kan være skogsbilveier knyttet til hogst eller dype spor og terrenginngrep etter hogstmaskiner, ofte i sikksakk opp gjennom bratte lier. Dette er oftest i gammelskogsområder der det av grunnet arrondering skapes kiler med hogstlandskap i kantene. Selv om en aktiv restaurering kan være et primært ønske, har man noen ganger fått tilfredsstillende resultat ved å sperre en gammel blindvei med en steinhaug. Veien, som kan ha vært knyttet til et veinett som ellers er åpent for biltrafikk, stenges på vernegrensa, og formålet er naturlig gjengroing.

Vei brukt som skiløype, sør-øst for Tømmerhol/Sandbakken. Foto E. Bendiksen.

I Østmarka er det to grunner til at fjerning av en skogsbilvei ikke er så lett eller aktuelt. Østmarka har for det første en ganske lav veitetthet sammenliknet med andre markaområder. Ikke minst på grunn av flerbruksplaner og friluftslivets høye status, har det gjennom de siste femti år vært svært beskjedne nye veiinngrep. Samtidig har ikke store og varige hogstmaskininngrep i terreng vært forenlig med Markaloven eller tidligere forskrifter.

Det sparsomme veinettet framføres også som et viktig argument for vern av Østmarka. Her finner vi det største INON-området (inngrepsfrie naturområder; urørthet definert etter avstand fra nærmeste veinngrep) i regionen (Bendiksen mfl. 2021, **figur. 2.7**). For det andre er det knapt veistreknninger i området som ikke har en eller annen form for viktig funksjon. Eksempler på dette er frakt i forbindelse med drift av serveringsstedene, radartårnet på Haukåsen eller forsvarsanlegget på Svartåsen i Enebakk.

Hyttene ved de store sjøene i Rausjømarka har veirett. Av streknninger som ikke brøytes for biltrafikk vinterstid, er det knapt noe som ikke er tatt i bruk og som prepareres som del av hovedløypenettet i Østmarka. En reduksjon av løypetilbudet (storløypene) er neppe ønskelig eller aktuell politikk. Spørsmålet er likevel om en del av disse traséene kan nedgraderes noe med hensyn til bredde/terrenginngrep, slik at de i større grad kunne være i pakt med nasjonalparktanken om mest mulig uberørt preg. I tillegg i lettere terreng kan store skiløyper klare seg uten et veianlegg som fundament. Et godt eksempel på dette er ei løype i Krokholmarka (Ski/Nordre Follo) fra Sandbakken/Tømmerhol sørøstover mot Tømtmyra og Starrmåsan.

Veistreknninger som per i dag ikke synes å betjene «nødvendig kjøring» til serveringssteder/større hyttefelt/offentlige anlegg etc., er som følger:

Oslo

- Veistrekning fra Øgarden (fastboende) østover mot Gullsmeden og sørover mot Pettersbråten
- Strekning fra veiende øst for Trollvann vest til der vei tar av opp til Østmarkskapellet
- Vei fra Sandbakken parkering inn til sør for Tretjerna

Det antas her er at det er urealistisk med samlet nedgradering av den sterkt beferdete turveien rundt Nøklevann (fra Østmarksetra/Ulsrudvann, via Korketrekkeren – Sarabråten – Bremsrud – Katisa - Rustadsaga samt veien som tar av denne fra midt på Nøklevann og som fører østover til Mariholtet (jf. bred skøyteskiløype vinter og sykling sommer, kombinert med plass for fotgjengere).

Turgåere på Nøkle vann en fin vinterdag. Foto: E. Bendiksen.

Krokholmarka (Nordre Follo/Ski)

Bortsett fra bilveien inn til Bysetermåsan, er eneste vei i denne delen av Østmarka den som starter ved Krokhol og som fra Franskeplassen har to ulike greiner, en mot nordøst til Skjelbreia og en mot nord/nordvest til Tømmerhol og Sandbakken. Økonomisk har disse strekningene kun skogsbilveifunksjon, men er viktige turveier både sommer og vinter. Sistnevnte grein har som nevnt mer beskjedne dimensjoner sammenlignet med de fleste skogsbilveier. En viss nedgradering av øvrige strekninger kan eventuelt vurderes.

Rausjømarka (Enebakk)

- Skjelbreiaveien vestover fra plassen Skjelbreia til veiende NØ for vannet Skjelbreia (Det er østre del av denne veien som er nødvendig veiforbindelse til Skjelbreia (serveringssted og base for Osloomarka Trekkhundklubb)
- 800 m lang veistrekning NV-over fra Skjelbreiaveien ca. ½ km øst for plassen Skjelbreia, retning Hamlimåsan. Vei kun lagd for uttak av tømmer, stengt ved bom og i ferd med å gro igjen. Burde kunne jevnes ytterligere ut og gro igjen til sti. Ikke del av skiløype eller blåmerket sti, men fungerer som mindre, umerket sti. Dette er nok eneste veistrekning som uten konflikt med andre brukerinteresser kunne gått «tilbake til naturen».

Bortsett fra sistnevnte veistrekning er alle de som ikke brøytes, skiløyper. Trass i klimaendringer og at et tidligere ganske snøsikkert Osloomarkområde de siste 30 år har hatt mange vintre med snømangel, har det blitt opprettholdt et imponerende omfattende terrengløypenett i Østmarka. Dette skyldes dels et godt og bevisst tilbud fra Oslo kommune, BYM, og dels den store innsatsen som dugnadsgjengen ØKS (Østmarka på kryss og tvers) nedlegger med rydding, vedlikehold av klopper etc. Dette gjøres til tross for at det kan være flere år imellom hver gang småløypene kan kjøres opp med snøskuter eller at de kan gås opp i det hele tatt.

Sti og løypeskilter som forteller noe om aktiv bruk til turer både sommer og vinter. Foto: E. Bendiksen.

Generelt i kommunens del av Oslomarka har likevel flere småløyper blitt nedlagt de siste 10-15 åra. Det er også konkret observert i Nygårdsåsen, Krokholmarka. Flere av småløypene synes å være av kategorien «ryddes, men ikke prepareres pga. for smalt/vanskelig terreng». Med rydding menes at trær som faller over løypa legges til side og ikke sperrer for traséen, noe som gjør at de døde stokkene får biologisk nytte som levested for vedboende arter (sopp, insekter mm).

De store løypene er viktige å beholde, og de tar hovedtrafikken. Samtidig gir småløypene en helt spesiell naturopplevelse, og flere av dem går gjennom trange og karakteristiske kløfter i Østmarka og over bortgjemte myrer. Det gir et tilbud inn i markas gammelskogskjerner uten å skade naturverdiene. Uansett vil dette erfaringsmessig være aktuelt som et tilbud for en mindre andel av skiløperne, nettopp dem som vil inn i naturen og ut av folkestrømmen. Det er også viktig med informasjon og holdningskampanjer om at slike løyper ikke må ødelegges ved at folk går der til fots om vinteren

Foto: E. Bendiksen
Natotårn i Rausjømarka.

Regulering av innsjøer

Oslo

Disse er vist i figur 5.1, stiplet for tilførselsvann der det bare er gjort en mindre justering i forhold til naturlig vannstand. Her ville tilbakeføring/restaurering til naturlig vannstand trolig være teknisk mulig, men sannsynligvis helt uaktuelt. Lutvann er fortsatt reservedrikkevann (demning i sør restaurert /vedlikeholdt ifm. Puttjernsarbeidene ved årtusenskiftet) og Nøklevann er regulert. Det har også status som reservedrikkevann. Reguleringen gav i sin tid også opphav til et stort våtmarksområde i Sørlivika, som er viktig for trekkende bl.a. vadefugl. Området skal tidligere ha vært ei næringsfattig myr. Elvåga er drikkevann, men ligger kun langs grensa til utredningsområdet

Enebakk

Her er flere tidligere innsjøer "smeltet" sammen til færre store. Dette gjelder ikke minst for Børtervanna. Elva fra Børtervanna leverer fortsatt strøm, og det er knyttet drikkevannsrestriksjoner til innsjøen. Det er dessuten mange hytter langs strendene til Mosjøen og Rausjøen, oppført i tida da godseier Anders Kjær eide Rausjømarka, 1907-65.

Fines mfl. (2018) påpeker generelt at demninger som i dag eventuelt ikke har noen funksjon, kan være gjenstand for restaurering i form av sanering, men at det er viktig å fremheve den rekreasjonsverdien de aktuelle vannene kan ha og at en sanering i så måte må overveies nøye. For eksempel ble Mosjøen demmet opp allerede før 1800. Med hensyn til gamle reguleringer vil også vurdering av kulturminneverdi være en viktig faktor.

Det kunne ellers vært vurdert en reetablering av naturlig vannstand i noen mindre vann som ble oppdemmet for å gi ekstra vanntilførsel til de store drikkevannene.

Øvresaga i Rausjømarka. Er i dag selvbetjent hytte, DNT. Foto: E. Bendiksen.

Gamle kulturlandskap

Alle steder der det er oppført og fortsatt står en eller flere bygninger, er foreløpig ekskludert som øyer eller innhakk fra utredningsområdet for nasjonalparkplanen. Dette gjelder også gamle plasser og bruk som har overlevd drikkevannsreguleringene og som er vedlikeholdt og i bruk i dag. Flere av disse har verdi både som biologisk beite- eller slåttemark (Bendiksen mfl. 2021), som kulturminner og som opplevelseskilder og turmål for Østmarkatravere.

Kraftlinjer

Flere kraftlinjer går gjennom området (jf. Fines mfl. 2018). Den største av dem, som går gjennom store deler av Østmarka, vil teknisk kunne dele en nasjonalpark i to. Utover det som er relatert til skogsdrift eller myrgrøfting, kan det i sum synes begrenset hva som er mulig å få til av restaurering/tilbakeføring av inngrep. Mest aktuelt ville nok være en viss nedgradering av veistandard på aktuelle strekninger, samt å fjerne noen få av dem helt.

6 Avbøtende tiltak

Man kan forvente økt bruk av utredningsområdet i årene som kommer. En del av økningen vil komme helt uavhengig av hvilken vernestatus arealene får. Befolkningsøkning i Østmarkas nærområder er en sannsynlig årsak. Økt oppslutningen om et mer variert friluftsliv en annen. På overordna nivå antar vi at et eventuelt tillegg som skyldes en eventuell etablering av nasjonalpark først og fremst være knyttet til tilreisende turister, både norske utenlandske besøkende som ønsker å oppleve «villmark». Uansett kommer det til å bli en utfordring for forvaltningen å håndtere den økte besøksmengden, og etablerer man en nasjonalpark, blir det i tillegg en utfordring å tilreisende turister.

Hvorvidt en eventuell etablering av nasjonalpark vil medføre en sterk økning i antall besøkende, lar seg ikke enkelt fastslå, men erfaringer fra andre bynære nasjonalparker peker i den retningen. Som del av prosjektets informasjonsinnhenting henvendte Egil Bendiksen seg til finske kolleger som har vært involvert i driften av Sipoonkorpi Nasjonalpark, som ligger tett på Helsinki. Det fylldige svaret er vedlagt rapporten. Den sentrale erfaringen derfra er at attraktiviteten til området og antall besøkende økte dramatisk. Kollegaen fra Sipoonkorpi mente at det bør man være forberedt på i Østmarka også (se vedlegg 3). Hvor stor denne økning blir, vil være avhengig av hvordan man legger forholdene til rette for besøk. Tilreisende til en nasjonalpark er gjerne opptatt av de ytre faktorene i området («pull» faktorer) som naturkvaliteter og tilrettelegging. En god plan for markedsføring, informasjon og utvikling av infrastruktur (besøkssenter, attraksjoner, rundturer osv.) for denne brukergruppen, vil være avgjørende for hvor parkens attraktivitet og ditto antall besøkende. Slike tiltak vil også ha betydning for om man lykkes med å nå det doble målet – bevare natur og samtidig sikre grunnlaget for menneskers muligheter til utfoldelse.

Det er etter hvert produsert et omfattende volum av litteratur som dokumenterer at økende besøksmengder avler økende tilrettelegging, som igjen kan gi utilsiktede effekter på de besøkende og naturen. Opplevelse av trengsel og at stedet blir for «urbant» kan medføre at de besøkende søker seg nye områder som har de kvalitetene de etterspør, som for eksempel utsiktspunkt/attraksjoner eller det å være alene, stillhet og urørthet. Disse nye besøksmønstre kan igjen gi økt belastning på nye sårbare områder. Her ligger det utfordring for forvaltningen av Østmarka som eventuell nasjonalpark.

For å håndtere en konkret forvaltningsutfordring i en lokalitet, er det nyttig å ha en overordnet tilnærming. Aktuelle forvaltningstiltak og virkemidler må målrettes ut fra en gjennomtenkt strategi. Det finnes ikke en «fasit» på hva som er rett eller galt å gjennomføre av forvaltningstiltak. Kulturelle særpreg (slik som f.eks. allemannsretten) setter også rammer for hva som er mulig og hva som er effektivt eller akseptabelt av tiltak i ulike sammenhenger. En nasjonalpark er for mange per definisjon et sted det er «verdt» å besøke på grunn av naturkvalitetene, og dette er spesielt viktig for de internasjonale besøkende, fordi nasjonalpark er synonymt med «besøkspark» internasjonalt (IUCN 2020). Derfor har ofte de tilreisende klare forventninger til hva en nasjonalpark er: det er et sted med god service og der man raskt blir ledet til gode opplevelser. Derfor blir det å kanalisere de tilreisende til områder med gode opplevelser det viktigste grepet forvaltninga kan gjøre ved etablering av Østmarka nasjonalpark. Her er det naturlig å tenke etablering av et besøkssenter som også kan gi informasjon om andre natur/nasjonalparker i Norge, men som primært kan gi informasjon om turer til attraksjoner som utsiktspunkt over Østmarka og steder som viser særegenheter i Østmarka, og godt tilrettelagte rundturer med informasjon om natur- og kulturhistorie. Dette kan vi kalle for en positiv tilrettelegging fordi den gjennom å stimulere til gode opplevelser, tiltrekker seg de besøkende (jfr. «pull» faktorer).

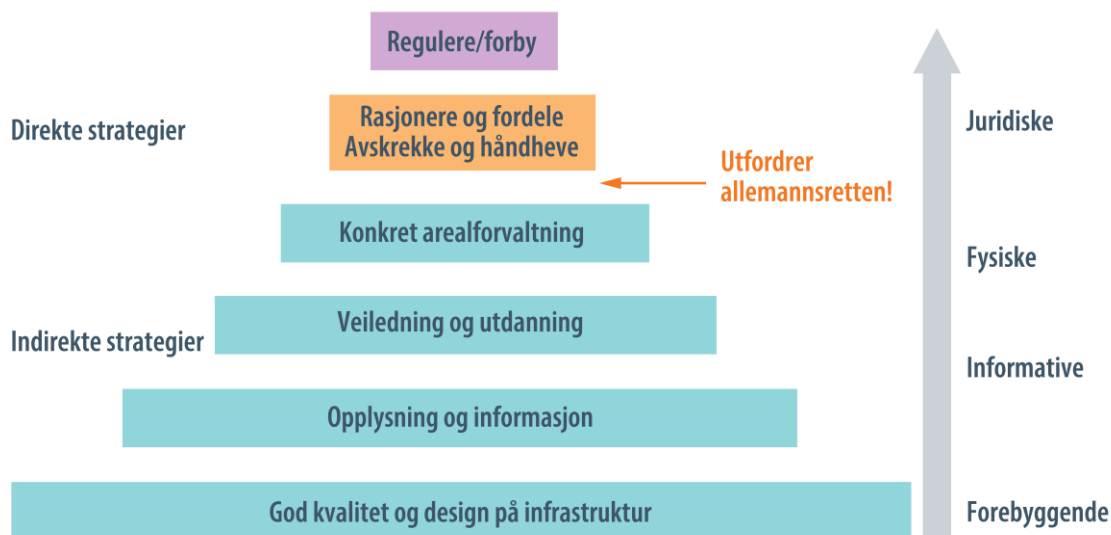
Men man kan også få situasjoner der det utvikler seg en uønsket bruk i sårbare områder så som slitasje på vegetasjon, forstyrrelse av rov- eller våtmarksfugl. Politisk sett er det i dag vanskelig å forby ferdsel eller styre ferdselen med direkte virkemidler (forbud, restriksjoner, rasjonere osv.) dersom dette ikke er klart nedfelt i verneforskriften. Et typisk eksempel: Forvalteren i Østmarka har kartlagt et sårbart område, men kan ikke forby ferdsel. I stedet må ferdselen styres ved å informere/oppfordre de besøkende eller kanalisere de bort fra det sårbare området. Naturmangfoldloven slår fast at forvaltningen skal være kunnskapsbasert. Om en syklist skal forvaltes på

en annen måte enn en turgåer eller skigåer, må dette bygge på kunnskap om at de utgjør forskjellig påvirkning på naturverdiene. Tiltak må også ta hensyn til at lokaliteter har ulike verneformål og ulik brukshistorie, med tilhørende varierte landskapsuttrykk.

6.1 En modell og en oversikt over noen konkrete avbøtende tiltak

I dette avsnittet belyser vi her muligheter og begrensninger som ligger i forvaltningen av en eventuell Østmarka nasjonalpark. Gjennomgangen bygger på kunnskap fra andre nasjonalparker i Norge, og spesielt hvilke muligheter forvaltningen har for å håndtere økte besøksmengder (Hagen et al. 2019). Forvaltningen av nasjonalparkene skal oppfylle en dobbelt, og tilsynelatende motstridende, målsetting. Først og fremst skal naturverdiene beskyttes og bevares for fremtidige generasjoner, men områdene skal også levere muligheter for gode opplevelser, turistaktiviteter og lokal næringsutvikling. Denne balansegangen vil være spesielt utfordrende ved en eventuell Østmarka nasjonalpark, fordi det da forventes stor økning i besøk til området.

Det finnes lang liste over mulige forvaltningstiltak, og her nevnes noen som kan være aktuelle i dersom sårbarheten tilsier at tiltak bør iverksettes:

Figur 6.1. Prinsippfigur for tiltak i norske verneområder for å endre ferdsel og bruk av arealer i sårbare områder. Hovedtypene av tiltak brukes ofte i kombinasjon. **Konkret arealforvaltning** handler om naturressursen og lokaliteten som de besøkende oppsøker (forebygge/repasere), mens de fire andre handler om tiltak rettet mot de besøkende. Forvaltningsmyndighet har størst handlingsrom i Norge når det gjelder konkret arealforvaltning, samt **opplysning og veiledning**. **Regulering og forbud** er nedfelt i verneforskriftene og annet lovverk knyttet til verneområdet. **Rasjonere / fordele og avskrekke/håndheve** er vanlig i mange utenlandske verneområder, men kan i stor grad utfordre allemannsretten i Norge (etter Hagen et al. 2019).

Opplyse og veilede har som formål å påvirke de besøkendes atferd, samt å bidra til positive opplevelser og ny læring. I denne sammenhengen kan det å opplyse og veilede gjelde informasjon om passende oppførsel eller at forvaltningen stimulerer til en endret atferd ved å informere om hvorfor dette er viktig (for eksempel unngå visse områder i hekkeperioden). Stedspesifikke retningslinjer kan også være et slikt virkemiddel, der det både inngår en beskrivelse av opplevelses- og naturverdier, men også tips og råd om hvordan ferdselen kan foregå skånsomt. Dette

er innarbeidet for enkelte ferdselslokaliteter på Svalbard, med utgangspunkt i tilsvarende modell for sårbarhetsvurdering, og kan trolig være et nyttig verktøy også i verneområder på fastlandet. Oftest blir skriftlig informasjonstiltak (skilt, hefter, digitalt) brukt, siden det er langt billigere enn personlig kontakt og muntlig formidling til besøkende. Personlig formidling kan brukes ved spesielle besøkpunkter med stort informasjonsbehov.

Konkret arealforvaltning handler om å manipulere det fysiske miljøet, og (forsøksvis) dirigere og kanalisere bruken for å opprettholde naturverdiene. Et av de viktigste tiltakene er å konsentrere bruken, gjerne gjennom sonering av området, i første rekke gjennom stram/tydelig tilrettelegging som gir et kanalisert bruksmønster. Ofte er det ønskelig for de besøkende at det er lett og bekvem adgang til innfallsporten (p-plass, toalett, vann, informasjon, skilting osv.), men at det er lavere grad av tilrettelegging ute i terrenget.

De besøkende kan ha ulike preferanser, men for de fleste er det slik: Etablering av fasiliteter vil tiltrekke seg besøkende, men reduksjon/fjerning vil oftest redusere bruken, særlig når det gjelder nye besøkende. En enkel tilnærming vil være å redusere tilretteleggingsgraden ved sårbare områder, og øke tilretteleggingsgraden i robuste områder. For å dempe slitasjen på vegetasjonen vil det være aktuelt å forsterke underlaget i selve ferdselsåren eller på et større areal, med steinlegging, klopplegging, grusing, drenering osv.

Rasjonere og fordele er lite brukt i Norge, og handler om å begrense bruken (reservasjon, kø-prinsipp, loddtrekning, kvalifikasjonskrav, betaling) av en knapp ressurs. Allemannsretten setter klare grenser for denne tiltakskategorien. Jakt er ikke en allemannsrett og fungerer etter dette prinsippet, og når man har bestemt en kvote (antall jegere) blir det med en gang snakk om fordeling, som er en akseptert måte å begrense påvirkningen på.

Avskrekke og håndheve er lite brukt i Norge og handler om å hindre uønsket atferd gjennom bruk av forbudsskilt, trusler om straff eller bruk av uniformert personell for håndhevelse av loven. SNO er uniformert og har myndighet til å håndheve lover i verneområdene.

Regulere handler om å styre bruken av et område gjennom begrensninger og forbud, og kan dermed utfordre allemannsretten i Norge. Verneforskriftene sier mye om hva som er tillatt eller ikke, og regulering er vanlig i verneområder (mengde og type av fasiliteter, aktiviteter, utstyr, transportform, oppholdstid, organisert). Sonering kan brukes for å angi steds- eller tidsspesifikk regulering (f. eks. med eller uten hund, hekketid mm). Regler for organisert ferdsel er oftest nedfelt i verneforskriften, og er derfor lettere å regulere enn uorganisert ferdsel. Men organisert ferdsel er ofte også ledet av kyndige guider/lærere som kan forhindre negativ påvirkning.

I **Tabell 6.1** har vi gitt en oversikt over aktuelle tiltak i nasjonalparker. Noen tiltak fungerer godt – de er godt dokumenterte, de fører til at slitasje eller forstyrrelser opphører og at naturverdiene gjenopprettes. Eksempel på dette kan være bruk av steinsetting eller klopper over ei myr med mye ferdsel. Det virker bra fordi det blir enklere å gå og ferdselen kanaliseres «automatisk». Dermed opphører slitasjen og myr har generelt god gjenvekst fordi det er tilgang på vann.

Tabell 6.1. Oversikt over aktuelle tiltak brukt i nasjonalparker i Norge (Hagen m.fl. 2019).

KONKRET AREAL- FORVALTNING	<p>Nyetablering av tilrettelegging og service for å tiltrekke seg besøkende</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ny innfallsport med tilhørende infrastruktur - Ny bro for å kanalisere - Ny trasé for merkede stier til attraksjoner - Omlegging av trasé for å unngå sårbare områder - Etablering av leirplass <p>Øke, redusere, forbedre eller fjerne tilrettelegging og service</p> <ul style="list-style-type: none"> - Redusere omfanget av tilretteleggingen for å redusere bruken - Øke omfanget av tilrettelegging for å øke bruken - Nedleggelse av merket sti ved å fjerne merking/skilting - 0-alternativet, ingen ytterligere tilrettelegging <p>Bruk av fysiske barrierer</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gjerde, bom i kombinasjon med informasjon for å unngå bruk - Stein og stokker i stikryss for å hindre bruk av en trasé - Bruk av plantemateriale for å unngå bruk - Stenge bro i sårbare perioder - Barrierer av sikkerhetsmessige årsaker <p>Forsterke arealet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Klopp-/grus-/steinlegging av stien - Gruslegging av leirplass, innfallsport, attraksjon etc. - Drenering av sti og tilrettelagte områder <p>Fjerne avfall og rydde området så det ser innbydende ut</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rydde søppel og avfall - Fjerne varder, graffiti, signatur, inngravering etc. - Fjerne andre uønskete byggverk
OPPLYS OG KOMMUNISERE	<p>Opplyse om sårbare områder og arter</p> <ul style="list-style-type: none"> - Informasjon på alle stadier av reisen - Informasjonspunkt innfallsporter - Natur- og kultursti
VEILEDE OG UTDANNE	<p>Veilede om ønsket atferd i sårbare områder og overfor ville arter</p> <ul style="list-style-type: none"> - I direkte møte med bestemte arter (våtmarksfugl, rovfugl osv.) - Anbefalte turruter for å unngå sårbare områder - Veiledning om hundehold, båndtvang o.l. - Anbefalinger i forhold til årstid
REGULERE	<p>Forbud</p> <ul style="list-style-type: none"> - Visse aktiviteter forbudt på areal eller i tid (sykling) - Båndtvang hund <p>Villreinområder</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stoppforbud langs vei - Bomvei for å begrense allmennhetens tilgang - Vei åpen kun i perioder utenfor sårbar sesong - Ferdseisforbud i sårbart kalvings- eller trekkområde - Stenging av turisthytter i sårbare perioder

7 Oppsummering og konklusjon

Ved hjelp av tekniske målinger (Strava og ferdselsteller), kvalitative intervjuer og tilgjengelig litteratur, har vi i denne rapporten formidlet hvordan Østmarka brukes i dag, overveid mulige utviklingstrekk og konsekvenser ved etablering av nye verneområder, og identifisert noen viktige veivalg i den videre prosessen. Vi har også beskrevet forskjellige tiltak man kan velge mellom ved implementering og forvaltning av en nasjonalpark i Østmarka. De representerer ulike måter å håndtere eller indirekte styre bruken på. Samtidig har vi forsøkt å vise hvordan man innretter et vern i praksis, henger sammen med overordnede interessepolitiske tilnærminger til hva som skal vernes, og for hvem.

Et av formålene med scenarieranalyser er å utforske ulike valgmuligheter og konsekvenser av slike valg. Vår skjematisk fremstilling av hvordan et styrket vern kan påvirke bruken av Østmarka i fremtiden er tentativ, og tilfredsstillende formelt sett ikke kravene til en scenarieanalyse. Rapporten kan likevel bidra til å tydeliggjøre implikasjonene av konkrete beslutninger og valg av forvaltningstiltak i den videre verneprosessen. Med tanke på kunnskapsgrunnlaget som bør ligge til grunn for konkrete valg av tiltak og forskrifter, anbefaler vi likevel at det gjennomføres en mer omfattende *on site* brukerundersøkelse i Østmarka. Dette har vært gjort i andre nasjonalparker, og danner gjerne grunnlaget for utvikling av for eksempel besøksstrategier.

Etter hvert som verneprosessen skrider fram, vil det trolig oppstå offentlig ordveksling og politisk debatt om Norges første bynære nasjonalpark. En måte å sikre seg innflytelse i politiske beslutningsprosesser, er å få gjennomslag for egen beskrivelse av virkeligheten. Å få normativt ladete fremstillinger av tingenes tilstand til å fremstå som selvsagte, eller som virkeligheten selv, kalles av og til for symbolsk makt (Bourdieu 1996), eller definisjonsmakt. I vår kvalitative intervjuundersøkelse ble det tydelig at «kampen om Østmarka» i stor grad er en kamp om hvilke virkelighetsbeskrivelser som skal gjelde som sanne og gyldige.

Kontrasten mellom de ulike beskrivelsene av forholdet mellom brukerne som konfliktfylt eller harmonisk, vitner om at feltet er preget av ulike aktørers forsøk på å skaffe seg innflytelse ved å vinne kampen om definisjonene, eller altså symbolsk makt. Hvem som til slutt får gjennomslag for sin versjon av virkeligheten, gjenstår å se. I et demokratisk perspektiv er det viktig å synliggjøre slike maktkamper og premisene de bygger på. De ulike virkelighetsbeskrivelsene inkluderer og ekskluderer, betoner noen forhold og overser andre. Grupper som eldre og mennesker med funksjonsnedsettelse var for eksempel ikke en del av informantenes fortellinger om Østmarka. Det er likevel slik at de ulike aktørene her fører en legitim argumentasjon for sine interesser. Utfordringen for forvaltningsapparatet blir å veie de ulike hensynene mot hverandre. Av og til finnes det løsninger som kan bidra til at motsetninger reduseres.

Utviklingen av bruken i Østmarka avhenger av mange forhold. Bare noen av dem har med etablering av nasjonalpark å gjøre. Men beslutningene som fattes kommer uansett til å bety mye for den framtidige bruken og dermed også belastningen på naturen. Legger man det vi i kapittel 4 har beskrevet som harmonimodellen til grunn i den videre politiske behandlingen av verneprosessen, videreføres i all hovedsak et allerede eksisterende regime. Man går da ut fra at «hensynskulturen» er – og skal være – det rådende prinsippet for reguleringen av forholdet mellom brukere av marka, og mellom brukere og naturen. Legger man derimot det vi har kalt konfliktmodellen til grunn ved etablering av nasjonalpark, bryter man med praksisen som har vært rådende til nå og det som en del mener er en norsk vernetradisjon. En utfordring for de som nå legger planene for det utvidede vernet, er å finne en balanse mellom disse ytterpunktene.

I en undersøkelse av hvordan internasjonale regimer for etablering og forvaltning av verneområder er implementert i Norge og Sverige, fant Fauchald m. fl. (2014) store kontraster. Selv om landene er underlagt det samme internasjonale lovverket, har ulike normative tradisjoner ført til at lovene har fått svært forskjellige utslag. I Sverige har implementeringen ført til en styrking av tradisjonelle naturvernensyn og nasjonale standarder for vern (Jf. det strenge vernet i Tyresta). I Norge har internasjonale verneregimer snarere blitt tolket som en bekreftelse på

innenrikspolitiske normer om bærekraftig bruk, lokale hensyn og desentralisert forvaltning. Dette er en politisk tradisjon som i utstrakt grad er forenelig med noen av prinsippene som ligger til grunn for harmonimodellen. Vi tenker spesielt på synet på en sterk og sentralisert offentlig regulering av ferdsel i natur som noe «unorsk», og forståelsen av vern som lokalbefolkningens behov og interesser i saker som omhandler vern av natur.

Dersom man skal lykkes med et styrket vern av naturen i deler av Østmarka, vil man også måtte utfordre noen sider ved denne norske tradisjonen. At så mange folk med så ulike behov og interesser i et så bynært område skal få gjøre hva de vil, hvor de vil, er neppe forenelig med det et styrket vern tross alt handler om, nemlig å bevare naturen. Det er selvsagt ikke gitt at reguleringen i Østmarka må være like streng som i Tyrestaskogen i Sverige for å nå de biologiske vernemålsettingene. Det ligger heller ikke til dette oppdraget å foreta slike vurderinger. Som vi har dokumentert, er bruken av Østmarka svært mangfoldig, og mange av aktivitetene ville rett og slett vært forbudt om vernet her skulle bli like strengt som det som gjelder i Tyresta. Vi vet ikke om det har vært tilfelle i Sverige, men en form for regulering som ekskluderer store og aktive brukergrupper vil skape betydelig konflikt. En løsning kan derfor være et differensiert vern. Kanskje er det da få som ville få det akkurat som de aller helst ønsker, men man kan bidra til tilgjengelighet for mangfoldet av aktiviteter i deler av utredningsområdet. Samtidig kan man sikre tilstrekkelig godt vern av naturverdiene. Spørsmålet er hvordan dette kan gjennomføres i praksis.

8 Referanser

- Andersen, O., Gundersen, V., Wold, L. C. & E. Stange. 2014. Monitoring visitors to natural areas in wintertime: issues in counter accuracy. *Journal of Sustainable Tourism* 22: 550-560. DOI: 10.1080/09669582.2013.839693
- Barton, D.N., Vågnes Traaholt, N. Blumentrath, S. & Reinvang, R. 2015. Naturen i Oslo er verdt milliarder. Verdsetting av urbane økosystemtjenester fra grønnstruktur. - NINA Rapport 1113.
- Barton, D.N., Gundersen, V., Venter, Z.S. 2021. Bruk av stordata i arbeidet med å tilrettelegge for fysisk aktivitet - Kunnskapsstatus og forslag til anvendelse i Norge. NINA Rapport 1937. Norsk institutt for naturforskning. 68s.
- Bendiksen, E, Bakkestuen, V., Brandrud, T.E., Framstad, E., Jacobsen, R.M., Nordén, B. & Odden, J. 2021. Naturverdier i Østmarka. Vurdering av Østmarkas naturverdier i henhold til naturmangfoldlovens krav til nasjonalpark. NINA Rapport 1945. Norsk institutt for naturforskning. doi: <https://hdl.handle.net/11250/2725400>
- Bourdieu, P. 1996. Symbolsk makt: artikler i utvalg, Pax forlag, Oslo.
- Dalen, E. 2011. Kommentarrapport: Undersøkelse om bruk av OsloMarka, 10.-17. september 2011. Synnivate Norge. Utarbeidet for Oslo kommune, Bymiljøetaten.
- Evju, M., Hedger, R., Nowell, M., Vistad, O.I., Hagen, D., Jokerud, M., Olsen, S.L., Selvaag, S.K. & Wold, L.C. 2020. Slitasje og egnethet for stier brukt til sykling. En feltstudie og en GIS-modell. NINA Rapport 1880. Norsk institutt for naturforskning. doi: <https://hdl.handle.net/11250/2683833>
- Fines, E.Y., Mejlgard, T. & Hillmann, C. 2018, Sammenfatning og vurdering av eksisterende kunnskap som beslutningsgrunnlag for oppstart av en verneprosess - NASJONALPARK I ØSTMARKA, Fylkesmannen i Oslo og Akershus, Miljøvernavdelingen, rapport 3/2018. 35 s.
- Fauchald, O. K. 2014. Internationalization of protected areas in Norway and Sweden: examining pathways of influence in similar countries. *International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management* 10(3): 240-252. doi: <https://doi.org/10.1080/21513732.2014.938122>
- Goodwin P & Wright G. 2001. Enhancing Strategy Evaluation in Scenario Planning: a Role for Decision Analysis. *Journal of Management Studies* 38: 1-16. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00225>
- Gunnarsdottir, H., Hågvar, S. & Bratlie, E. (red.) 2016. Hyllest til Østmarka. Østmarkas Venner 50 år 1966-2016. Østmarkas Venner, Oslo
- Fredman, P. & Hansson, A. 2003. Besökaren i nationalparken. Stillhet och vacker natur lockar flest. In: Tio år med Tyresta nationalpark. Dokumentation av de svenska nationalparkerna. Rapport 5302. Naturvårdsverket.
- Fredman, P., Hörnsten L. F. & Emmelin, L. 2005. Friluftslivet i Fulufjället. Före och efter nationalparksbildning. Dokumentation av de svenska nationalparkerna. Naturvårdsverket, Stockholm,
- Fredman, P., Romild, U., Emmelin, L. & Yuan. M. 2009. Who are the non-compliance? An analysis of non-compliance with on-site monitoring methodology at Fulufjället National Park. Forskningsprogrammet Friluftsliv i förändring. Rapport nr 9.
- Fredman, P., & Wikström, D. (2015). Besök och besökare i Fulufjällets nationalpark sommaren 2014 (med jämförelser åren 2001 och 2003). Mittuniversitetet.
- Gundersen, V. og L. H. Frivold. 2008. Public preferences for forest structures: A review of quantitative surveys from Finland, Norway and Sweden. *Urban Forestry & Urban Greening* Volume 7(4): 241-258.
- Gundersen, V. & L. H. Frivold. 2011. Naturally dead and downed wood in Norwegian boreal forests: Public preferences and the effect of information. *Scandinavian Journal of Forest Research* 26: 110-119.
- Gundersen, V., Stange, E., Kaltenborn, B. P., & Vistad, O. I. 2017. Public visual preferences for dead wood in natural boreal forests: The effects of added information. *Landscape and Urban Planning* 158: 12-24 doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.09.020

- Gundersen, V. og Vistad, O. I. 2016. Public opinions and use of various types of trails in boreal forest setting. *Forests*, 7 (113), 1–18.
- Gundersen, V., Skår, M., Tangeland, T. & Vistad, O. I. 2011. Særskilt vern av friluftsområder i Oslomarka etter markalovens § 11 - Kunnskapsgrunnlag, kriterier og registreringsmetode – NINA Rapport 664. 78 s.
- Gundersen, V., T. Tangeland. & B. P. Kaltenborn. 2015. Planning for recreation along the opportunity spectrum: The case of Oslo, Norway. *Urban Forestry & Urban Greening* 14: 210-217. DOI information: 10.1016/j.ufug.2015.01.006
- Gåsdal, O. 1997. Konflikter mellom fotgjengere og syklist i Oslomarka og Trondheimsmarka. - NINA Oppdragsmelding 489:1- 30. <https://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/oppdragsmelding/489.pdf>
- Hagen, D., Eide, N.E., Evju, M., Gundersen, V., Stokke, B., Vistad, O.I., Rød-Eriksen, L., Olsen, S.L. & Fangel, K. 2019. Håndbok. Sårbarhetsvurdering av ferdsselskaper i verneområder, for vegetasjon og dyreliv. NINA Temahefte 73. Norsk institutt for naturforskning.
- Heikinheimo, V., Tenkanen, H., Bergroth, C., Järv, O., Hiippala, T., & Toivonen, T. (2020). Understanding the use of urban green spaces from user-generated geographic information. *Landscape and Urban Planning*, 201, 103845. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.103845>
- Holtemoen, V.G. 2021. Monitoring anthropogenic activity in the Hardangervidda wild reindeer range. Possible applications of crowdsourced Strava-data in remote settings. Master thesis Ecology. University of Tromsø.
- Hörnsten, L. & Fredman, P. 2002. Besök och besökare i Fulufjället 2001. En studie av turismen före nationalparksbildning. Rapport U2002:6. European Tourism Research Institute (ETOUR), Østersund.
- Horn, C. 1994. Conflict in recreation: The case of mountain-bikers and trampers. Masteroppgave. Department of Parks, Recreation and Tourism, Lincoln University, Canterbury, New Zealand.
- Høydal, E. 2010. Befolkningsvekst rundt Oslo. Samfunnsspeilet 5-6/2010. Statistisk sentralbyrå.
- King, K. and Church, A. 2020. Beyond transgression: mountain biking, young people and managing green spaces. *Annals of Leisure Research* 23(2): 203-222. doi:<https://doi.org/10.1080/11745398.2019.1571928>
- Lee, K., & Sener, I. N. (2020). Strava Metro data for bicycle monitoring: A literature review. *Transport Reviews*, 41(1), 27-47. <https://doi.org/10.1080/01441647.2020.1798558>
- Miljødirektoratet 2021. Miljøstatus. Friluftsliv i byer og tettsteder. <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/tema/friluftsliv/friluftsliv-i-byene/>
- Naturvårdsverket. 2003. Fulufjällets nationalpark. Skötselplan. Rapport 5246
- Oksanen, J., Halkosaari, H.-M., Sarjakoski, T. & L. T. Sarjakoski. User Study of Experimental Maps for Outdoor Activities. *Cartographica* 49(3):188-201. DOI: 10.3138/carto.49.3.2185
- Pickering, C.M. & Rossi, S. 2016. Mountain biking in peri-urban parks: Social factors influencing perceptions of conflicts in three popular National Parks in Australia. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism* 15: 71-81. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jort.2016.07.004>
- Roy, A., Nelson, T. A., Fotheringham, A. S., & Winters, M. (2019). Correcting bias in crowdsourced data to map bicycle ridership of all bicyclists. *Urban Science*, 3(2), 62. <https://doi.org/10.3390/urbansci3020062>
- Saugstad, E. 2012. Østmarka. Frå A til Å. Frie Fuglers Forlag, Oslo.
- Saugstad, E. 2016. Sarabråten – godset i skogen. Frie Fuglers Forlag, Oslo.
- SSB (Statistisk sentralbyrå) 2020a. Regionale befolkningsframskrivninger. <https://www.ssb.no/befolkning/befolkningsframskrivninger/statistikk/regionale-befolkningsframskrivninger>.
- SSB (Statistisk Sentralbyrå) 2020b. Skigåing har blitt mindre populært. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/skigaigning-har-blitt-mindre-populaert>

- Taylor, S. & Brendehaug, E. 2015. Mountain biking, hiking and hunting: Review of the Literature (7/2015 ed.). Vestlandsforskning. <https://www.vestforsk.no/nn/publication/mountain-biking-hiking-and-hunting-literature-review>
- Thomassen, J., Linnell, J., Follestad, A., Bruteig, I.E., Svarstad, H., Skar, B., Risan, T. & Fageraas, K. 2008. Vegas framtid formes nå. Scenarioutviklingsseminar, Vega 23. – 24. september 2008. NINA Rapport 399. doi: <http://hdl.handle.net/11250/2561448>
- Tjørndal, A. 2020. Offentlig folkehelsearbeid og idretts- og helseideologien. Folkehelsekoordinators erfaringer av samarbeid med frivillige idrettslag. Scandinavian Sport Studies Forum, 11, 43-67.
- UNEP 2002. Global Environment Outlook-3: Past, present and future perspectives. Earthscan, London.
- Venter, Z. S., Barton, D. N., Gundersen, V., Figari, H., & Nowell, M. (2020). Urban nature in a time of crisis: Recreational use of green space increases during the COVID-19 outbreak in Oslo, Norway. *Environmental Research Letters*, 15(10), 104075. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/abb396>
- Venter Z.S., Barton D.N., Gundersen V., Figari, H. og Nowell, M. (2020) (2020) Back to nature: Norwegians sustain increased recreational use of urban green space months after the COVID-19 outbreak. Sendt utgiver, under vurdering.
- Viken fylkeskommune 2020. Vi blir stadig flere. <https://viken.no/aktuelt/vi-bli-stadig-flere.20307.aspx>
- Wallsten, P. 2003. The “Inside-Out” process. A key approach for establishing Fulufjällets national park in Sweden. *Mountain Research and Development* 3: 227-229.
- Wold, L.C., Gundersen, V. & K. Fangel. 2014. “Å, nå telte han deg også” – er det noe vits da? *Tidsskriftet Utmark* 1&2&S 2014. Fagfelleurdert artikkel. Akseptert 19.12. 2015
- Walford G. 2005 Research ethical guidelines and anonymity. *International Journal of Research & Method in Education* 28(1): 83-93. Doi: <https://doi.org/10.1080/01406720500036786>
- Aasetre, J. 1994. Friluftsliv i bynære skogområder: en undersøkelse blant turgåere i Skien og Oslo. NINA Oppdragsmelding 325. Norsk Institutt for Naturforskning, Trondheim.

9 Vedlegg

VEDLEGG 1: Intervjuguide

Intervjutema	Mulige diskusjonstemaer
Introduksjon Kort intro om prosjektet Be informantene kort beskrive hvem de er og representerer	
Dagens Bruk Beskrive dagens bruk (med egne ord) Hva har endret seg de siste åra (for eksempel 10-20 år) Vise kart/hva mangler?	
Fremtidig bruk – syn på etablering av nasjonalpark Egen oppfatning om nasjonalparketablering (Hva taler for og hva taler mot: Konklusjon?) Hvilke områder egner seg best til nasjonalpark (Hvorfor?) Bruk kart Ser framtida for Østmarka og naturen der mørk eller lys ut?	
Fremtidig bruk – endringer i bruksmønstre Bruksendringer som følge av nasjonalpark Trender avhengig/uavhengig av nasjonalparketablering Spesielle utfordringer/brukskonflikter	<ul style="list-style-type: none"> - Endring i aktiviteter? - Nye/andre brukere, hvem vil bruke den mest - Inkludering/ekskludering - Potensielle brukerkonflikter - Flaskehals - Trengsel - Slitasje - Andre barrierer mot bruk?
Fremtidig bruk – tilrettelegging Om ulike typer av tilrettelegging (Informantens egne ideer om hva som kan komme) Om ulike typer av tilrettelegging (Informantens vurderinger av ulike tiltak)	Eksempler på former for tilrettelegging: <ul style="list-style-type: none"> - Nasjonalparksenter - Transport - Markedsføring - Organiserte aktiviteter - Tilrettelagte ruter/løyper - Klopper
Avslutning Andre viktige informanter vi bør snakke med? Noe informantene ønsker å legge til?	

VEDLEGG 2: Informanter

Informanter	Rolle	Institusjonell forankring
Helga Gunnarsdottir	Leder	Østmarkas Venner
Eivind Birkeland	Seksjonssjef Østmarka	Oslo kommunes skoger (Bymiljøetaten Oslo kommune)
Øystein Kolseth	Skog- og naturoppsynsleder	
Dag Olav Brekkan	Ruteansvarlig marka og naturforvalter	DNT Oslo og Omegn (Den Norske Turistforening)
Jan Erik Reiten	Avdelingsleder eiendom, natur og infrastruktur	
Lisa Näsholm	Fagansvarlig naturforvaltning og klima	Skiforeningen
Espen Jonhaugen	Assisterende generalsekretær og markasjef	
Gjermund Andersen	Daglig leder	Naturvernforbundet i Oslo og Akershus (NOA)
Trond Dyrnes	Styremedlem NOTS Follo	Norsk Organisasjon for Terrengsykling (NOTS)
Berit Benjaminsen	Medlem NOTS sentralstyre	
Magne Brekke	Generalsekretær	Oslo Idrettskrets (Norges idrettsforbund)

Vedlegg 3: Erfaringer fra Sipoonkorpi Nasjonalpark

Fra: Below Antti <Antti.Below@metsa.fi>
Sendt: onsdag 26. mai 2021 16:34
Til: Egil Bendiksen <Egil.Bendiksen@nina.no>
Emne: VS: National parks close to Helsinki

Hi and sorry I have not answered earlier but for an ornithologist, this is the busiest time of the year and I have been doing bird monitoring in archipelago last two weeks. But now, when the wind blows too hard and there is no access to archipelago, I have time go through my emails...

It is great to hear you are going (possibly) to have a national park near Oslo. It will be a great window into the nature for people who do not normally visit much out from town (are there such people in Norway, anyway?).

But yes, I have been much involved in Sipoonkorpi National Park. I was a bit guilty for driving this state owned area as a national park. Planning of Nuuksio National Park is not as familiar to me, but same instructions concern also that area as Sipoonkorpi.

You have to prepare that the status National Park will increase the attraction of the area in peoples eyes enormously. I don't know how is it in Norway, but in Finland National Park means, that because it is in the highest category of protected areas, we have to put much effort on developing recreational use of the area. This means a lot pressure to nature. Therefore we also made lots of inventories before establishing the area as a NP, just to find out the most sensitive areas for erosion (untouched rocky areas with lichen, moist ground areas where paths are easily widened etc. and to find species, which might be sensitive for disturbance (nests of birds of prey, eagle owls, lekking places of capercaillies and black grouses and so on).

What we have done?

- We have tried to direct the use to the areas which have less nature values. Of course, people want to see virgin forests and that kind of things also, but the main tourist crowd from towns are directed to certain non-valuable areas where the forest is younger and has been in commercial use.
- There are several main trails, which are well marked and most people are using. As in Norway, due to everyman's right to walk almost everywhere, people are also walking in other places and new unofficial trails are born everywhere, where it is possible stop the car by the roadside. Therefore it is important to make enough parking lots near the areas where people are wanted to go. We made a mistake (or we have made the same mistake a couple of times) in the beginning, because we underestimated the attraction of Sipoonkorpi as a National Park. When established in 2011, there were about 20 000 visitors per year, but now we have had probably over 200 000 visitors this year (COVID has increased activity). And we have had all the time problems with having enough parking places around the NP. This year we are once again starting enlargement of two main parking lots. I suppose we have 5 parking lots in the park and three of them are on the edge of the park. When parking areas are outside of the park, it diminishes the pressure of visitors in the main area and the main pressure comes mostly to less important areas. When there are not enough of parking places, people are leaving their cars along the roads and blocking the traffic. Then comes complaints with local inhabitants.
- We have only one tenting area, everywhere else it is forbidden. Also camp fire places are important to establish. Also we have official fire places with wood to burn, but people are making their own fires and collect the wood around. Especially dead wood. Two weeks ago we destroyed more than 200 old and new fire places in Sipoonkorpi together with WWF.
- Big events are forbidden. We have some orienteering competitions in the area, but there can be only few hundreds in maximum (I can't remember the exact number, I do not have the data with me). And the biggest competitions must be in autumn after best time of

vegetation and bird nesting is over. We check the competition route and checkpoint maps before the competition and make notice to organizer, if there are some nature values to avoid. We had an international competition Jukolan Viesti in Sipoonkorpi in 2012 with more than 16 000 people. I have made a follow-up of the recovery of vegetation since then but it is only in Finnish. I could send it to you if you want it? There are exact the same places photographed many times after the competition.

- Mountain biking. Yes, we are discussing about that for the moment. For the moment, it is allowed to bike everywhere where trails are visible, but many of us, including me, do not like that. As published in fresh Norwegian study, mountain biking is making more erosion than walking. Especially in steep, rocky and wet areas. Now we are planning a gravel covered trail for bikes, but it is uncertain, do fatbikers like this kind of "sterile" trail. And probably hikers are also using same trails and conflicts may occur.
- National park centre. We have established a one big centre "Halti" in Nuuksio National Park, outside the protected area. This centre is established together with surrounded municipalities. It is a window to all nature parks in Finland, not only to Nuuksio. In Sipoonkorpi we do not have any centre and it seems there will not be either. Halti is the biggest centre because it has most potential to present Finnish nature to people with 1,5 million people living nearby and for foreign tourists only 40 mins bus drive from Helsinki.
- Public transportation is good to have to the area. In Nuuksio NP it works well, but in Sipoonkorpi not. In Sipoonkorpi the bus stop is about 2-3 kms from the border of NP. We have had discussions with the bus company with no success.
- Do not forget organizing cooperation with private organizations for guidance, dining possibilities and other programs in the area or nearby.

Ok. This was a short (?) introduction to you. Do not hesitate to ask more, if you have some questions in your mind. There are of course more items like horse riding, fishing, elk hunting, geocaching etc, but maybe more of them if you want to know. Just to keep in mind; nature will suffer anyway about the increasing use of the area, but we have to minimize the loss. However, I think it is what we have to pay to give a possibility for townspeople to peek into the nature and learn about it.

Regards,

Antti Below
Conservation biologist
Forststyrelsen

Norsk institutt for naturforskning, NINA, er en uavhengig stiftelse som forsker på natur og samspillet natur–samfunn.

NINA ble etablert i 1988. Hovedkontoret er i Trondheim, med avdelingskontorer i Tromsø, Lillehammer, Bergen og Oslo. I tillegg driver NINA Sæterfjellet avlsstasjon for fjellrev på Oppdal, og forskningsstasjonen for vill laksefisk på lms i Rogaland.

NINAs virksomhet omfatter både forskning og utredning, miljøovervåking, rådgivning og evaluering. NINA har stor bredde i kompetanse og erfaring med både naturvitere og samfunnsvitere i staben. Vi har kunnskap om artene, naturtypene, samfunnets bruk av naturen og sammenhenger med de store drivkreftene i naturen.

XXXX

NINA Rapport

ISSN:1504-3312
ISBN: 978-82-426-[xxxx-x]

Norsk institutt for naturforskning

NINA Hovedkontor

Postadresse: Postboks 5685 Torgarden, 7485 Trondheim

Besøks-/leveringsadresse: Høgskoleringen 9, 7034 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00, Telefaks: 73 80 14 01

E-post: firmapost@nina.no

Organisasjonsnummer 9500 37 687

<http://www.nina.no>

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøløsninger